

বাল্মীকিকর্ত

রামায়ণ

(গোড়ীয়-পাঠ)

রামায়ণের নিয়মাবলী—

- ১। রামায়ণের এক এক খণ্ড প্রতিমাসে বাহির হইবে।
- ২। প্রত্যেক খণ্ডে রয়েল আটপেজী আকারের অনুন ১০৪ পৃষ্ঠা থাকিবে।

৩। প্রাঞ্জল বঙ্গানুবাদ, প্রয়োজনমত টিপ্পনী, বড় বাঙালা অঙ্গরে মূল, লোকনাথ চক্রবর্তীর টাকা ও পাঠ্যস্তর প্রতিখণ্ডে প্রদত্ত হইবে।

৪। রামায়ণের প্রতিখণ্ডের মূল্য—মাধারণ সংস্করণ ১, টাকা, রাজসংস্করণ ২, টাকা, গ্রাহকগণের পক্ষে ভি. পি. প্রচ লাগিবে না।

পত্র লিখিলেই গ্রাহকশ্রেণীভুক্ত করিয়া গ্রাহকের অভিপ্রায়ানুসারে রামায়ণ প্রেরিত হইবে।

চিঠিপত্র টাকাপঁয়সা নিম্নলিখিত ঠিকানায় পাঠাইতে হইবে।

কর্মসচিব—

মেট্রোপলিটান প্রিণ্টিং এণ্ড পাবলিশিং হাউস লিঃ,
৯০, লোয়ার সাকুর্লার রোড, কলিকাতা।

*মেট্রোপলিটান প্রিণ্টিং এণ্ড পাবলিশিং হাউস লিঃ' হইতে শৈপুলিনবিহারী সরকার কর্তৃক মুদ্রিত ও প্রকাশিত।

THE CALCUTTA SANSKRIT SERIES

Edited by

NARENDRACHANDRA VEDANTATIRTHA, M. A.

No. 26

VĀLMĪKI-RĀMĀYANAM

Vol. VI.

XXXVIII—xlvii

Part XLVI.

বাল্মীকীয়ং

রামায়ণম্

(গোড়ীয়-পাঠঃ)

সোকনাথ-চক্রবর্তিকৃত-টীকয়া টিকাস্তরসারভূয়িষ্ঠ-টিপ্পন্না

বঙ্গামুবাদ-পাঠাস্তরাদিভিষ্ঠ সমলক্ষ্টতম্

ষট্চক্ষারিণশ-অঞ্জম্

(যুক্তকাণ্ডে ৩৮—৪৭ সর্গাঃ)

সাংখ্যতীর্থ-মৈমাংসাতীর্থ-তত্ত্বরহ-শাস্ত্রি-

আনন্দেন্দ্রজ্ঞ বেদাস্ততীর্থ-এম্-এ-
ভট্টাচার্যেণ সংস্কৃতম্

METROPOLITAN PRINTING & PUBLISHING HOUSE, LTD.

90, Lower Circular Road, Calcutta.

1939

ସ ଏମ କୁଥିତୋ ବୀରୋ ନିର୍ଗମିଷ୍ୟତ୍ୟସଂଖୟମ୍ ।
 ବାନରାନ୍ ଭୃଷମଂକୁଦ୍ରୋ ଭକ୍ଷଯିଷ୍ୟତି ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ॥ ୩୨ ॥
 କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ମମୀକୈକ୍ୟବ ହରଯୋ ବିପ୍ରଦୁର୍ଦ୍ରବୁଃ ।
 କଥମେନଂ ରଣେ କ୍ରୁଦ୍ରଂ ବାରଯିଷ୍ୟତ୍ତି ବାନରାଃ ॥ ୩୩ ॥
 ଉଚ୍ୟନ୍ତ୍ରାଂ ବାନରାଃ ସର୍ବେ ଯତ୍ରମେତଃ ସମୁଖିତମ୍ ।
 ଇତି ବିଜ୍ଞାଯ ହରଯୋ ଭବିଷ୍ୟତୌହ ନିର୍ଭୟାଃ ॥ ୩୪ ॥
 ବିଭୀଷଣ୍ସ୍ତ ତଚ୍ଛୁତ୍ରା ହେତୁମଦ୍ ଗ୍ରାହକଂ ବଚଃ ।
 ଉବାଚ ରାଘବୋ ବାକ୍ୟଂ ନୀଲଂ ମେନାପତିଂ ତଦା ॥ ୩୫ ॥
 ଗଛ ସୈନ୍ୟାନି ସର୍ବାଣି ବୁଝ ତିଷ୍ଠସ ପାବକେ ।
 ଦ୍ଵାରାଦି ସଂକ୍ରମଂଶୈବ ଲକ୍ଷ୍ମୀଯା ଯୁଥିପୈ: ସହ ॥ ୩୬ ॥

୩୪ । ଲୋ-ଟୀ । ଏତମ୍ ସମ୍ମାନ ଜୟଃ ।

୩୫ । ଲୋ-ଟୀ । ଦେତୁମ୍ କାରଣବନ୍, ଗ୍ରାହକମଧ୍ୟକ୍ରମ୍ ।

ଏହ କୁନ୍ଦାର୍ତ୍ତ ଏଇ ଅତିଶ୍ୟ କ୍ରୁଦ୍ର ନୀର କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ନିଶ୍ଚୟଟ ନିର୍ଗତ ହଇଯା ବାନର-
ଦିଗକେ ଭକ୍ଷଣ କରିବେନ ॥ ୩୨ ॥

ବାନରଗଣ କ୍ରୁଦ୍ର କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣକେ ଦେଖିଯାଇ ପଲାଯନ କରିତେ ଲାଗିଲ ; ଶୁତରାଃ
କିରାପେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷତ୍ରେ ଟିହାକେ ବାଧା ପ୍ରଦାନ କରିବେ ? ॥ ୩୩ ॥

‘ଏହ ଦୃଶ୍ୟମାନ ପ୍ରାଣୀ ଯତ୍ରବିଶେଷ’ ଏହ କଥା ସମ୍ପଦ ବାନରଦିଗକେ ବଲିଲେ ତାହାରା
ତାହା ଅବଗତ ହଇଯା ନିର୍ଭୟ ହଇବେ ॥ ୩୪ ॥

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବିଭୀଷଣେର ମେହ ଅର୍ଥଯୁକ୍ତ ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରିଯା ମେନାପତି ନୀଲକେ
ବଲିଲେନ— ॥ ୩୫ ॥

ହେ ଅନଲପୁତ୍ର ନୀଲ, ତୁମ ଗମନ କରିଯା ସମ୍ପଦ ସୈତାଦ୍ଵାରା ବୁଝ ରଚନା କରତ
ଦଲପତିଦେର ସହିତ ଲକ୍ଷାର ଦ୍ଵାରସମ୍ମ ଆକ୍ରମଣ କରିଯା ଅବସ୍ଥାନ କର ॥ ୩୬ ॥

୧ । ଛ ‘ବାନରା’ । ୨ । ଛ ‘ସମ୍ବନ୍ଧଃ ଅନ୍ତଃ’ ।

শৈলশৃঙ্গাণি বৃক্ষাংশ শিলাশ্চাদায় সর্বশঃ ।

ত্ববস্তু সামুধাঃ সর্বে বানরাঃ শৈলযোধিনঃ ॥ ৩৭ ॥

রাঘবেণ সগাদিষ্টে নীলো হরিচমুপতিঃ । .

শাস্তি বানরানীকং যথাৰৎ কপিকুঞ্জরঃ ॥ ৩৮ ॥

ধীষতঃ শরভো নীলো হনুমানঙ্গদো নলঃ ।

শৈলশৃঙ্গাণি শৈলাভা গৃহীত্বা দ্বারমভ্যযুঃ ॥ ৩৯ ॥

ততো হরীণাঃ তদনীকমুগ্রাং ররাজ দীপ্তেৰতভীমশৈলম् । .

গিরেং সমৌপানুগতং যথেব গহান্বনং তোয়দজ্ঞালমুগ্রম্ ॥ ৪০ ॥

ইত্যার্থে বাঞ্চীকৌয়ে রামায়ণে আদিকাব্যে যুক্তকাণ্ডে কৃষ্ণকর্ণদর্শনং নাম
অষ্টাত্রিংশঃ সর্গঃ ॥ ৩৮ ॥

৩৮ । লো-টা । যথাৰৎ ঘণ্টেৰাজ্ঞপং ত্বথেব ।

৪০ । লো-টা । দীপ্তং তৎ উদ্ধতভীমশৈলক্ষেত্র দীপ্তেৰতভীমশৈলম্ । ‘তীমোগ্নতদীপ্ত-
শৈল’মিতি পাঠে তীমং তৎ ।

শ্রীলোকনাথচক্রবর্তিকৃতায়াং লক্ষ্মকাণ্ডে মনোহরায়াং কৃষ্ণকর্ণদর্শনম্ ॥ ৩৮ ॥

সমস্ত বানর পর্বতশৃঙ্গ, বৃক্ষ এবং প্রস্তরখণ্ড গ্রহণ করত অন্ত্যুক্ত
হউন ॥ ৩৭ ॥

বানরশ্রেষ্ঠ সেনাপতি ‘নৌল’ রামসেন্দ্রের আদেশানুসারে বানর-সৈন্যগণকে
নির্দেশ দান করিলেন ॥ ৩৮ ॥

পর্বতসদৃশ ঋষি, শরভ, নৌল, হনুমান, অঙ্গদ এবং নল পর্বতশৃঙ্গ গ্রহণ
করিয়া দ্বারদেশে গমন করিলেন ॥ ৩৯ ॥

উজ্জ্বল এবং ভীষণ পর্বতসমূহ উত্তোলিত করিয়া সেই উক্ত বানর-সৈন্যসমূহ
পর্বতসমৌপন্থ ভয়ঙ্কর গর্জনকারী জলদজ্ঞালের আয় শোভা পাইতে লাগিলেন ॥ ৪০ ॥

মহিষি বাঞ্চীকৌপণীত আদিকাব্য রামায়ণের যুক্তকাণ্ডে কৃষ্ণকর্ণদর্শন-নাথক
৩৮শ সর্গ সমাপ্ত ॥ ৩৮ ॥

(୩୯) ଉନ୍ନଚଞ୍ଚାରିଂଶଃ ସର୍ଗଃ

ସ ତୁ ରାକ୍ଷସଶାନ୍ଦୁଲୋ ନିଜ୍ଞାମଦମରୀକୁଳଃ ।
 ରାଜମାର୍ଗଂ ଶ୍ରିୟା ଜୁଫ୍ଟଃ ଯମୌ ବିପୁଲବିକ୍ରମଃ ॥ ୧ ॥
 ରାକ୍ଷସାନାଂ ମହିସ୍ମେଷ୍ଟ ବୃତଃ ପରପୁରଙ୍ଗୟଃ ।
 ଗୃହେଭ୍ୟଃ ପୁଷ୍ପବର୍ଷୈସ୍ତ କୌର୍ଯ୍ୟମାନ୍ତଦା ଯମୌ ॥ ୨ ॥
 ସ ହେମଜାଳବିତତଂ ଭାନୁଭାକ୍ଷରଦର୍ଶନମ୍ ।
 ଦର୍ଶ ବିପୁଲଂ ରମ୍ୟ ରାକ୍ଷସେନ୍ଦ୍ରନିବେଶନମ୍ ॥ ୩ ॥
 ଅଭିଗମ୍ୟ ଗୃହଂ ଭାତୁଃ କଞ୍ଚ୍ୟାମପି ବିଗାହ ଚ ।
 ଦର୍ଶଣୀନୟଦ୍ଵିଗ୍ମଂ ବିମାନେ ପୁଷ୍ପକେ ଗୁର୍ରମ୍ ॥ ୪ ॥

୩ । ଲୋ-ଟୀ । ଭାନୁଭାକ୍ଷରଦର୍ଶନଂ ଭାନୋଃ ମୂର୍ଖ୍ୟାତ୍ ଭାକ୍ଷରସ୍ତ ଚାହେରିବ ଦର୍ଶନଂ ଯଶ୍ଚ ତ୍ୟ ।
 ‘ଭାନୁଭାକ୍ଷରବର୍ଷତ୍ସ’ମିତି ପାଠେ ବର୍ଜନେଜଃ । ‘ଭାକ୍ଷରୋହିଷ୍ମୌ ପ୍ରଭାକରେ’ ଇତି କୋଷଃ । ‘ଡେଜଃ-
 ପୁଣୀସ୍ଥିରୋକ୍ତଃ’ ଇତାମରଃ । ବଚମିତି ରାଜାଦି ।

[ଲୋ-ଟୀ ।] ‘ଦର୍ଶ ତ୍ୟ ପୂର୍ବଜ’ମିତି ପାଠଃ । ଦୂରାଦର୍ଶାଗ୍ରଜମିତି ବା ପାଠଃ । ତ୍ୟ ନିବାସଂ
 କମିବ ? ଅଂଶ୍ରାଜମ୍ ଅଂଶ୍ରମହାଆକଂ ମୂର୍ଖ୍ୟାଗିବ । ‘ମୂର୍ଖ ଇବାଗଜାଳ’ମିତି ପାଠେ ମୂର୍ଖ୍ୟୋ ଯାହିଗଜାଳଂ
 ପ୍ରବିଶତି ତଥା ପ୍ରବିଶ ।

ମେଟି ରାକ୍ଷସଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରଚାଣ-ବଜଶାଲୀ ନିଜ୍ଞାତୁର ଏବଂ ମଦୋଗ୍ରହ କୁନ୍ତକର୍ଣ ସୌନ୍ଦର୍ୟ-
 ମଣିତ ରାଜମାର୍ଗେ ଗମନ କରିଲେନ ॥ ୧ ॥

ଶକ୍ରନଗରବିଜୟୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ ସହସ୍ର ରାକ୍ଷସ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଶିତ ହଇୟା ସମୀପବତ୍ତୀ
 ହଇତେ ପୁଷ୍ପବର୍ଷଣେ ଆଛାଦିତ ହଇୟା ଗମନ କରିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୨ ॥

ମେଟି କୁନ୍ତକର୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ମୁର୍ବନ୍ମୟ ଗବାକ୍ଷଜାଲଶୋଭିତ ମୂର୍ଖ୍ୟ ଏବଂ ଅନଲେର ଶ୍ରାୟ
 ଦେଖିତେ ଉଜ୍ଜଳ ରମଣୀୟ ଅତିପ୍ରକାଣ ରାକ୍ଷସରାଜ ରାବଣେର ଗୃହ ଦର୍ଶନ କରିଲେନ ॥ ୩ ॥

ଗୃହ ପ୍ରବେଶାନନ୍ତର ଭାତାର ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ପ୍ରବେଶ କରିଯା ପୁଷ୍ପକ-ବିମାନେ ଉପବିଷ୍ଟ
 ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ମାନନୀୟ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାତା ରାବଣକେ ଦର୍ଶନ କରିଲେନ ॥ ୪ ॥

୧ । ଛ ‘ଜାଳବତତଂ’ । ୨ । ଛ ‘ରମ୍ୟ’ । ୩ । ଛ ‘କଞ୍ଚ୍ୟାପି’ । ୪ । ଛ ‘ସଂ’ । ଅତଃ ପରଃ ‘ସ ତ୍ୟ ମା
 ମୂର୍ଖ ଇବାଗଜାଳ ଅବିଶ ରକ୍ଷାଧିଗତିନିବାସମ୍ । ଦର୍ଶ ତ୍ୟ ପୂର୍ବଜମାନହୁଁ ବହୁତୁବୁଃ ଶକ୍ର ଇବାମରେଷଃ’ । ଇତାଧିକମ୍ ।

ଅଥ ଦୃଷ୍ଟୁ । ଦଶଗ୍ରୀବଃ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣମୁପଶ୍ଚିତମ୍ ।

କିଞ୍ଚିଦୁର୍ବାସ ସଂହଷ୍ଟଃ ସମ୍ମିକର୍ମମୁପାନୟଃ ॥ ୫ ॥

ଅଥାସୀନମ୍ଭ ପର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣୀ ମହାବଲଃ ।

ସଂଜଗ୍ରାହ ତନୀ ଭ୍ରାତୁଃ ପାଦୌ ରାଙ୍ଗମପୁନ୍ମବଃ ।

ଉଥ୍ୟାସ ଚୈନଃ ମୁଦିତୋ ରାବଣଃ ପରିଷଵଜେ ॥ ୬ ॥

ସ ଭ୍ରାତା ସଂପରିଷତୋ ସଥାବଚ୍ଚାଭିପୁଜିତଃ ।

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣତୋ ଦିବ୍ୟଃ ପ୍ରପେଦେ ପରମାସନମ୍ ॥ ୭ ॥

ସ ତନୀମନମାସ୍ତାୟ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣୀ ମହାବଲଃ ।

ମଂରତ୍ତନୟନଃ କୋପାଦ୍ରାବଣଃ ବାକ୍ୟମତ୍ରବୀଃ ॥ ୮ ॥

କିମର୍ଥମହାଦୃତ୍ୟ ତ୍ରୟା ରାଜନ୍ ପ୍ରବୋଧିତଃ ।

ଶଂସ କଶ୍ମାଦୁ ଭୟଃ ତେହସ୍ତି କୋହୟ ପ୍ରେତୋ ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୯ ॥

୬ । ଲୋ-ଟୀ । ‘ଉଥ୍ୟା ଚୈନ’ମିତି ପାଠଃ । କର୍ଚିଏ ‘ଉଥାପୋ’ତି ।

୭ । ଲୋ-ଟୀ । ‘ସଥାବଚ୍ଚାଭିପୁଜିତଃ’, ‘ଆଶିଷା ଚାଭିବକ୍ଷିତଃ’, ‘ଆଶିଷା ଚାଭିନଳିତ’ ଇତି ବା ପାଠଃ ।

୯ । ଗୋ-ଟୀ । ଆହତ୍ୟ ପ୍ରହତା । ‘ପ୍ରେତୋ ଭବିଷ୍ୟତି’ତିପାଠଃ, ଭବିଷ୍ୟତିତି ବା ।

ଅନୁଷ୍ଠର ଦଶାନନ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣକେ ଉପଶ୍ଚିତ ଦେଖିଯା କଥକିଏ ଗାତ୍ରୋଥାନମୂର୍ବକ ଆନନ୍ଦେର ସହିତ ଉହାକେ ସମୀପେ ଆନୟନ କରିଲେନ ॥ ୫ ॥

ରାଙ୍ଗମପୁନ୍ମବ ମହାବୀର କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ପାଲକ୍ଷେ ଉପବିଷ୍ଟ ଭ୍ରାତା ରାବଣେର ଚରଣ୍ୟଗଲ ବନ୍ଦନ କରିଲେ ରାବଣ ହୃଷ୍ଟାନ୍ତଃକରଣେ ଆସନ ହଇତେ ଉତ୍ସିତ ହଇଯା ତାହାକେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିଲେନ ॥ ୬ ॥

ଭ୍ରାତା ରାବଣକର୍ତ୍ତକ ଆଲିଙ୍ଗିତ ଓ ଅଭ୍ୟର୍ଥିତ ହଇଯା କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ସର୍ଗୀୟ ଉତ୍କଷ୍ଟ ଆସନେ ଉପବେଶନ କରିଲେନ ॥ ୭ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଆସନେ ଉପବେଶନ କରିଯା କ୍ରୋଧେ ଚକ୍ଷୁ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ କରତଃ ରାବଣକେ ବଲିଲେନ ॥ ୮ ॥

ମହାରାଜ କାହାର ନିକଟ ହଇତେ ଭୌତ ହଇଯା ଅଢ ଆମାକେ ସମାଦରପୂର୍ବିକ

୧ । ଛ ଇନ୍ଦ୍ରର୍ଷଃ ନାଶି । ୨ । ଛ ‘ମ ଜ-’ । ୩ । ଛ ‘ଉଥାପ’ । ୪ । ଛ ‘ପୋଲନ୍ଧ’ । ୫ । ଛ ‘ଶଦ’ । ୬ । ଛ ‘ଅପିପେଦେ ସମାନମ୍’ । ୭ । ଛ ‘ଭବିଷ୍ୟତି’ ।

ସମୀଜ୍ଞାଂ ତେ ଭୟଂ ରାଜ୍ଞି ସଦି ବା ସଲିଲେଶତଃ ।
 ଶତକ୍ରତୁଂ ବିଜେସ୍ୟାମି ପାଞ୍ଚାମି ବର୍ଣ୍ଣାଲୟମ୍ ॥ ୧୦ ॥
 ପର୍ବତାଂଶୁର୍ଗ୍ୟିଷ୍ୟାମି ଦାର୍ସନ୍ୟାମି ମେଦିନୀମ୍ ।
 ଦେବାନ୍ ବିଜ୍ଞାବସ୍ୟାମି ତୈଳୋକ୍ୟେ ପାର୍ଥିବୋ ଭବ ॥ ୧୧ ॥
 ଦୀର୍ଘକାଳଃ ପ୍ରସ୍ତୁପ୍ରସ୍ତୁ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ବିକ୍ରମମ୍ ।
 ଅନ୍ୟ ପଶ୍ଚନ୍ତ ଭୂତାନି ଭକ୍ଷ୍ୟମାଣାନି ସର୍ବଶଃ ॥ ୧୨ ॥
 ନ ହିଦଂ ତ୍ରିଦିବଃ ସର୍ବମାହାରେ ପୂର୍ଯ୍ୟତେ ମମ ।
 ମୋହୟ ତୃଷ୍ଣୋ ଭବିଷ୍ୟାମି ଭକ୍ଷ୍ୟମାହାରୀ ଶ୍ଵରାଶ୍ଵରାନ୍ ॥ ୧୩ ॥

୧୦ । ଲୋ-ଟୀ । ‘ସବକ୍ରତ’ମିତ୍ୟକେନ ଆଦିତ୍ୟନକ୍ଷତ୍ରୋମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତିର୍ବାଂ ମୋଗଞ୍ଜାତଃ ମୋଗମପି
ପାତମିଷ୍ୟାମିତ୍ୟର୍ଥଃ । ବର୍ଣ୍ଣାଲୟଃ ସମୁଦ୍ରମ୍ ।

୧୧ । ଲୋ-ଟୀ । ସର୍ବଶଃ ସର୍ବାଣି ।

୧୨ । ଲୋ-ଟୀ । ଅଯାଗଃ ପାତାଲଭୂତନଭ୍ୟାନାଂ ଦିବାନାଂ ସର୍ଗାଗଃ ସମାହାରଃ ତ୍ରିଦିବଃ
ତୈଳୋକ୍ୟମିତ୍ୟର୍ଥଃ । ପାତାଦିଷାର ନଦାଦିଃ । ଇନ୍ ତୈଳୋକ୍ୟମ୍ । ଆହାରେ କର୍ତ୍ତ୍ଵେ ନ ପୂର୍ବାତେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ
ଭବତି । ପୁରୀ ଆପାୟନେ ଇତି ଦୈଵାଦିରକ୍ଷକ ଇତି ହର୍ମସିଂହେନ ଗଣବିଧାବ୍ୟକ୍ତମ୍, ଆହାରମିତି ପାଠେ
ତ୍ରିଦିବମ୍ ଆହାରଃ ଭୋକ୍ତରଃ ନ ପୂର୍ବତି ଆପ୍ୟାଧିତଃ ନ କରୋତୀତ୍ୟର୍ଥଃ । ଧାତୁରଯଃ ସକର୍ମକୋଥପି,
‘ପୂର୍ବାନ୍ତେ ପିତରଃ ତଥେ’ତି ହଲାୟୁଧଃ ।

ଜାଗରିତ କରିଯାଛେନ ? କେ ଆଜ ଯମାଲଯେ ଗମନ କରିବେ, ବଲୁନ ॥ ୯ ॥

ମହାରାଜ, ଯଦି ଇନ୍ ଅଥବା ଜଳାଧିପ ବର୍ଣ୍ଣ ହଇତେ ଆପନାର ଭୟ ହଇୟା ଥାକେ,
ତବେ ଆମି ଶତକ୍ରତୁ ଇନ୍ଦ୍ରକେ ଜୟ କରିବ ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣାଲୟ ସମୁଦ୍ରକେ ପାନ କରିବ ॥ ୧୦ ॥

ଆମି ପର୍ବତ ଚୂର୍ଣ୍ଣବିଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିବ, ପୃଥିବୀ ବିଦାରିତ କରିବ ଏବଂ ଦେବତାଦିଗକେ
ବିଜ୍ଞାବିତ କରିବ, ଆପନି ତ୍ରିଭୁବନେର ଅଧୀଶ୍ଵର ହଇବେନ ॥ ୧୧ ॥

ଆଜ ସବଦିକେର ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣିଗଣ ଭକ୍ଷିତ ହଇୟା ବହୁକାଳ ନିଜିତ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣେର
ବିକ୍ରମ ଅବଲୋକନ କରିବ ॥ ୧୨ ॥

ଏହି ତ୍ରିଭୁବନଙ୍କ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀକେ ଆହାର କରିଲେଓ ଆମାର ଉଦର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୟ ନା ;

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣଚଃ ଶ୍ରୀଜା ଜହାସେ ରାବଣସ୍ତଦ୍ମା ।

ପୁନର୍ଜୀତମିବାଜ୍ଞାନଂ ମେନେ ସ ରଜନୀଚରଃ ॥ ୧୪ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣବଲାଭିଜୋ ଜୀଜା ତଷ୍ଠ ପରାକ୍ରମୟ ।

ବହୁବ ଯୁଦ୍ଧିତୋ ରାଜା ଶାଙ୍କ ଇବ ବିଗ୍ରହଃ ॥ ୧୫ ॥

ତମୀଷ୍ଟପରିବୃତ୍ତାଭ୍ୟାଂ ନେତ୍ରାଭ୍ୟାଂ କୁପିତୋହତ୍ରବୀୟ ।

ଆତରଂ ରାବଣଃ ପ୍ରେଷ୍ଯ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣମୁହିତୟ ॥ ୧୬ ॥

ଅନ୍ତ ତେ ସୁମହାନ୍ କାଳଃ ଶୟାନଶ୍ଚ ନିଶାଚର ।

ଶୁଖୀ ଭଂ ହି ନ ଜାନୀୟେ ମମ ରାମକୃତଂ ଭୟମ୍ ॥ ୧୭ ॥

ନ ଦେବାସ୍ତରଦୈତ୍ୟୋଭ୍ୟା ଗନ୍ଧର୍ବେଭ୍ୟଃ କଦାଚନ ।

ଭୂତପୂର୍ବଂ ଭୟଃ ତାଦୃଗ୍ ସାଦୃଶଃ ମାନୁଷାଦ୍ ଭୟମ୍ ॥ ୧୮ ॥

୧୬ । ଲୋ-ଟା । ଈସ୍ଟପରିବୃତ୍ତାଭ୍ୟାଂ ଚନ୍ଦ୍ରାଭ୍ୟାୟ ।

୧୭ । ଲୋ-ଟା । ମହାନ୍ କାଳୋ ଗତ ଇତି ଶେଷଃ ।

୧୮ । ଲୋ-ଟା । ଗନ୍ଧର୍ବପତତ୍ରିଭିର୍ଭୂତଃ ।

ଅତଏବ, ଆଜ ଆମି ଦେବତା ଏବଂ ଅସୁରଦିଗକେ ଆହାର କରିଯା ତୃପ୍ତ ହଇବ ॥ ୧୩ ॥

ମେହି ରାବଣ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରିଯା ଆନନ୍ଦିତ ହଇଲେନ ଏବଂ ନିଜେ
ଯେମ ପୁନରାୟ ଜୟଗ୍ରହଣ କରିଲେନ, ଏଇରୂପ ମନେ କରିଲେନ ॥ ୧୪ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ବଳ ବିଷୟେ ଅଭିଜ୍ଞ ମହାରାଜ ରାବଣ ତାହାର ପରାକ୍ରମ ଅବଗତ ହଇଯା
ଶୁର୍ତ୍ତିମାନ୍ ଚନ୍ଦ୍ରେର ଶାୟ ଅତିଶୟ ହୃଷ୍ଟ ହଇଲେନ ॥ ୧୫ ॥

ରାବଣ ଆତା କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣକେ ଉପଶିତ ଦେଖିଯା କ୍ରୋଧମହିଳାରେ ନେତ୍ରଦୟ ଈସ୍ଟ ପରିବୃତ
କରତ ତୋହାକେ ବଲିତେ ଲାଗିଲେନ— ॥ ୧୬ ॥

ହେ ନିଶାଚର, ଆଜ ବହୁକାଳ ତୁମି ମିନ୍ତି ଆଛ ଏବଂ ତୁମିଇ ଶୁଖୀ, ଯେହେତୁ
ରାମେର ଜଣ୍ଠ ଯେ ଆମାର ଭୟ, ତାହା ତୁମି ଅବଗତ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥

ମହୁଷ୍ୟ ହଇତେ ଯେତୋପ ଭୟ ଉପଶିତ ହଇଯାଛେ ଦେବତା, ଅସୁର, ଦୈତ୍ୟ ଏବଂ ଗନ୍ଧର୍ବ
ହଇତେ ତାଦୃଶ ଭୟ ପୂର୍ବେ କଥନ୍ତ ହୟ ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥

୧ । ହ 'ରାବଣୋ ଜହାସେ ତଥା' । ୨ । ହ 'ନିର୍ବନ୍ଧଃ' । ୩ । ହ 'ନ ଗନ୍ଧର୍ବପତତ୍ରିଃ' । ୪ । ହ 'ଯାଦୃଗ୍
ରାମକୃତଃ ଭୟମ୍' ।

ପୁରୀ ସଂ ନାଭିଜାନୀଷେ ସଥା ସୀତା ମୟୀ ହତୀ ।

ସୀତାହରଣସନ୍ତପ୍ତାଦ୍ ରାମାନ୍ନଃ ସୁମହନ୍ୟୁମ୍ ॥ ୧୯ ॥

ଏସ ଦାଶରଥୀ ରାମଃ ସୁତ୍ରୀବସହିତୋ ବଲୀ ।

ମୁଦ୍ରଂ ସବଲକ୍ଷ୍ତିର୍ତ୍ତ୍ତ୍ଵଂ ମୂଳଂ ନଃ ପରିକୃଷ୍ଟତି ॥ ୨୦ ॥

ହତ୍ତାବେକ୍ଷସ୍ଵ ଲକ୍ଷ୍ମୀଯାଃ ଦ୍ୱାରୋପବନମେବ ଚ ।

ମେତୁନା ମୁପ୍ତାଗମ୍ୟ ବାନରୈଃ କପିଲୀକୃତମ୍ ॥ ୨୧ ॥

ଯେ ଚ ମେ ରାକ୍ଷସୀ ମୁଖ୍ୟା ହତାକ୍ଷେ ସୁଧି ବାନରୈଃ ।

ବାନରାଣାଂ କ୍ଷୟଃ ଯୁଦ୍ଧେ ନ ପଶ୍ୟାମି କନ୍ଦାଚନ ॥ ୨୨ ॥

ନଗରଂ ଶତ୍ରୁଣା ରୁଦ୍ଧଂ ହତୋ ଯୁଦ୍ଧେ ହହଜ୍ଞନଃ ।

କୋମଞ୍ଚ କ୍ଷୟିତଃ ସର୍ବଃ ସନ୍ତୁମଦ୍ୟପପନ୍ତାମ୍ ॥ ୨୩ ॥

୨୧ । ଲୋ-ଟୀ । ହତ ହେ ‘ଦ୍ୱାରୋପବନମେବ ଚ’ ଇତି ପାଠ: । ‘ଶକ୍ତେଂ ସଦ୍ୱାରୋପବନା ମଧ୍ୟ’ ଇତି ପାଠ ବାକ୍ୟାଥ୍ୟ: କର୍ତ୍ତା । ‘ମେତୁନା ମୁପ୍ତାଗମ୍ୟ’ ଇତି ପାଠ: । ‘ମେତୁନା ମୁପ୍ତାଗମ୍ୟ’ତି କର୍ତ୍ତି । କପିଲୀକୃତଃ ପିଙ୍ଗଲୀକୃତମ୍ ।

୨୩ । ଲୋ-ଟୀ । ମତ୍ତୁ ରଣବାବ୍ସାଧମ୍ ଅଭ୍ୟାପପନ୍ତାଃ କୁକୃତମ୍ । ‘ଦ୍ୱାର୍ବାନ୍ସବମାହେୟ ମୁଦ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ ତୁ ଜନ୍ମ୍ୟ’ ଇତ୍ୟାମରଃ । ସଦ୍ୱା, ମତ୍ତୁ ବଳମ୍ ଅଭ୍ୟାପପନ୍ତାଃ ଶତ୍ରନାଶାୟ ଆବିକ୍ଷକୁତାମ୍ । ‘ମ ଅଭ୍ୟାପପନ୍ତ ମା’ଯିତି ପାଠ ମ ଅଂ ମାମ ଅଭ୍ୟାପପନ୍ତ ଆସସ୍ତ, ପରାସ୍ତ୍ରପଦମାର୍ଘମ୍ ।

ତୁମି ଜାନ ନା ଯେ ପୂର୍ବେ ସୀତାକେ ଆମି ହରଣ କରିଯାଛିଲାମ ଏବଂ ମେହି ସୀତା-ହରଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରାମ ହତେ ଆମାଦେର ଅତିଶ୍ୟ ଭୟ ଉପର୍ଦ୍ଵିତ ॥ ୧୯ ॥

ଏହି ଦଶରଥ-ପୁତ୍ର ବୀର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସୁତ୍ରୀବେର ସହିତ ମେତୁନା ମୁଦ୍ର ଉତ୍ତିର୍ଣ୍ଣ ହଇୟା ଆମାଦେର ମୂଲୋଚ୍ଛେଦ କରିତେଛେ ॥ ୨୦ ॥

ହୟ ! ଦେଖ, ବାନରଗଣ ମେତୁର ସାହାଯ୍ୟ ଆସିଯା ଲକ୍ଷାର ଦ୍ୱାର ଏବଂ ଉପବନ ସମନ୍ତରେ ପିଙ୍ଗଲବର୍ଣ୍ଣ କରିଯା ଫେଲିଯାଛେ ॥ ୨୧ ॥

ଯୁଦ୍ଧେ ବାନରଗଣ ଆମାର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ରାକ୍ଷସଦିଗକେ ବିନାଶ କରିଯାଛେ, ଅର୍ଥଚ ଯୁଦ୍ଧେ ବାନରଦିଗେର କ୍ଷୟ କନ୍ଦାଚ ଦେଖିତେଛି ନା ॥ ୨୨ ॥

ଶତ୍ରକର୍ତ୍ତକ ନଗର ଅବରକ୍ଷ ହଇୟାଛେ, ବଞ୍ଚୁଗଣ ଯୁଦ୍ଧେ ନିହତ ହଇୟାଛେ ଏବଂ ସମନ୍ତ

যদেতন্ত্রযমৃৎপঞ্চং ত্রাসনঞ্চ মহাৰল ।

তম্ভাদু ভয়বিনাশার্থং ময়া সংবোধিতো ভবান् ॥ ২৪ ॥

ত্রায়স্বেষাং পুরীং লক্ষাং বালবন্দুবশেষিতাম্ ।

ভাতুরথে মহাৰহে কুরু সাহায্যমুত্তমম् ॥ ২৫ ॥

মৈয়েবং নোক্তপূর্বং হি কশ্চিদ্ ভ্রাতঃ পরস্তপ ।

ত্ব্যস্তি তু মম স্নেহঃ পরা সন্তাবনা চ যে ॥ ২৬ ॥

দেবামুরবিষদ্দেবু বহুশো রাক্ষসর্বভ ।

ত্ব্যা দেবাঃ প্রতিবৃত্তা নিজিতাঞ্চামুরা যুধি ॥ ২৭ ॥

২৫। লো-টী। সাহাং সাহায্যম্ ।

২৬। লো-টী। ভ্রাতা 'ভ্রাত' রিতি বা পাঠঃ। যথা দ্রষ্টতকর্ণণো নিরয়ে পতনং তথা ভ্রায়স্বেতি কাতৰং বচনমিতার্থঃ। পরা সন্তাবনা পূজ্যাত্ববুদ্ধিরতঃ সাহং কুর্বিতি পূর্বেণাবৰঃ।

২৭। লো-টী। প্রতিবৃত্তা বিষ্ণুতা দেবতা নিক্ষিপ্তা ইত্যর্থঃ। "বুঢ়: সংহতবিষ্ণু-পৃথুলেষভিধেযবদি"তি কোষঃ।

ধনাগার শৃঙ্গ হইয়াছে, অতএব যুদ্ধের জগ্য উদ্ঘোগ কর ॥ ২৩ ॥

হে বৌর, এই ভয় এবং সন্ত্বাস উৎপন্ন হওয়াতেই তাহার বিনাশার্থ আমি তোমাকে জাগরিত করিয়াছি ॥ ২৪ ॥

হে মহাবীর এক্ষণে এই নগরীর বালক এবং বৃন্দগণ মাত্র অবশিষ্ট আছেন, তুমি এই লক্ষানগরীকে রক্ষা কর, ভ্রাতার জগ্য উত্তমরূপে সাহায্য কর ॥ ২৫ ॥

শক্রসংহারক ভ্রাতঃ কুস্তকৰ্ণ, এইরূপ কথা আমি পূর্বে কাহাকেও বলি নাই (কিন্তু তোমাকেই বলিতেছি, কারণ—), তোমার উপর আমার অত্যন্ত স্নেহ ও জয়ের বিশেষ সন্তাবনা আছে ॥ ২৬ ॥

হে রাক্ষসশ্রেষ্ঠ, দেবামুরসংগ্রামে তুমি বহুবার দেবতা এবং অমুরদিগকে বিখ্যন্ত করিয়া যুদ্ধে পরাজিত করিয়াছ ॥ ২৭ ॥

১। ছ 'অদে-'। ২। ছ 'অবো-'। ৩। ছ 'সাহস্রমুত্তমম্'। ৪। ছ অতঃ পরঃ 'নিরয়ে অগভনং যথা দ্রষ্টতকর্ণণঃ' ইত্যাধিকম । ৫। ছ 'মঞ্চতি যদি তে স্বেহস্তনা সন্তাবনাং বহ'। ৬। ছ '-ভাস্ত পুরা'।

ତଥ ଦେବୈରନାଥୁମ୍ବଃ ବୀର୍ଯ୍ୟଃ ଭୀଷପରାକ୍ରମ ।

ନ ହି ତେ ସର୍ବଭୂତେୟ ମଦୃଶୋ ବିଦ୍ୟତେ ଭୂବି ॥ ୨୮ ॥

ସ ତୁ ଅଯା ସମାଦିଷ୍ଟୋ ବୌର ଭୀଷପରାକ୍ରମ ।

ନିର୍ଗଛ ଶୂଳମାଦାୟ ପାଶହସ୍ତ ଇବାନ୍ତକଃ ।

ବାନରାନ୍ ରାଜପୁତ୍ରୀ ଚ ଭକ୍ଷୟସ ପ୍ରମଦ୍ଦ ଚ ॥ ୨୯ ॥

ସମାଲୋକୈବ ତେ ରୂପଃ ବିଦ୍ରବିଶ୍ୱାସ ବାନରାଃ ।

ରାମଲକ୍ଷ୍ମଣରୋଶ୍ଚାପି ହଦୟଃ ବିଶ୍ଫୁଟିଶ୍ୱାସ ॥ ୩୦ ॥

ଅତିବଳ ମହତୋ ଭୟାଦିଗୁଡ଼ୋ ଭବତୁ ଜନଃ ସ୍ଵପ୍ନିତୋ ଗମାନ୍ୟ ସର୍ବଃ ।

ତଥ ଭୁଜବଲମାହମାଭିଷ୍ଟପ୍ରତ୍ରିଦଶରିପୋ ଜହି ରାଘବଃ ସିଦେଶ୍ୟମ ॥ ୩୧ ॥

୨୮ । ଲୋ-ଟୀ । ବୀର୍ଯ୍ୟଃ ବଳଃ, ଦିଗ୍ଭବେ ମଦୃଶୋ ବଲେ ଇତି ବା ପାଠଃ ।

୨୯ । ଲୋ-ଟୀ । ସ ଅଂ ସମାଗିଷିଃ ଯୁକ୍ତାଯେତି ଶେଷଃ ଇତୋଏଂ ବାବ୍ୟଃ ଶୂଳମାଦାୟ ସ ଅଂ ଗଛ ଇତ୍ୟପରମ ।

୩୦ । ଲୋ-ଟୀ । ଦିଦ୍ରବିଶ୍ୱାସ ବିଦ୍ରବଃ ଶିଖିଲଃ ଭଦ୍ରିଶ୍ୱାସିତାର୍ଥଃ । ‘ଓଶ୍ଫୁଟିଶ୍ୱାସି’ତି ବା ପାଠଃ ।

୩୧ । ଲୋ-ଟୀ । ଅତିବଳାୟ ଅତିବଳ ।

ହେ ବୌର, ତୋମାର ପରାକ୍ରମକେ ଦେବତାରାଓ ଅଭିଭୂତ କରିତେ ପାରେନ ନା,
ପୃଥିବୀତେ ସମନ୍ତ ପ୍ରାଣିର ମଧ୍ୟେ ତୋମାର ତୁଳ୍ୟ କେହ ନାହିଁ ॥ ୨୮ ॥

ହେ ବୌର, ତୁମ ଆମାର ଆଦେଶେ ପାଶହସ୍ତ ଯମେର ଶ୍ଵାସ ଶୂଳ ହତେ ବହିଗତ ହଇଯା
ବାନରଦିଗକେ ଏବଂ ରାଜପୁତ୍ରଦୟକେ ବିଦଲିତ କରିଯା ଭଙ୍ଗ କର ॥ ୨୯ ॥

ବାନରଗଣ ତୋମାର ଆକୃତି ଦେଖିଯାଇ ପଲାୟନ କରିବେ ଏବଂ ରାମ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମଣେରାୟ
ହଦୟ ବିଦୀର୍ଘ ହଇବେ ॥ ୩୦ ॥

ବଲବନ୍, ଆଜ ଆମାର ସମନ୍ତ ଲୋକ ତୋମାର ବାହ୍ୟବଳ ଏବଂ ସାହସଦ୍ଵାରା
ରକ୍ଷିତ ହଇଯା ଭୀଷଣ ଭୟ ହିତେ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରତ ସ୍ଵର୍ଗ ଅବସ୍ଥାନ କରକ ; ହେ ଦେବଶତ୍ରୋ
ରାମଚନ୍ଦ୍ରକେ ସିଦେଶ୍ୱେ ନିହତ କର ॥ ୩୧ ॥

୧। ହ ‘ମୃତ୍ୟୁତେ ବନେ’ । ୨। ହ ‘ମଗଛ’ । ୩। ହ ‘ବିରବି’ । ୪। ହ ‘ମଂଞ୍ଜାଭି’ ।

କୁରୁଥ ମେ ପ୍ରିୟହିତମେତତୁତ୍ୟଃ ଯଶସ୍ଵରଃ ପ୍ରିୟକରବାନ୍ଧବପ୍ରିୟମ୍ ।

ସ୍ଵତେଜୁମା ବିଧମ ଯୁଧେତ୍ରିବାହିନୀଂ ଶରଦୟନଃ ପବନ ଇବୋଦ୍ଧତଃ ଦିବି ॥ ୩୨ ॥

ଇତ୍ୟାର୍ଥେ ବାଚୀକୀୟେ ରାମାୟଣେ ଆଦିକାବ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧକାଣେ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣସମାଦେଶେ ନାମ
ଉନ୍ନଚ୍ଛାରିଂଶ୍ଃ ସର୍ଗଃ ॥ ୩୧ ॥

୩୨ । ଲୋ-ଟୀ । ମେ ମମ ପ୍ରିୟଃ ହିତକୁ ସର୍ବେଷାଂ ପ୍ରିୟକରଃ ତବ ଯଶସ୍ଵରଙ୍କ, ବିଧମ ଦହ, ଉଦ୍ଧତଃ
ଅବୀଗଃ ପବନ ଇବ ।

କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣସମାଗମଃ (?) ॥ ୩୨ ॥

ବାୟୁଯେମନ ଗଗନମଣ୍ଡଳେ ଉଥିତ ଭୟକୁ ମେଘକେ ବିନାଶ କରେ, ତୁମିଓ ସେଇକ୍ଳପ
ଶୌଯ ପରାକ୍ରମେ ଶକ୍ରସୈତ୍ଯଦିଗକେ ଯୁଦ୍ଧେ ଧଂସ କରିଯା ଆମାର ପ୍ରିୟ ଓ ହିତକର ଏବଂ
ତୋମାର ଯଶସ୍ଵର ଓ ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁବର୍ଗେର ଶ୍ରୀତିକର ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କର ॥ ୩୧ ॥

ମଃର୍ଦ୍ଧ ବାଚୀକିପ୍ରଣୀତ ଆଦିକାବ୍ୟ ରାମାୟଣେର ଯୁଦ୍ଧକାଣେ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣସମାଦେଶ-ନାମକ
୩୧ଶ ସର୍ଗ ମମାନ୍ତ୍ର ॥ ୩୨ ॥

୧ । କ ‘ପ୍ରିୟକରଃ’, ଛ ‘ପ୍ରିୟହିତଶାକପ୍ରିୟମ୍’ । ୨ । ଛ ‘ସପତ୍ରବାହିନୀ’ । ୩ । ଛ ‘ଇବୋଦ୍ଧିତୋ ମହାନ୍’ ।

(୪୦) ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଶ୍ଵର ସର୍ଗ୍ୟ

ତତ୍ତ୍ଵ ରାଜ୍ମନରାଜସ୍ତ ନିଶମ୍ୟ ପରିଦେବିତମ୍ ।

କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣୀ ବଭାଷେଦଂ ବଚନଂ ପ୍ରଜହାସ ଚ ॥ ୧ ॥

୧ । ଲୋ-ଟୀ । ପରିଦେବିତଂ କାତରବାକ୍ୟମ୍

[ଲୋ-ଟୀ ।] ସମାବିଷ୍ଟୋ ହୃଥାବିଷ୍ଟଃ ।

କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ ରାବଣେର କାତର ବାକ୍ୟ ଅବଳ କରିଯା ଈଷଂ ହାସିଯା ଏହି କଥା
ବଲିଲେନ— ॥ ୧ ॥

୧ । ଅତଃ ପରଂ ଛ-ପୁଣ୍ୟକେ 'କୁଞ୍ଜବର୍ଣ୍ଣ' ସମାଦିଷ୍ଟୋ ରାବଣଂ ଅଭ୍ୟାସତ । କୋହ୍ସୋ ରାମେ ମହାତେଜାଃ କଞ୍ଚ ପୁରୁଷ
ରାବଣ । କଞ୍ଚ ବୈ ଲଙ୍ଘଣୋ ନାମ କିଂ ବା ହୃଥାବନ୍ମତ୍ତମ୍ । ଏତ୍ୟ ବଥର ମେ କିଅଂ ସାମପୁର୍ବେଣ ରାବଣ । କେ ରାଜ୍ମନ ହତ
ଯୁଦ୍ଧ ବାନରୈର୍ଭାବିକ୍ରିତେଃ । ବିଭୀଷଣ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନ ପଞ୍ଚାମାହାଗତମ୍ । ମ ଥର୍ତ୍ତିବଳଃ ଆଜୋ ନିଶେଷଜନବଳତ ।
ବାନରୈନ୍ ହତୋ ଯୁଦ୍ଧ ମହ ଆତା ବିଭୀଷଣ । ଇତ୍ୟନ୍ତଃ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ ଅତ୍ୟବାଚାଖ ରାବଣ । ରାଜା ଦଶରଥୋ ନାମ ବ୍ୟକ୍ତ ତୁବି
ବିଅନ୍ତଃ । ତତ୍ତ୍ଵ ବୈ ରାବଣ ପୁରଃ ସର୍ବଶାଶ୍ଵିଶାରମଃ । ମ କର୍ମିଂଚିତ୍ତଃ କାର୍ଯ୍ୟ ପିତା ନିର୍ବାସିତୋ ବନେ । ତତ୍ତ୍ଵ ବୈ
ଲଙ୍ଘଣୋ ନାମ ଆତା ହମୁଗ୍ରାମ ତମ୍ । ସର୍ଵର୍ଥେ ତେବେ ରାମେ ଭାବିନୋହର୍ଥ ଗୌରବମ୍ । ଲଙ୍ଘଣକୁ ସମାଦିଷ୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣାଂ ଅଚି-
ଚିହ୍ନେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଶ୍ଵରାଜି ତଥୋତୋ ଥୟହୁମୋ । ହତୋକ୍ରେନ ରାମେ ମାହୁବେଣ ପଦାତିତା । ତତ୍ତ୍ଵ ଆର୍ଦ୍ଦ ମରାନୀତା ସୀତା
ନାମ ହମ୍ଦାମା । ତତଃ ମମତବ୍ୟ ମଧ୍ୟାବନ୍ତ ତତ୍ତ୍ଵ ଚ । ରାମେ ବାଲିନଂ ହବା ମୁହଁବେ ହତିଯେଚିହ୍ନଃ । ତତଃ ହୃଥି-
ବଚନାଦ ବାନରା ଲଙ୍ଘିତ୍ରମଃ । ଗତଃ ସର୍ବ ଦଶ ଦିଶେ ମାର୍ଗମାଗାନ୍ତ ଜାନକୀମ୍ । ତେ ବ୍ୟାପୋପର ମୁଶ୍ରୋଣିଂ ଅତ୍ୟାଙ୍ଗଃ
କମ୍ପିତରଃ । ତତ୍ତ୍ଵ ହୃଥାରାମ ହୃଥାବମଚିତ୍ତୋ ବତୀ । ଶତୋଜେନବିତ୍ତିର୍ଭ ତଠାର ବରଗାଲରମ୍ । ରାଜସୀଂ ମିହିକାକ୍ଷେତ୍ର
କିଅଂ ଆଶେର୍ବୋଜେତର୍ । ରାଜ୍ମାନ୍ ମ ବହୁନ୍ ହବା ଦର୍ଶନ୍ । ରକ୍ଷାକୁ ବାନରଃ । ବଗରାମାସ ସୀତାରେ ଅବ୍ୱତିତ ରାବଣଙ୍କ ତେବେରେ
ନଗରୀ ଲକ୍ଷ ପରିଚିତା ମୟତଃ । ତତଃ ସୀତଃ ସମାପ୍ତ ଅବ୍ୱତିକୋପଭାବ ମଃ । ଗତ ତୁ ରାବଣାଭ୍ୟାସଃ କଥମାମା ବୀର୍ଯ୍ୟାନ୍ ।
ତତଃ ତୁ ରାବଣେ ରାମୋ ବଲେନ ମହତା ବୃତ୍ତ । ଆଜଗାମ ମହାତେଜାଃ ହୃଥାବମହିତୋ ବତୀ । ମ ନିରିଷିଃ ମୟୁଦ୍ରତ ତୀର୍ଥମାପାତ
ଚୋତରମ୍ । ତତଃ ତୁ ରାବଣୋମ୍ବେଗ ବାନରାଗଃ ମହବଲମ୍ । ବିଭୀଷଣେହୃତକୁଞ୍ଜଃ ନୀତା ନିର୍ଧାତାତିରିତ । ଅହଂ ପରିଦେବିତରେ
ଆବିହିତେବ ବିଅନ୍ତମ୍ । ରାବଣକ ରିପୁର୍ବ୍ୟଂ ମଂଞ୍ଚତୋ ମେହନ୍ତୁଶ୍ଵରଃ । ଅତେ ମହୋତୋ ନିର୍ତ୍ତିର୍ଭ ତୁର୍କୀଂ ଡିଟ୍ଟେତ୍ୟଦୋ ପୁନଃ ।
ନିର୍ହତକ ପଦା ବୀରଃ କୋଧେନାତ୍ୟହୃତିଜ୍ଞଃ । ରାବଣ ଶରଗଂ ଆଶ୍ରମତୁର୍ଭିଃ ମଟିଏଃ ମହ । ଲକ୍ଷେର୍ଯ୍ୟଂ ତତ୍ତ୍ଵର୍ମେ ରାମବେଣ ଅତି-
ଅତ୍ୟ । ସର୍ବ ତୁ ସାଗରେ ଦେହୁ ତତ୍ତ୍ଵର୍ମେ ବରଗାଲରମ୍ । ସମ୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମହାତେଜାଃ ମହ ବାନରମେନରା । ରକ୍ଷା ଚ ନଗରୀ ଲକ୍ଷ
ବାନରୈର୍ଭାବିକ୍ରିତେଃ । ରାଜ୍ମନ୍ ଯେ ଚ ଯୁଦ୍ଧା ମେ ହତାତେ ଯୁଧି ବାନରୈଃ । ଧୂରାକ୍ଷେ ନିହତୋ ବୀରଃ ଅହତକ ନିଶାଚରଃ ।
ଅକ୍ଷମ୍ଭୋନ୍ ମହାବିର୍ଯ୍ୟେ । ବଜ୍ରାନ୍ତ୍ରକୁଞ୍ଜରେତ୍ତଥେଚିତ୍ତ । ଅତେ ଚ ବହବୋ ଯୋଧା ବାନରୈର୍ଯ୍ୟ ପାତିତାଃ । ଏବ ଜ୍ଞାତା ମହାତୀଗ ରାମାଶ ଅତ-
ମୁଗ୍ଧିତମ୍ । ଆପର ତମାଦ ଭାବେ ଯଜ୍ଞତି ପରି ମୌଜୁଦମ୍ । ଏତେ ତୁ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ ରାବଣ ବାକ୍ୟରେ । ସୀତାବାନରତା
ରାଜ୍ମନ୍ ନ ସର୍ବତା ବୀର୍ଯ୍ୟାନ୍ । ଏତୋ । ଇନ୍ଦ୍ର ତ ମମମୁଅଧ୍ୟ ନମୀବରଚୋ ପ୍ରେମ । ନୂନ୍ ସ ଗଗରାନ୍ ଦେବେ
ପାତାଭୋହ୍ସରାତ୍ମକ୍ । ରାଜ୍ମକପମିଦ କୁଞ୍ଜ ବିଶ୍ୱାସିତ ରାଜ୍ମନ୍ । ଇତାଧିକ୍ ।

ଦୃଷ୍ଟେ ଦୋଷେ ହି ଯୋହସ୍ତ୍ରାଭିଃ ପୁରୀ ମନ୍ତ୍ରବିନିଶ୍ଚଯେ ।

ହିତେଷନଭିଯୁକ୍ତେନ ମୋହ୍ୟମାସାଦିତତ୍ୱୟା ॥ ୨ ॥

ଇଦଂ ଖଲୁ ଫଳଂ ପ୍ରାପ୍ତଃ ଶୀଘ୍ରଃ ପାପଶ୍ଚ କର୍ମଗଃ ।

ପତନଂ ନିରଯେ ଘୋରେ ସଥା ଛଙ୍ଗତକର୍ମଗଃ ॥ ୩ ॥

ପ୍ରଥମଃ ତେ ମହାରାଜ କୃତ୍ୟମେତମ ଚିନ୍ତିତମ୍ ।

କେବଳଂ ବୀର୍ଯ୍ୟବସ୍ତ୍ରେନ ନାନ୍ଦୁବଙ୍କୋ ବିଚାରିତଃ ॥ ୪ ॥

୨ । ଲୋ-ଟୀ । ଦୃଷ୍ଟୋ ଦୋଷ ଇତ୍ୟାଦି । ମଦ୍ରେ ଜ୍ୟୋତିର୍ବେଦେ ଯେ ବିନିଶ୍ଚଯଃ ଆତକଫଳନିର୍ଣ୍ଣୟଃ, ତମ୍ଭିନ୍ୟଂ ଦୋଷଃ ପରତ୍ରୀତିଗମନିକରପଃ ପୁରୈବାସ୍ତ୍ରାଭିନ୍ଦୃତଃ । ସ କଃ ? ମୋହ୍ୟଂ ଦୋଷକଳଂ କୌଦ୍ଧଶେନ ସବ୍ରା ? ହିତେଷୁ ଧର୍ମୋଦ୍ଧରନଭିବକ୍ତେନ । ସବ୍ରା, ହିତେଷୁ ବିଭିନ୍ନାଦିଯୁ, ତତ୍ତ୍ଵଚନମଶ୍ଵରତଃ । ‘ବେଦଭେଦେ ଶୁଦ୍ଧବାଦେ ମତ୍ରୋ ମିତ୍ରରବାଦପୀ’ତ୍ୟମଃ ।

୩ । ଲୋ-ଟୀ । ଇଦଂ ଖଲୁ ଫଳଂ ପ୍ରାପ୍ତା ଇତି ଭତ୍ସକାଶାଦତ୍ତେହପି ରାକ୍ଷସ । ଇତି ବହୁଚନମ୍ । ‘ଫଳଂ ପ୍ରାପ୍ତ’ମିତି ବା ପାଠଃ । ପତନଂ ପତନକମଳପରିପାଳିତଃ ।

୪ । ଲୋ-ଟୀ । ଏତେ ନରବାନରମହିତଂ ଯୁଦ୍ଧଂ ନ ମଞ୍ଜିତଂ ‘ନ ଚିନ୍ତିତ’ମିତି ବା ପାଠଃ । ମଞ୍ଜିତମିତି ଚେଷ୍ଟ ଇତ୍ୟାହ— ଅଭୁଦୟଃ ଅକୃତତ୍ତ୍ଵ ରାଗୈମନ୍ତରଗମନଶ୍ଚାହୁବଙ୍କୋହିନିବର୍ତ୍ତନଂ ପ୍ରସ୍ତୁତିରିତି ସାବ୍ଦ, ନ ବିଚାରତଃ । ସବ୍ରା, ଦେବାଦୀନାମବଧ୍ୟବେହପି ନରବାନରାଗମେ ଯୋହୁଦକୋ ଦୋଷୋଽପତିଃ ସ ବିଚାରିତଃ । ‘ଅଭୁଦୟଃ ଶିଶୀ ଦୋଷୋଽପାଦେ ମୁଖ୍ୟାହୁମାନିନି । ବିନଶ୍ଚରେ ଅକୃତ୍ୟାଦେଃ ଅକୃତ୍ୟାନିବର୍ତ୍ତନେ’ ଇତି ଭୂରିଂ । ସବ୍ରା, ଅଭୁଦୟଃ ଅଭିବନ୍ଧଃ ।

ପୂର୍ବେ ମନ୍ତ୍ରଗାସମଯେ ଆମରା ଯେ ଦୋଷ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଯାଛିଲାମ, ହିତବାକ୍ୟେ ଅନାସତ୍ତ ହଇଯା ଆପନି ସେଇ ଦୋଷ ପ୍ରାପ୍ତ ହଇଯାଛେନ ॥ ୨ ॥

ଛଙ୍ଗତକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ସେମନ ଭୌଷଣ ନରକେ ପତନ ହୟ ଆପନି ସେଇକୁପ ପାପକାର୍ଯ୍ୟର ଏହି ଫଳ ଶୀଘ୍ରଇ ଲାଭ କରିଯାଛେନ ॥ ୩ ॥

ମହାରାଜ, ପ୍ରଥମେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟେ ଚିନ୍ତା କରେନ ନାହିଁ ଏବଂ କେବଳ ବଲଦର୍ପେ ଇହାର ଭାବୀ ଅନିଷ୍ଟେର ବିଷୟରେ ବିଚାର କରେନ ନାହିଁ ॥ ୪ ॥

ସଃ ପଞ୍ଚାଂ ପୂର୍ବକାର୍ଯ୍ୟାଣି କୁର୍ଯ୍ୟାଦୈଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟମୋହିତ: ।

ପୂର୍ବଂ ଚୈବାନୁକାର୍ଯ୍ୟାଣି ନ ସ ବେଦ ନୟାନଯୋ ॥ ୫ ॥

ଦେଶକାଳବିହୀନାନି କର୍ମାଣି ବିପରୀତବ୍ୟ ।

କ୍ରିୟମାଣି ଦୃଷ୍ୟତ୍ତ ହବିରପ୍ରୟତ୍ତେରିବ ॥ ୬ ॥

ଅୟାଂ ପଞ୍ଚଧା ଯୋଗଃ କର୍ମାଂ ସଃ ପ୍ରଶ୍ନତି ।

ସଚିବୈଃ ସମୟଃ କୃତ୍ଵା ସ ସମ୍ଯଗ୍ ବର୍ତ୍ତତେ ପଥି ॥ ୭ ॥

୫ । ଲୋ-ଟୀ । ପୂର୍ବକାର୍ଯ୍ୟାଣି ପୂର୍ବମଞ୍ଜଳାନି ପଞ୍ଚାଂ କୁର୍ଯ୍ୟାଂ ଅନୁକାର୍ଯ୍ୟାଣି ପଞ୍ଚାଂକାର୍ଯ୍ୟାଣି ଯୁକ୍ତାଦୀନି ପୂର୍ବଂ କୁର୍ଯ୍ୟାଂ । ‘ପୂର୍ବକ୍ଷେତ୍ରକାର୍ଯ୍ୟାଣି’ତି ପାଠଃ ସାର୍ବିଜ୍ଞ: । ତଥାତ୍ୟ—ଇତରକାର୍ଯ୍ୟାଣି ପରକାର୍ଯ୍ୟାଣି ଯୁକ୍ତାଦୀନି ଇତି ।

୬ । ଲୋ-ଟୀ । କିଞ୍ଚ, ଦେଶେତି । କାର୍ଯ୍ୟାଣି କର୍ମାଣି ଦେଶକାଗବିହୀନାନି ତ୍ୟୋରପହତାନି ବିପରୀତବ୍ୟ ଅଦେଶକାଗ୍ରୋଃ । କ୍ରିୟମାଣାନୀବ ଦୃଷ୍ୟତ୍ତ ନିଷଫଳାନି ଭୟତି । ଅପ୍ରସ୍ତତେରଙ୍ଗାଚିଭିର୍ଭିତ୍ତଃ ହବିରିବ ।

୭ । ଲୋ-ଟୀ । ଏହାଗାଂ ରିପୁମଧ୍ୟଦ୍ଵେଷ୍ୟାଗାଂ ରିପୁର୍ବିଦ୍ୟାତକଃ, ମଧ୍ୟାବୋ ଛ୍ୟୋର୍ବିଦମମାନ୍ୟୋ-
ହିତାଶ୍ରମୀ, ଦ୍ଵେଷୋ ଦେଵିଷିଯଃ ଏତୋଽ ପଞ୍ଚଧାଯୋଃ୍ୟ ସାମଦାନଦେଦଗୋଷଧାଦପ୍ରୋଗର୍ମଃ ପଞ୍ଚ-
ପ୍ରକାରୋହପ୍ୟାବ୍ୟ ସଃ ପ୍ରଶ୍ନତି, କିଞ୍ଚ କର୍ମାଂ ସଚିବୈଃ ସଥାବୈଃ ସହ ଦ୍ୱ୍ୟାହଶ୍ଚନ୍ମ କର୍ମାଣ ହୁତେ ଇଦମହଞ୍ଜେ
ଦାଶ୍ରାମୀତ ସମୟଃ ଶପଥଃ କୃତ୍ଵା ପଞ୍ଚଧାଯୋଗଃ ପର୍ଶ୍ଵତ, ପାଥ ରାଖବର୍ଜାନ ।

ଯିନି ତ୍ରିଶ୍ୟେ ମୁଢ ହଇୟା ପ୍ରଥମେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ [ମନ୍ତ୍ରା ପ୍ରଭୃତି] କାର୍ଯ୍ୟ ପରେ କରେନ
ଏବଂ ପରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ [ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରଭୃତି] କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଥମେ କରେନ, ତିନି ନୌତି ଓ ଅନୌତି
କିଛୁଇ ଜୀବନେ ନା ॥ ୫ ॥

କାର୍ଯ୍ୟସକଳ ଦେଶ ଏବଂ କାଳୋଚିତ ନା ହଇୟା ଅଦେଶ ଓ ଆକାଳୋଚିତ କାର୍ଯ୍ୟର
ମତ ହଇଲେ ଅପବିତ୍ରଜନ କର୍ତ୍ତକ ଛତ ହବିର ଆୟ ନିଷଫଳ ହୟ ॥ ୬ ॥

ଯିନି ମନ୍ତ୍ରଗଣେର ସହିତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିୟା ଶକ୍ତ, ମଧ୍ୟାଶ୍ର ଓ ଦ୍ଵେଷୋର ପ୍ରତି ସାମ,
ଦାନ, ଭେଦ, ଦଶ ଓ ଔଷଧାଦିରୂପ ପଞ୍ଚବିଧ ଉପାୟ ପ୍ରୟୋଗ କରେନ, ତିନି ସମ୍ୟକ୍
ନୌତିମାର୍ଗେ ଅବହାନ କରେନ ॥ ୭ ॥

ସାଥାତଥେନ ଯୋ ରାଜୀ ସମୟଃ ବିଜିଗୀଷତି ।

ବୁଧ୍ୟତେ ସ ଶୁଚିରୁଦ୍ଧା ସୁହଦଶ୍ଚାନୁପଣ୍ଠତି ॥ ୮ ॥

ଧର୍ମମର୍ଥଃ ଚ କାମକୁ ସର୍ବକୁ ରାକ୍ଷସାଧିପ ।

ଭଜତେ ପୁରୁଷଃ କାଳେ ତୌଣି ଦୟାନି ବା ପୁନଃ ॥ ୯ ॥

ତ୍ରିଷୁ ଚିତେଷୁ ଯଜ୍ଞେଷୁ ଶ୍ରୀରୂପଙ୍କୁ ତର୍ମାବବୁଧ୍ୟତେ ।

ରାଜୀ ବା ରାଜପୁତ୍ରୋ ବା ତତ୍ତ୍ଵ ଶ୍ରୀରୂପର୍ଥକମ୍ ॥ ୧୦ ॥

୮ । ଲୋ-ଟୀ । ସାଥାତଥେନ ନୀତିମାର୍ଗାନୁସାରେଣ ସମୟଃ ପ୍ରାପ୍ୟ ଯୋ ବିଜିଗୀଷତି ସ ଶୁଚିରନନ୍ଦମନ୍ତଃ ସନ୍ ବୁଦ୍ଧା ସ୍ଵର୍ଗମେବ ବୁଧ୍ୟତେ ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥଃ ନିଶ୍ଚିନୋତି ଅମ୍ବ ପଞ୍ଚାଂ ସୁହଦଃ ପଶ୍ଚତି ପ୍ରାପ୍ତ୍ୟବ୍ୟତେନ ପଶ୍ଚତି ତାନିପି ପୁଛୁତୀତାର୍ଥଃ ।

୯ । ଲୋ-ଟୀ । ନୀତିରପି ଧର୍ମମପୀଡ୍ୟୋବାହୁମର୍ତ୍ତବ୍ୟୋତାହ ଦ୍ୱାତ୍ୟାଂ—ଧର୍ମମିତି । ଧର୍ମାଦିକଃ ସର୍ବମେତତ୍ରିତ୍ୱଃ ପ୍ରତ୍ୟେକଃ ତୌଣି ବା ଦୟାନି ଧର୍ମାର୍ଥେ ଅର୍ଥକାମୋ ବା, ଶ୍ରୀ କ୍ରେବଳଃ କାମାନେବ ସେବମେ ଇତି ଭାବଃ ।

୧୦ । ଲୋ-ଟୀ । ପୁରୁଷବାଦୁ ଦୟାପୋତାନ୍ ଭଜତେ ତଥାପି ଏତେଷୁ ମଧ୍ୟେ ସଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ‘ଯଜ୍ଞେସ୍’ ଇତି ବା ପାଠଃ ।

ଯେ ରାଜୀ ନୀତିମାର୍ଗାନୁସାରେ ସଥାସମୟେ ଶକ୍ତ ଜୟ କରିତେ ଇଚ୍ଛା କରେନ, ତିନି ସ୍ଵୀଯ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିଯା ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ବନ୍ଦୁଦିଗଙ୍କେ ଓ ଜିଜ୍ଞାସା କରେନ ॥ ୮ ॥

ହେ ରାକ୍ଷସରାଜ, ନୀତିଜ୍ଞ ପୁରୁଷ ପ୍ରାତେ ଧର୍ମ, ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଅର୍ଥ ଏବଂ ସାଯାହ୍ନେ କାମ, ଏଇକାପେ କାଳାନୁସାରେ ଧର୍ମାଦିର ଅନୁଶୀଳନ କରେନ, ଅଥବା ଏକଇ ସମୟେ ଧର୍ମାଦି ତିନେର କିଂବା ଦୁ'ଯେର ଅନୁଶୀଳନ କରେନ ॥ ୯ ॥

ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଏଇ ତିନେର ମଧ୍ୟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯେ ଧର୍ମ, ତାହାର ବିଷୟ ଶ୍ରବଣ କରିଯାଓ ଯେ ରାଜୀ ଅଥବା ରାଜପୁତ୍ର ତାହା ବୁଝିତେ ପାରେନ ନା, ତ୍ରୀହାର ଶାଶ୍ଵାଧ୍ୟୟନ ନିରଥକ ୧୦ ॥

১
উপপ্রদানং সাজ্জঞ ভেদং কালে চ বিক্রম্য ।

যোগঞ্চ রক্ষসাঃ শ্রেষ্ঠ তাৰুভো চ নয়ানয়ো ॥ ১১ ॥

২
কালে ধৰ্মার্থকামান্ত যঃ সমৰ্থঃ সচৈবেঃ সহ ।

নিষেবেদাত্তবাঁলোকে নামো ব্যসনমাত্রয়ে ॥ ১২ ॥

হিতানুবন্ধমালোক্য কার্য্যাকার্য্যমিহাত্মনঃ ।

মন্ত্রিভিবুদ্ধিসম্পূর্ণবিজ্ঞায তছুপক্রমে ॥ ১৩ ॥

১১। লো-টী। পঞ্চায়োগং পূর্বোক্তমাহ—তত ইতি । যতো নীতিরম্ভসৰ্ববাৎ অদ্বানাদিযোগাস্তং কৃধ্যাদিতি শেষঃ । বিক্রমং মুক্তং যোগমৌষধাদিক্ততমুপায়মিতি সর্বজ্ঞঃ । যদা, যোগমুপায়ং তৎ তনাদৈ বিষ প্রয়োগমবটকরণমহসঞ্চারপথসংরোধনমিতাদি । ‘উপপ্রদান’মিতি পাঠে উপপ্রদানমুৎকোচং নয়ানয়ো এতোং করণং নঃঃ, অকরণমনয়ঃ ।

১০। লো-টী। অহুবধ্যতে ক্রিয়তে ইতি অমুক্তঃ কর্মহিতমহুবক্তৃ ইহ অশ্বিন্ সময়ে আলোক্য স্বয়ং বুক্ত্যা পরামৃত্য পশ্চাত তৎ কিমাত্মনঃ কার্য্যমকার্য্যং বেতি মন্ত্রিভিঃ সহ বিজ্ঞায বিচার্য তছুপক্রমে ৎ কর্ম কৃধ্যাত । অস্ত এতৎ সর্বং ন ক্লতবানিত্যাক্ষেপঃ । ‘কৃধ্যাত কাম’মিতি পাঠে কামং আভিজ্ঞিতং কৃধ্যাত তত্ত্ব করণং মন্ত্রিগমহুগতোবেত্যাহ—মন্ত্রিভিরিতি । মন্ত্রিভিরিতাদ্বিপদ্ধে রাজ্ঞঃ সমশাস্ত্রজ্ঞেঃ সচৈবেবুদ্ধিভৈবেরিতি পাঠে স্বয়মালোচ্য সচৈবেঃ সহ কার্য্যাকার্য্যং নির্ণেতব্যমিতি ভাবঃ ।

হে রাজ্ঞসরাজ্ঞ, যে বুদ্ধিমান् রাজা মন্ত্রিগণের সহিত উত্তমক্রপে মন্ত্রণা করিয়া উৎকোচপ্রদান, সমীচীন সন্তানণ, মিত্রবর্গের ভেদ, যথাসময়ে শক্তিপ্রয়োগ ও বিষ-অযোগ প্রভৃতির অঙ্গুষ্ঠান এবং ধর্ম, অর্থ ও কামের অঙ্গুশীলন করেন, তিনি বিপন্ন হয়েন না ॥ ১১-১২ ॥

রাজ্ঞ অভিজ্ঞ মন্ত্রিগণের সহিত নিজের কর্তব্য এবং অকর্তব্য সম্বন্ধে বিবেচনাপূর্বক পরিণামসূচকর কার্য্য করিবেন ॥ ১৩ ॥

১। ক ‘ততঃ প্রদা-’। ২। ছ অতঃ পরঃ ‘বিচার্য রক্ষসাঃ শ্রেষ্ঠ ততঃ কার্যো প্রয়াপ্তিয়ো’।
ইত্যধিক্ষু ।

ଅନଭିଜ୍ଞା ହି ଶାସ୍ତ୍ରାଗଂ ବହବଃ ପଶୁବୁଦ୍ଧଯଃ ।

ପ୍ରାଗଲ୍ଭ୍ୟାଦ୍ ବକ୍ତୁମିଚ୍ଛନ୍ତି ମନ୍ତ୍ରେଷଭ୍ୟନ୍ତରୌକୃତାଃ ॥ ୧୪ ॥

ଆଶାସ୍ତ୍ରବିଦ୍ରୁଷାଂ ତେସଂ ନ କାର୍ଯ୍ୟମହିତଂ ବଚଃ ।

ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରାନଭିଜ୍ଞାନାଃ ବିପୁଳାଂ ଶ୍ରିଯମିଚ୍ଛତାମ୍ ॥ ୧୫ ॥

ଅହିତଂ ହି ହିତାକାରଂ ଧାର୍ଟ୍ୟାଜଜନ୍ମନ୍ତି ଯେ ନରାଃ ।

ଅବେକ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରବାହାତ୍ୟେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟା ମନ୍ତ୍ରଦୂସକାଃ ॥ ୧୬ ॥

୧୩ । ଲୋ-ଟୀ । ଇନ୍ଦାନୀଃ ରାଜା ଆକ୍ରିପତି ଅନଭିଜ୍ଞା ଇତି ଶାତ୍ୟାମ୍ । ମନ୍ତ୍ରେ ମନ୍ତ୍ରଶୈଖ୍ୟ ଅତି ଅଭିଶୟନ ଅନ୍ତରୌକୃତାଃ ଆତ୍ମୀୟାଃ କୃତାଃ । ‘ଅଭୀ’ତି ପାଠେ ମର୍ବତୋଭାବେ, ଶାଶ୍ଵାଗଂ ମଶ୍ଵାଗଂ ବା ପାଠଃ ।

[ଲୋ-ଟୀ ।] ମନ୍ତ୍ରକର୍ମପୋ ସେ ଗୁଣମପୌତ୍ତରଙ୍ଗୁଣୈତିକୁଣ୍ଠିତଃ ଭାବ ଭାବୀ ମନୋ ମନ୍ତ୍ର ସଃ, ପାଇପଃ କର୍ତ୍ତିତଃ ନ ପ୍ରତିବୋଧିତଃ ଅପି ତୁ ପ୍ରତିବୋଧିତେ ଭବାନ୍ । ଦୁର୍ବିବିଶେଷଯୋଗାଦୃଷ୍ଟାନ୍ତମାହ—ସଥା ଦୁର୍ଭିଜ୍ଞିନେଃ ଅବୋଧିତଃ ପୁରାନ୍ ବସ୍ତାନ୍ତେନାପିମାହନ୍ ଦୁଃଖମାପୋତି ତେଥେତି ଲୁପ୍ତୋପମା । ‘ମନ୍ତ୍ରଗୁଣୋପୈତେରପି ମୂର୍ଖୀରିବ, ତତ୍ତ୍ଵ ଚ ପାପବୁଦ୍ଧିଭିତ୍ତାନ୍ତମାଃ, ଅନ୍ତଃ ପୂର୍ବିବ୍ୟ ।

୧୪ । ଲୋ-ଟୀ । ରାଜାନ (ମୃତ୍ୟୁ) ଇତ୍ୟାଦିଶତି—ଅଶାସ୍ତ୍ରେ । ତେସଂ ବଚଃ ଅକାର୍ଯ୍ୟ ନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସହୋତ୍ତିହିତଂ ବିଶେଷତେହର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରାନଭିଜ୍ଞାନାମ୍, ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରଂ, ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରମ୍, ‘ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରାଗାଭିଜ୍ଞାଯ’ ଇତି କ୍ରଚିହ୍ନ ପାଠଃ ।

୧୫ । ଲୋ-ଟୀ । ମନ୍ତ୍ରିଙ୍କ ଆକ୍ରିପତି—ତିଭିରହିତମିତ୍ୟାଦି । ସେହିତଂ ଭଲନ୍ତି ହିତାକାରଂ ହିତମିବାକରୋତି ପ୍ରକାଶତ ଇତି ତଥା ।

ଶାସ୍ତ୍ରେ ଅନଭିଜ୍ଞ ପଶୁର ଶାୟ ବୁଦ୍ଧିମୃଦ୍ଧି ବହୁ ପୁରୁଷ ମନ୍ତ୍ରଗାୟ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହଇୟା ଧୃଷ୍ଟତା ବଶତଃ ବଲିତେ ଇଚ୍ଛା କରେନ ॥ ୧୪ ॥

ଅତୁଳ-ସମ୍ପଦଭିଲାଷୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ପକ୍ଷେ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରେ ଅନଭିଜ୍ଞ ଓ ଅଶାସ୍ତ୍ରଜ ଏ ବ୍ୟକ୍ତି ଦିଗେର ଅହିତକର ବାକ୍ୟ ଶ୍ରୀବଳ କରିଯା କାର୍ଯ୍ୟ କରା ଉଚିତ ନନ୍ଦ ॥ ୧୫ ॥

ସାହାରା ଧୃଷ୍ଟତାବଶତଃ ଅନିଷ୍ଟକେ ଇଷ୍ଟ ବଲିଯା ବର୍ଣନା କରେ, ସେଇ ଦୁଷ୍ଟ ମନ୍ତ୍ରଣାକାରୀ-ଦିଗକେ ପୂର୍ବେଇ ବିବେଚନୀ କରିଯା ମନ୍ତ୍ରଣା ହଇତେ ବହିତ୍ର୍ବତ କରା ଉଚିତ ॥ ୧୬ ॥

୧ । ଛ ଅତଃପର ‘ମନ୍ତ୍ରିଙ୍କା ହି ଗିପଥଃ ମନ୍ତ୍ରାଯାତ୍ମେ ବିଚନ୍ଦନେ । ସେ ହିତଂ ମନ୍ତ୍ରୁତ୍ସଜ୍ଜ ବିଗ୍ରହିତଂ ବିବେଦେ । ମୁଦ୍ୟର୍ଶିଗଣେରେତେଽତାରଂ ପାପବୁଦ୍ଧିଃ । ବସାନୋହରରିଃ ‘ପାପୈନ’ ଅଭିଦେଶିତଃ’ । ଇତାଧିକମ୍ । ୨ । ଛ ‘ଶାମକା’ ।

ବିନାଶୟଷ୍ଟ ଭର୍ତ୍ତାରଂ ଭେଦିତା: ଶକ୍ରଭିରୁଧୈ: ।

ବିପରୀତାନି କୃତ୍ୟାନି କାରୟସ୍ତୋହ ମନ୍ତ୍ରିଣଃ ॥ ୧୭ ॥

ତାନ୍ ଭର୍ତ୍ତା ମିତ୍ରମଙ୍କାଶାନ୍ ମିତ୍ରାନ୍ ମନ୍ତ୍ରବିନିର୍ଗୟେ ।

ବ୍ୟବହାରେଣ ଜାନୀଯାଂ ସଚିବାନ୍ ପରମାହିତାନ୍ ॥ ୧୮ ॥

ଚପଲଶ୍ଵ ଚ କୃତ୍ୟାନି ମହମାନୁ ପ୍ରଧାବତଃ ।

କ୍ଷିପ୍ରଗତ୍ୟେ ପ୍ରପଦ୍ରତ୍ୟେ କ୍ରୋଙ୍କଚିଦ୍ବୁଦ୍ଧିବ ଦ୍ଵିଜା: ॥ ୧୯ ॥

‘ଶତ୍ରୋ ବ୍ୟବସିତଃ ଶକ୍ରଃ ସ୍ଵେନ ବାର୍ଥେନ ତୁଷ୍ଟି ।

ସର୍ବଂ ତତ୍ତ୍ୟେ ପ୍ରନାତବ୍ୟମିତି ବୁଦ୍ଧିମତାଂ ନୟଃ ॥ ୨୦ ॥

୧୭ । ଲୋ-ଟୀ । ଭେଦିତା ଭେଦଂ ପ୍ରାପିତା: । ‘ଭେଦିବେତି’ ପାଠଃ କଟିଏ ।

୧୮ । ଲୋ-ଟୀ । ତାନ୍ ମିତ୍ରାନ୍ ମିତ୍ରାଣୀ ସଂକାଶତ୍ୱେ ପ୍ରକାଶତ୍ୱେ ମିତ୍ରମଙ୍କାଶାନ୍ ମଚିବାନ୍ ଅମାତ୍ୟାନ୍ ପରମାହିତାନ୍ ପରମଶକ୍ତନ୍, ‘ପରମାହିତାନି’ତି ପାଠେ ପରାଶ୍ରତାନ୍ ।

୧୯ । ଲୋ-ଟୀ । ରାଜାନମାକ୍ଷିପତି—ଚପଲଶ୍ଵତ୍ । ଚପଲଶ୍ଵ ମନ୍ତ୍ରିଣଃ ମହମା ଅବିଚାର୍ଯ୍ୟବ ଅଛୁ-
ପ୍ରଧାବତଃ ମହାର୍ଥଂ ନିର୍ଯ୍ୟତଃ କୃତ୍ୟାନି କର୍ମାଣି ଅନ୍ତେ ତ୍ୟାଗିଧାରିପଦ୍ମା ରାଜାନଃ ପ୍ରପଦ୍ରତ୍ୟେ ଆଶ୍ରଯତ୍ୱେ ।
ଆଶ୍ରଯାଂଶେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତେ—ଜ୍ଞୋଙ୍କପତ୍ରଃ ବକ୍ଷପଞ୍ଜପଞ୍ଜଃ ଯଗାତେ ଦ୍ଵିଜା: ପଞ୍ଜିଣଃ ସନଶ୍ୟ ଆଶ୍ରଯତ୍ୱେ ତଥା ।
‘ଜ୍ଞୋଙ୍କଚିଦ୍ବୁଦ୍ଧିବେ’ତି ପାଠେ ଜ୍ଞୋଙ୍କପରିତଚ୍ଛଦ୍ରମ୍ ।

୨୦ । ଲୋ-ଟୀ । ବ୍ୟବସିତଃ ଯୁଦ୍ଧାଧାରଂ କୃତବ୍ୟବସାୟଃ । ସ୍ଵେନ ସ୍ଵିଦେନ ଗଜାଖାଦିନା ଅର୍ଥେ
ଥିବେନ ବା ।

ନୌତିଜ୍ଜ ଶକ୍ରଗଣେର କୌଶଳେ ପରମ୍ପର ଡିଲମତାବଳସ୍ମୀ ମନ୍ତ୍ରିଗଣ ପ୍ରଭୁକେ ବିନାଶ
କରିବାର ନିମିତ୍ତ ବିପରୀତ କାର୍ଯ୍ୟମୟୁହ ଏହି ଲକ୍ଷାୟ କରାଇତେଛେନ ॥ ୧୭ ॥

ମନ୍ତ୍ରଣାବିଷୟେ ତୁହାଦେର ଆଚରଣ ଦ୍ଵାରା ରାଜାର ତୁହାଦିଗକେ ମିତ୍ରତାର ଆବରଣେ
ଆବୃତ ପରମ ଶକ୍ର ବଲିଯା ଜାନା ଉଚିତ ॥ ୧୮ ॥

ପଞ୍ଜିଗଣ ଯେକଥିର କ୍ରୋଙ୍କପରିବର୍ତ୍ତରେ ଛିନ୍ଦ ଦିଯା ଉହାତେ ପ୍ରବେଶ କରେ, ସେଇକଥ
ବିବେଚନା ନା କରିଯା ମହମା କାର୍ଯ୍ୟ କରିତେ ଉତ୍ତତ ଶକ୍ରଗଣ କ୍ଷିପ୍ରତାମହକାରେ ଚକ୍ରନ
ରାଜାଦିଗେର କୁଟୀର ଆଶ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରେ ॥ ୧୯ ॥

ଯୁଦ୍ଧ କରିତେ ଉତ୍ତୋଳୀ ଶକ୍ରମାନ୍ ଶକ୍ର ଯଦି ସ୍ଵିଯ ଅର୍ଥଦ୍ଵାରା ସନ୍ତୃଷ୍ଟ ହୟ, ତବେ
ତୁହାକେ ସମସ୍ତଇ ପ୍ରଦାନ କରା ଉଚିତ, ଇହାଇ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ଦିଗେର ନୌତି ॥ ୨୦ ॥

୧ । ଛ ‘ମାନ୍’ । ୨ । କ ‘ହାରେ ବିଜାନୀରାତ’ । ୩ । ଛ ‘ପରମାହିତାନ୍’ । ୪ । ଛ ‘ସା ତୁ ଅ-’ ।
୫ । ଛ ଅର୍ଥ ଝାକୋ ନାତି ।

ଯୋ ହି ଶକ୍ରମବଜ୍ଞାୟ ନାତ୍ମାନଂ ପରିରଙ୍ଗତି ।

ଅବାପୋତୀହ ମୋହନର୍ଥାନ୍ ସ୍ଥାନାଚୈଚ୍ଵାବରୋପ୍ୟତେ ॥ ୨୧ ॥

୨ ତୁ ଶ୍ରୀହା ମହାରାଜଃ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଭାଷିତମ୍ ।

୩ ଅକୁଟୀଂ ଚୈବ ସଂଚକ୍ରେ ତୁନ୍ଦଶେନମୁବାଚ ହ ॥ ୨୨ ॥

ମାନ୍ୟୋ ଗୁରୁରିବାଚାର୍ଯ୍ୟଃ କିଂ ଭବାନମୁଶାସ୍ତି ମାୟ ।

ଅଳଂ ତେ ବାକ୍ଷ୍ରମଂ କୁନ୍ତା କାଲଯୁକ୍ତଃ ବିଦୀଯତାମ୍ ॥ ୨୩ ॥

ବିଭଗାଚିତ୍ତମୋହାନ୍ତା ବଲବୀର୍ଯୋଚ୍ଛୁରେଣ ବା ।

ଅଭିପନ୍ନମିଦାନୀଂ ସନ୍ଦ ବୃଥା ତତ୍ତ୍ଵ ପୁନଃ କଥା ॥ ୨୪ ॥

୨୧ । ଲୋ-ଟୀ । ଅବରୋପାତି ଭଙ୍ଗତି ।

୨୦ । ଲୋ-ଟୀ । ମାତ୍ରଃ ପିତାମହାଦିରିବ ଶୁରୁଃ ପିତେବ ଆଚାର୍ୟ ଉପନୟନମାତ୍ରେ ତେ ତେବ ବାକ୍ଷ୍ରମଂ ଶ୍ରୀ ମମ ସର୍ବମ୍ ଅଳଂ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତିତ୍ୟାକ୍ଷେପଃ । ‘ବାକ୍ଷ୍ରମଂ କୁର୍ବେ’ତି ପାଠେ ଅଳଂ ବ୍ୟର୍ମମ୍, ତଥାପି କାର୍ଯ୍ୟଗୋରବମାଲଙ୍କ୍ୟ ସବିନୟମାହ—କାଳେତି [କାଲଯୁକ୍ତଃ ?] ସାମ୍ପ୍ରତିଂ ସତାଦ୍ଵୀପତାମ୍ ।

୨୫ । ଲୋ-ଟୀ । ବଲବୀର୍ଯୋଚ୍ଛୁରେଣ ତୋରାଧିକ୍ୟେନ । ‘ବଲବୀର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରୟେ’ତି ପାଠଃ କଚି । ଅଭିଜ୍ଞାନ୍ତୋ ସତ୍ତ୍ଵୋ ଯତ୍ର ତଦିତ୍ୟତ୍ତଃ କର୍ତ୍ତା, ତତ୍ତ୍ଵ ଇଦାନୀଂ ପୁନଃ କଥା ବୃଥେତ୍ୟର୍ଥଃ । ‘ନାଭିପନ୍ନ’ମିତି ପାଠେ ସଂ ପୂର୍ବମ୍ ନାଭିପନ୍ନଃ ନ କୁତଂ ତଥେତି ପୂର୍ବର୍ଣ୍ଣ । ‘ଅଭିପନ୍ନ’ମିତି ପାଠେ ସଂ ପୂର୍ବମ୍ କୁତମ୍ ।

ଯେ ରାଜା ଶକ୍ରକେ ଅବଜ୍ଞା କରିଯା ନିଜକେ ରଙ୍ଗା କରେନ ନା, ତିନି ବିପଦ୍ ପ୍ରାପ୍ତ ହଇୟା ରାଜ୍ୟ ହଇତେ ଭଣ୍ଡ ହନ ॥ ୨୧ ॥

ମହାରାଜ ରାବଣ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବନ କରିଯା ତୁନ୍ଦ ହଇୟା ଅକୁଟୀମହକାରେ ଏହିରୂପ ବଲିତେ ଲାଗିଲେନ— ॥ ୨୨ ॥

ମାନନ୍ୟ ଆଚାର୍ୟ ଶୁରୁଦେବେର ମତଇ କି ଆପନି ଆମାକେ ଉପଦେଶ ଦିତେଛେନ ? ଆପନାର ବାକ୍ୟବ୍ୟାୟେ ପରିଶ୍ରମ କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ, ସମୟୋଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ ॥ ୨୩ ॥

ଆଷିବଶତଃ ମୋହବଶତଃ ଅଥବା ଶକ୍ତି ଏବଂ ସାମର୍ଥ୍ୟର ଆଧିକ୍ୟବଶତଃ ଯାହା ସଟିଯାଇଛେ, ତାହାର ପୁନରମ୍ଲେଖ କରା ବୃଥା ॥ ୨୪ ॥

୧ । ଛ ‘ର୍ଥଂ’ । ୨ । ଛ ‘ଶ୍ରୀତୁ ବଚନ ତତ୍ତ୍ଵ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ରାବଣ’ । ୩ । ଛ ‘ଅକୁଟୀକୁଟୀଂ ଚନ୍ଦେ’ ।
୪ । ଛ ‘ର୍ଧିକ’ । ୯ । କ ‘ଶ୍ରୀ’ ।

অস্মিন् কালে হি^১ যদৃ যুক্তং তদিদানীং বিধীয়তাম্ ।

সমাপনয় মদোষং বিক্রমেণ সমীকুরু ॥ ২৫ ॥

যদি খল্পন্তি^২ তে স্নেহো ভাতৃত্বং চাবগচ্ছসি ।

যদি বা কার্য্যমেতৎ তে হন্দি কার্য্যতমং মতম্ ॥ ২৬ ॥

স শুহুদু যো বিপন্নার্থং দীনমভূপপদ্ধতে ।

স বশুর্ধোহপনীতেমু সাহায্যায়োপকল্পতে ॥ ২৭ ॥

তর্মৈথেনং ক্রুবাণং তু বচনং বীরদারুণম্ ।

ক্রুক্ষোহয়মিতি বিজ্ঞায় শর্নৈঃ শক্রমূৰ্বাচ ই ॥ ২৮ ॥

২৫ । শো-টী । মন্দোষং বিক্রমেণ সমাপনয় দূরীকুরু, সমীকুরু অবিষমং কুরু । ‘মমাপনয়’-মিতি পাঠে বিতেমীব, (?) যথা উবতি তথা সমীকুরু অবিষমং কুর্বিত্যৰ্থঃ । ‘শমীকুরু’ ইতি বা পাঠে সাস্তনং কুর্বিত্যৰ্থঃ ।

২৬ । শো-টী । এতন্ম কার্য্যং যদি তে তব হন্দি কার্য্যং সম্ভতং জ্ঞাপতে, তদ সমীকুর্বিতি পূর্বেণাবস্থঃ ।

২৭ । শো-টী । বিপন্নার্থং নষ্টকার্য্যম্ অতো দীনম্ অভূপপদ্ধতে অহংকৃতি অপনীতেমু অপাস্তে নীতেষু ।

বর্তমান সময়ে যাহা করা উপযুক্ত সম্প্রতি তাহাই কর, যদি তোমার আমার প্রতি স্নেহ থাকে এবং আতৃত যদি তুমি অবগত থাক ও আমার এই কার্য্য যদি আন্তরিক ভাবে গ্রহণ করিয়া থাক, তবে তোমার পরাক্রম দ্বারা আমার ক্রটীসমূহ দূর করিয়া সামাবস্থা আনয়ন কর ॥ ২৫-২৬ ॥

যাহার স্বার্থ বিপন্ন হইয়াছে সেই দীনের প্রতি যিনি অমুগ্রহ করেন, তিনিই শুহুদু এবং যিনি হৃন্মীতিপরায়ণের প্রতি সাহায্য করেন, তিনিই বদ্ধ ॥ ২৭ ॥

এইক্লপ বীরের শ্যায় অতিকঠোর-বাক্যপ্রয়োগকারী রাবণকে ঝুঁক মনে করিয়া কৃষ্ণকর্গ অতি মৃছভাবে বলিতে লাগিলেন— ॥ ২৮ ॥

১। ছ ‘যুক্তং যত্নদেব হি’ । ২। ছ ‘পনয়ঃ মোহঃ’ । ৩। ছ ‘মে’ । ৪। ছ ‘যাও অক্রঃ’ ।

৫। ছ ‘তর্মৈং তু’ ।

ଅତୀବ ହି ସମାଲକ୍ଷ୍ୟ ଆତରଂ କୁଭିତେଜ୍ଜ୍ଵିଯମ୍ ।

କୁଞ୍ଚକର୍ଣ୍ଣଃ ଶିମେର୍ବାକ୍ୟଃ ବଭାଷେ ପରିମାସ୍ତ୍ୱୟନ୍ ॥ ୨୯ ॥

ଶୃଗୁ ରାଜମରହିତୋ ମଘ ବାକ୍ୟମରିନ୍ଦମ ।

ସଦର୍ଥଂ ତୁ ପୁରୀ ସୌମ୍ୟ ନାରଦାଚୁତ୍ତବାନହମ୍ ॥ ୩୦ ॥

ଯଥାସାଦହମୁଖ୍ୟାମ ଅଶିଷ୍ଠା ଭକ୍ଷ୍ୟମୁତ୍ତମମ୍ ।

ନ ଚ ତୃପ୍ତୋହଞ୍ଚି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ତତୋହହଂ ପ୍ରଶ୍ନିତୋ ବନମ୍ ॥ ୩୧ ॥

ବହୁନି ଭକ୍ଷ୍ୟିତ୍ତାହଂ ସତ୍ତ୍ଵାନି ବିବିଧାନି ଚ ।

ତୁଷ୍ଟଃ ପ୍ରଗନନ୍ କୃତ୍ତା ଶିଳାତଳୟପୂର୍ବିଶମ୍ ॥ ୩୨ ॥

ଶିଳାତଳଷ୍ଠୋହପଶ୍ୟଂ ତଂ ନାରଦଂ ସଂଶିତତ୍ତ୍ଵମ୍ ।

ଆକାଶେନ ଦ୍ରତଂ ଯାନ୍ତଂ ମାଂ ଦୃଷ୍ଟି । ସ ତ୍ରୁତିର୍ତ୍ତିତ ॥ ୩୩ ॥

୩୦ । ଲୋ-ଟା । ସଦର୍ଥଂ ସମର୍ଥମ୍ ।

୩୧ । ଲୋ-ଟା । ଅଶିଷ୍ଠା ତୁଷ୍ଟ ।

୩୨ । ଲୋ-ଟା । ପ୍ରଗନନ୍ ଉଦରପୂରଣ୍ କୃତ୍ତା ତୁଷ୍ଟଃ ।

କୁଞ୍ଚକର୍ଣ୍ଣ ଆତାକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୁକୁ ଦେଖିଯା ସାମ୍ବନାଦାନପୂର୍ବକ ଧୀରେ ଧୀରେ ବଲିତେ ଲାଗିଲେନ— ॥ ୨୯ ॥

ହେ ଶକ୍ରସଂହାରକ ମହାରାଜ, ଆପନି ଅବହିତ ହଇଯା ଆମାର ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରନ, ଇହା ଆମି ପୂର୍ବେ ନାରଦେର ନିକଟ ହଇତେ ଶ୍ରବଣ କରିଯାଛିଲାମ ॥ ୩୦ ॥

ମହାରାଜ, ଆମି ଯହ ମାସେର ପର ନିନ୍ଦା ହଇତେ ଉତ୍ସିତ ହଇଯା ଉତ୍ସକ୍ଷତ ଭକ୍ଷ୍ୟ ଭୋଜନ କରିଯାଓ ତୃତ୍ତିଲାଭ ନା କରାଯ ବନେ ପ୍ରସ୍ତାନ କରିଯାଛିଲାମ ॥ ୩୧ ॥

ଆମି ନାନାବିଧ ପ୍ରାଣୀ ଭୋଜନ କରିଯା ଉଦର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରାତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟିଚିନ୍ତେ ଶିଳା-ତଳେ ଉପବେଶନ କରିଲାମ ॥ ୩୨ ॥

ଆମି ଶିଳାତଳେ ଉପବେଶନ କରିଯା ଦେଖିଲାମ ଯେ, ନିୟମପରାୟଣ ନାରଦ ଆକାଶ-ମାର୍ଗେ ଦ୍ରତ ଗମନ କରିତେ କରିତେ ଆମାକେ ଦେଖିଯା ଥାମିଯା ଗେଲେନ ॥ ୩୩ ॥

ଅବତୋରଣ୍ଶୁ ସହସା ମୟା ଚୈବାଭିବାଦିତଃ ।
 ଉପବିଷ୍ଟଃ ଶିଳାଯାଃ ତୁ ତତୋହହଃ ତଥାତ୍ରବୟ ॥ ୩୪ ॥
 କୁତ ଆଗମ୍ୟତେ ବ୍ରଙ୍ଗନ୍ କୁତୋ ବା ପ୍ରତିଗମ୍ୟତେ ।
 ଏବମୁତୋ ମୟା ରାଜନ୍ ନାରଦୋ ମାୟୁବାଚ ହ ॥ ୩୫ ॥
 ଦେବାନାମାଲୟଃ ଘେରଙ୍ଗ ଗତୋହହଃ ଦେବସଂସଦି ।
 ଶୁଦ୍ଧତୋ ଭୟଭିତାନାଃ ସମାଜସ୍ତତ୍ର ସମ୍ମତଃ ॥ ୩୬ ॥
 ତତ୍ର ବ୍ରଙ୍ଗା ଚ ରୁଦ୍ରଶୁ ବିଷ୍ଣୁଶୁ ଜ୍ୟତାଃ ବରଃ ।
 ଦେବରାଜୋ ମହେନ୍ଦ୍ରଶୁ ଲୋକସାକ୍ଷୀ ଚ ପାବକଃ ॥ ୩୭ ॥
 ମରୁତୋ ବସର୍ଷିଚେବ ଚନ୍ଦ୍ରାଦିତୋ ଗ୍ରହାନ୍ତଥା ।
 ଗନ୍ଧର୍ବା ଶୁଦ୍ଧକାଶେଚ୍ବ ଧାମ୍ୟୋ ଗରୁଡ଼ୋରଗାଃ ॥ ୩୮ ॥

୩୬ । ଲୋ-ଟୀ । ସମ୍ମତୋ ଦୃଷ୍ଟଃ ।

୩୮ । ଲୋ-ଟୀ । ମରୁତଃ ଉନ୍ନପଞ୍ଚାଶଦ୍ ବାୟବଃ, ବସବୋହଚୌ ।

ଅନୁଷ୍ଠର ସହସା ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ସେଇ ନାରଦ ଝୟିକେ ଅଭିବାଦନପୂର୍ବକ ଶିଳାତଳେ ଉପବେଶନ କରିଯା ତୋହାକେ ବଲିଲାମ— ॥ ୩୪ ॥

‘ହେ ବ୍ରଙ୍ଗନ୍, ଆପଣି କୋଥା ହିତେ ଆସିତେଛେନ ଏବଂ କୋଥାଇ ବା ଯାଇତେ-ଛେନ ?’ ଆମି ଏଇନପ ଜିଜାସା କରିଲେ ତିନି ଆମାକେ ବଲିଲେନ— ॥ ୩୯ ॥

‘ଆମି ଦେବତାଦିଗେର ନିବାସସ୍ଥାନ ସୁମେରୁପର୍ବତେ ଦେବତାଦେର ସଭାୟ ଗିଯାଛିଲାମ, ତଥାଯ ତୋମାଦେର ଭୟେ ଭୌତ ଲୋକସମୂହକେ ଦେଖିଲାମ ॥ ୩୬ ॥

ସେଇ ସଭାୟ ବ୍ରଙ୍ଗା, ରୁଦ୍ର ଏବଂ ବିଜ୍ଯିଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଷ୍ଣୁ, ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର, ଲୋକସାକ୍ଷୀ ଅଶ୍ଵ, ଉନ୍ନପଞ୍ଚାଶଦ୍ ବାୟ, ଅଷ୍ଟ ବମ୍ବ, ଚନ୍ଦ୍ର, ମୂର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଅପର ଗ୍ରହଗଣ, ଗନ୍ଧର୍ବଗଣ, ଯକ୍ଷଗଣ, ଅୟିସମୂହ, ଗରୁଡ଼ ଓ ସର୍ପସମୂହ ତୋମାଦେର ରାକ୍ଷସକୁଳେର ବଧବିଷୟେ ମତ୍ରଣା କରିତେ-ଛିଲେନ । ଦେବତାଦେର ପୁରୋହିତ ବୃହିଷ୍ଠି ସମ୍ମତ ଦେବତାକେ ବଲିଲେନ ଯେ, ବ୍ରଙ୍ଗାର

মন্ত্রঃ মন্ত্রিভে তত্ত্ব বধঃ রক্ষঃকুলস্ত তে ।

দেবরাজো নিবন্ধন্ত যমঃ সংখ্যে পরাজিতঃ ॥ ৩৯ ॥

জিতো তু সবলো সংখ্যে কুবেরবরণাবপি ।

চন্দাদিতো বশে নীতো ত্রৈলোক্যঃ সচরাচরম্ ॥ ৪০ ॥

যজ্ঞা বিধ্বংসিতাঃ সর্বে ধৰ্মষ্ঠাশ্চ হতা নৃপাঃ ।

দেবোগ্যানানি ভগ্নানি স্ত্রিয়ো নীতা যথেষ্টতঃ ॥ ৪১ ॥

রক্ষসা তেন রৌদ্রেণ রাবণেন বলীয়সা ।

অক্ষগো বরদানেন গর্বিতেন স্তরোভ্রাতাঃ ॥ ৪২ ॥

ইত্যুবাচ ততো দেবান् সর্বান् দেবপুরোহিতঃ ।

চিন্তয়ধং বধোপায়ং রাবণশ্চ দুরাঞ্জনঃ ॥ ৪৩ ॥

এবমুক্তে তু বচনে অক্ষা দেবানুবাচ হ ।

অবধ্যত্বঃ ময়া দন্তঃ দেবদৈত্যেশ্চ রাঙ্কসৈঃ ॥ ৪৪ ॥

৪৩। লো-ট। পুরোহিতঃ বৃহস্পতিঃ ।

বরদানে গর্বিত অতিভয়কর মহাবীর রাক্ষস রাবণ কর্তৃক দেবরাজ ইন্দ্র কারাবন্ধ, যম যুক্তে পরাজিত, বলবান् কুবের ও বৰুণ সংগ্রামে পরাজিত, চন্দ, সূর্য এবং সমস্ত চরাচর ত্রিভুবন বশীকৃত, যজ্ঞসকল বিধ্বংসিত, ধাৰ্মিক রাজগণ নিহত, দেবতাদের উদ্ধানসমূহ ভগ্ন এবং স্তীলোকগণ যথেষ্টক্রমে অপ্রসূত হইয়াছেন। আপনারা দুরাঞ্জা রাবণের বধের উপায় চিন্তা করুন ॥ ৩৭-৪৩ ॥

[বৃহস্পতি] এইরূপ বলিলে অক্ষা দেবতাদিগকে বলিলেন—“দেবতা, দৈত্য এবং রাক্ষস তোমাকে বধ করিতে পারিবে না,” এইরূপ বর আমি তাহাকে দিয়াছি ॥ ৪৪ ॥

১। ছ ‘প্রচক্রিয়ে’। ২। ছ ‘চ’। ৩। ছ ‘-ক্ষেত্র চরাচরম্’। ৪। ছ ‘রক্ষসঃ’।

ମାନୁଷେଭୋ ଭୟଃ ତସ୍ତ ବାନରେଭ୍ୟଚ ଦେବତାଃ ।

ଶ୍ଵରାଶ୍ଵରମୟହେହପି ବଧସ୍ତସ୍ତ ନ ବିଦ୍ୟତେ ॥ ୪୫ ॥

ତସ୍ମାଦେଶ ହରିଦେବଃ ପଦ୍ମନାଭବିକ୍ରିମଃ ।

୨

ପୁତ୍ରୋ ଦଶରଥସ୍ତାନ୍ତ ଚତୁର୍ବୀଳଃ ସନାତନଃ ॥ ୪୬ ॥

ତବନ୍ତୋ ବଶ୍ଵଧାଂ ଗଢା ବିଷ୍ଣୋରମ୍ଭ ମହାଜ୍ଞନଃ ।

ବାନରାଣାଂ ତନୁଃ କୃତ୍ଵା ସହାୟତ୍ଵଃ କରିଯଥ ॥ ୪୭ ॥

ଏବମୁକ୍ତୁ ତତୋ ବ୍ରଙ୍ଗା ତତ୍ତ୍ଵେବାନ୍ତରଧୀୟତ ।

ଦେବା ଅପି ଯଥାନ୍ୟାଯଃ ଜଗ୍ନୂରୈବ ଯତ୍ର ବାସବଃ ॥ ୪୮ ॥

ଏତଦାଖ୍ୟାତବାନ୍ ମହଂ ନାରଦୋ ଭଗବାନ୍ତିଃ ।

ଯଥାତତ୍ତ୍ଵମଶେଷେ ତତୋ ଯାତଃ ଶ୍ଵରାଲୟମ୍ ॥ ୪୯ ॥

୪୮ । ଶୋଟୀ । ଯତ୍ର ବାସବୋ ଜଗାମ ତତୋ ଗ୍ରୋଃ ।

ହେ ଦେବଗଣ, ମାନୁଷ ଏବଂ ବାନର ହଇତେଇ ଉତ୍ତାର ଭୟ ଉତ୍ତପ୍ନ ହଇବେ, କିନ୍ତୁ ଦେବତା
ଏବଂ ଦୈତ୍ୟଗଣ ହଇତେ ତାହାର ମୃତ୍ୟୁର ମନ୍ତ୍ରବନା ନାହିଁ ॥ ୪୫ ॥

ଅତଏବ, ଏହି ପଦ୍ମନାଭ ତ୍ରିବିକ୍ରିମ ଚତୁର୍ବୀଳ ସନାତନ ବିଷ୍ଣୁ ଦଶରଥେ ପୁତ୍ରକୁପେ
ଜମ୍ବଗ୍ରହଣ କରିଲା ॥ ୪୬ ॥

ଆପନାରା ପୃଥିବୀତେ ଯାଇଯା ବାନରଶରୀର ଧାରଣ କରତ ଏହି ମହାଜ୍ଞା ବିଷ୍ଣୁର
ସାହାଯ୍ୟ କରିବେନ ॥ ୪୭ ॥

‘ବ୍ରଙ୍ଗା ଏଇକୁପ ବଲିଯା ଅନ୍ତର୍ହିତ ହଇଲେନ, ଦେବତାରାଓ ଯଥାରୀତି ଇଲ୍ଲେର ଅମୁଗମନ
କରିଲେନ’ ॥ ୪୮ ॥

ଭଗବାନ୍ ନାରଦନ୍ତି ଆମାକେ ଏହି ସ୍ଵତାନ୍ତ ଯଥାୟଥଭାବେ ବଲିଯା ଆକାଶମାର୍ଗେ
ଗମନ କରିଲେନ ॥ ୪୯ ॥

ମୋହୟଂ ବିଷୁଃ ଶୁରୈଃ ସାର୍କଃ ମାନୁଷହୁପାଗତଃ ।
 ରାମାଭିଧାନୋ ରକ୍ଷେତ୍ର ଯୁଦ୍ଧାନ୍ ହଞ୍ଚମୁପାଗତଃ ॥ ୫୦ ॥

ତମହଂ ରୋଚତେ ସୌତା ରାମାୟ ପ୍ରତିଦୀଯତାମ୍ ।
 କୁରୁ ମା ବିଗ୍ରହଂ ତେନ ସନ୍ଧିଷ୍ଠେନାତ୍ ରୋଚତାମ୍ ॥ ୫୧ ॥

ତ୍ରେଲୋକ୍ୟଂ ନମତେ ସତ୍ତ୍ଵ ପୂଜ୍ୟକୁ ସତତଂ ବିଭୂମ୍ ।
 ନମସ୍ତ ରାମଂ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ରକ୍ଷଷାତ୍ମାନମାତ୍ମନା ॥ ୫୨ ॥

ଯୋଗ୍ୟଚ ରାଘବୋ ମିତ୍ରଂ ସନ୍ଧିଷ୍ଠେ ଚୋତ୍ତମୋ ଭବେ ।
 ସକାମା ନ ଚ ବୈ ଦେବା ଭବିଷ୍ୟତ୍ତି ନିରନ୍ତମଃ ॥ ୫୩ ॥

ଇତାର୍ଥେ ବାନ୍ଧୀକୀୟେ ରାମାୟଣେ ଆଦିକାବ୍ୟେ ଯୁଦ୍ଧକାଣେ କୁଞ୍ଚକର୍ଣ୍ଣପୁରାବୃତ୍ତକଥନଂ ନାମ
 ଚାରିଂଖଃ ସର୍ଗଃ ॥ ୫୦ ॥

- ୫୦ । ଲୋ-ଟୀ । ଶୁରୈଃ ଶାଂଖଭୂତୈତ୍ତରତାଦିଭିଦେଵୈଃ ସାର୍କମ୍ । ହେ ରକ୍ଷେତ୍ର ରକ୍ଷମାଧିକ୍ରମ !
 ସନ୍ଧିରାର୍ଥଃ । ଯଦା, ରାଜ୍ୟାଂ ସଗଗରକ୍ଷାମ୍ ଇନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।
- ୫୧ । ଲୋ-ଟୀ । ଯତ୍ତ ଯମ୍, ଅମପି ରାମଂ ନମସ୍ତ ।
- ୫୨ । ଲୋ-ଟୀ । ତତ୍ତ୍ଵ ରାକ୍ଷମାନ୍ ପ୍ରତି ନିରନ୍ତମଃ ସକାମା ନ ଭବିଷ୍ୟତ୍ତି ।
 କୁଞ୍ଚକର୍ଣ୍ଣପୁରାବୃତ୍ତକଥନମ୍ ॥ ୫୦ ॥

ହେ ରାକ୍ଷସରାଜ, ଏହି ମେହି ଭଗବାନ୍ ବିଷୁ ଦେବଗଣେର ସହିତ ମହୁୟକାପେ ରାମନାମ
 ଧାରଣ କରିଯା ଆପନାଦିଗକେ ବଧ କରିତେ ଉପାସ୍ତିତ ହଇଯାଛେ ॥ ୫୦ ॥

ଅତଏବ, ରାମଚନ୍ଦ୍ରକେ ସୌତା ପ୍ରଦାନ କରାଇ ଆମାର ଭାଲ ବିବେଚନା ହୟ, ତୀହାର
 ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ନା କରିଯା ଅଦ୍ୟଇ ସନ୍ଧି କରନ ॥ ୫୧ ॥

ତ୍ରିଭୁବନ ଯେ ପୂଜନୀୟ ପ୍ରଭୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରକେ ନମକ୍ଷାର କରେ, ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର, ଆପନିଓ
 ତୀହାକେ ନମକ୍ଷାର କରିଯା ନିଜେଇ ନିଜକେ ରକ୍ଷା କରନ ॥ ୫୨ ॥

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଉପଯୁକ୍ତ ମିତ୍ର, ତୀହାର ସହିତ ସନ୍ଧିଓ ଆପନାର ଉତ୍ତମ ହଇବେ, ସନ୍ଧି
 କରିଲେ ଦେବତାଦେର ଅଭୌଷିଷ୍ଠିତ ହଇବେ ନା, ତୀହାରା ନିରନ୍ତମାହ ହଇବେନ ॥ ୫୩ ॥

ମହିମ ବାନ୍ଧୀକି ପ୍ରଣିତ ଆଦିକାବ୍ୟ ରାମାୟଣେର ଯୁଦ୍ଧକାଣେ କୁଞ୍ଚକର୍ଣ୍ଣପୁରାବୃତ୍ତକଥନ-ନାମକ
 ୪୦୯ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ॥ ୫୦ ॥

୧। ହ 'ରାଜେନ୍ଦ୍ର' । ୨। ହ 'ଆଶାନ୍' । ୩। 'ତେନ' । ୪। ହ 'ପୂଜ୍ୟ' । ୫। ହ 'ଅଭୂତ' ।
 ୬। ହ 'ଶୈଖବୋତ୍ତମୋ' ।

(୪୧) ଏକଚଙ୍ଗାରିଂଶ୍ଳଃ ସର୍ଗଃ

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣବଚଃ ଶ୍ରୀହା ରାବଣୋ ରାକ୍ଷସାଧିପଃ ।

ତୃଷ୍ଣୀଂଭୂତଶ୍ଚନ୍ତ୍ୟିଜ୍ଞା ତତୋ ବଚନଘର୍ବୀଏ ॥ ୧ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ମହାପ୍ରାଜ୍ଞ ଶୃଗୁଷ ବଚନଂ ଘମ ।

କୋହ୍ସୋ ବିଷ୍ଣୁରିତି ଖ୍ୟାତୋ ଯଷ୍ଟ ତୁଃ ତାତ ବିଭ୍ୟସେ ॥ ୨ ॥

ଦେବତ୍ୱେ ନ ନମସ୍ତେତଂ ତଥାଶ୍ରାନ୍ ଦେବଦାନବାନ୍ ।

ମାମୁଷତ୍ୱଃ ଗତେ ତନ୍ମିନ୍ କିଂ ଭୟଃ ତ୍ଵାମୁପଶ୍ଚିତ୍ୟ ॥ ୩ ॥

ନିତ୍ୟଃ ସମରଭୀତାନ୍ତ ମାନୁଷାଃ ରୁମହାବଲ ।

ଖାଦ୍ୟିଜ୍ଞା ତୁ ତାନ୍ ପୂର୍ବଃ କଥଃ ପଶ୍ଚାମମାମ୍ୟହ୍ୟ ॥ ୪ ॥

୨ । ଲୋ-ଟି । ବିଭାଗେ ବିଭେଦି, ସତ୍ତ୍ଵମାର୍ଘମ୍, ଯଷ୍ଟ ଯଶ୍ଚାଏ ।

୩ । ଲୋ-ଟି । ‘ଦେବଦାନବାନି’ତ୍ୟାବେଶେନୋକ୍ତିଃ, ନ ତୁ କଦାଚିଦପି ତାନ୍ ନମତି ସତି (?) ।

ରାକ୍ଷସରାଜ ରାବଣ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର କଥା ଶୁଣିଯା ଚୁପ କରିଯା କିଛୁକଣ ଚିନ୍ତା କରିଲେନ, ତାର ପର ବଲିଲେନ— ॥ ୧ ॥

ହେ ମହାପ୍ରାଜ୍ଞ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ! ଆମାର କଥା ଶ୍ରବଣ କର । ଐ ବିଷ୍ଣୁ ନାମେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିଟି କେ ? ଯାହାକେ ତୁମି ଭୟ କରିତେହ ? ॥ ୨ ॥

ଦେବଭାବେ ଅବସ୍ଥିତ ଏହି ବିଷ୍ଣୁର ନିକଟ ଓ ଅଶ୍ରାନ୍ ଦେବ-ଦାନବେର ନିକଟ ନତି ଶୌକାର କର ନା, ଅଥଚ ମହୁୟରାଶୀ ବିଷ୍ଣୁର ସମସ୍ତେ ତୋମାର ଭୟ ଉପଶ୍ଚିତ ହଇଲ କେନ ? ॥ ୩ ॥

ହେ ମହାବୀର ! ମହୁୟଗଣ ସର୍ବଦାଇ ଯୁଦ୍ଧଭୀରୁ ; ପୂର୍ବେ ମହୁୟଦିଗକେ ଭୋଜନ କରିଯା ପରିଶେଷେ ମହୁୟେର ନିକଟ ନତି ଶୌକାର କରିବ କି କରିଯା ? ॥ ୪ ॥

୧ । ହ ‘ବାକ୍ୟମୁହାଚ’ । ୨ । ହ ‘ତ୍ୱ ନ ମଞ୍ଜେହ୍ୟ’ । ୩ । ହ ‘ନିତ୍ୟମାହାରଭୂତାନ୍ତ’ । ୪ । ହ ‘ମେ ମହା-’ ।

ପ୍ରଣୟ ମାନୁଷଙ୍କ ରାମଂ ସୌତାଂ ଦୃଢ଼ା ତୁ ତଞ୍ଚ ବୈ ।
 ହାତ୍ତୁତସ୍ତ ଲୋକାନାମନୁଯାସ୍ଥାମି ପୃଷ୍ଠତଃ ॥ ୫ ॥
 ରାସବଂ ତଂ ମହାବାହୋ ଦୀନରାପୋହଥ ଦାସବଂ ।
 ଖାଦ୍ୟକ ପଶ୍ଚମାନୋହଶ୍ଚ କଥଂ ଶକ୍ତ୍ୟାମି ଜୀବିତୁମ୍ ॥ ୬ ॥
 ହତ୍ତା ତଞ୍ଚ ପୁରୀ ଭାର୍ଯ୍ୟାଂ ମାନଃ କୃତ୍ତା ମୁଦୀରଗଣ୍ମ ।
 ପ୍ରଣମେଜ୍ଜୋବଣୋ ରାମମେସ ତେ ବୁଦ୍ଧିନିର୍ଣ୍ଣଯଃ ॥ ୭ ॥
 ସଦି ରାମଃ ସ୍ଵଯଂ ବିଷ୍ଣୁଲ୍ କ୍ଷାଣୋହପି ଶତକ୍ରତୁଃ ।
 ମୁଗ୍ରୀବନ୍ତ୍ୟନ୍ତକଃ ସାକ୍ଷାଂ ସ୍ଵଯଂ ବ୍ରକ୍ଷା ତୁ ଜ୍ଞାନ୍ବାନ୍ ॥ ୮ ॥

୫ । ଲୋ-ଟା । ପୃଷ୍ଠତଃ ପଶ୍ଚାଂ ।

୬ । ଲୋ-ଟା । ଦୀନରାପଃ ଦାସବଂ, ଦାସ ଈବ ରାସବଂ ପଶ୍ଚମାନସ୍ତଥାତ୍ ଖାଦ୍ୟଃ ଚ ସମ୍ପତ୍ତିମ୍ ।

୭ । ଲୋ-ଟା । ମାନମ୍ ଅହକ୍ଷାରଂ ମୁଦୀରଗଂ ମହାତ୍ମଂ କୃତ୍ତା । ‘ଏ ତେ ବୁଦ୍ଧିନିର୍ଣ୍ଣ’ ଇତାଙ୍କେପଃ । ସଦା, କଥଂ ପ୍ରଣମେଦିତି ପୂର୍ବରୋକହ୍-‘କଥ’ମିତାନେ ମସକଃ । ଏହ ତେ ତେ ସ୍ଥାନେ ଯମ ବୁଦ୍ଧିନିର୍ଣ୍ଣଯଃ ।

୮ । ଲୋ-ଟା । କିଞ୍ଚ, ରାମାଦଃଃ ବିଷ୍ଣୁଦିକ୍ରମା ଭବେଯୁର୍ବଦ୍ଦି, ତଥାପି ରାବଣଃ ପ୍ରଣମେଦିତି ତେ ବୁଦ୍ଧିନିର୍ଣ୍ଣଯଃ । ।

ମାନୁଷ ରାମକେ ପ୍ରଣାମ କରିଯା ଏବଂ ତାହାର ନିକଟ ସୌତାକେ ପ୍ରଦାନ କରିଯା ଆମି ଲୋକେର ଉପହାସାମ୍ପଦ ହଇଯା ପଶ୍ଚାଦ୍ଭାର୍ତ୍ତୀ ହଇଯା ପଡ଼ିବ (ଅର୍ଥାଂ ଲୋକେର ମୟୁଖେ ମୁଖ ଦେଖାଇତେ ପାରିବ ନା) ॥ ୫ ॥

ହେ ମହାବାହୋ ! ଭୃତ୍ୟେର ଶ୍ରାୟ ଦୀନଭାବେ ରାମକେ ଅବଲୋକନ କରିଯା ଏବଂ ତାହାର ସମୟକ୍ରି ଅବଲୋକନ କରିଯା ଆମି କିରାପେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିତେ ପାରି ? ॥ ୬ ॥

ସଦି ରାମ ସ୍ଵଯଂ ବିଷ୍ଣୁ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ଵଯଂ ଇଶ୍ଵର, ମୁଗ୍ରୀବ ସାକ୍ଷାଂ ମହେଶ୍ଵର ଏବଂ ଜ୍ଞାନ୍ବାନ୍ ସାକ୍ଷାଂ ବ୍ରକ୍ଷାଓ ହୟ, ତଥାପି—ରାବଣ ପ୍ରଥମେ ରାମେର ଭାର୍ଯ୍ୟାକେ ହରଣ କରିଯା ଏବଂ ଦାରଗଣ ଅହକ୍ଷାର କରିଯା ଅବଶେଷେ ତାହାକେ ପ୍ରଣାମ କରିବେ, ତୋମାର ବୁଦ୍ଧି ଅମୁସାରେ ଇହାଇ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହିଲ ॥ ୭-୮ ॥

অহো শান্ত্রাণ্যধীতানি যস্ত তে বুদ্ধিরৌদ্রশী ।
 । ।
 অতীতাঞ্চমিষং রামং যো নমস্কর্তু মিছসি ॥ ১ ॥

দেবস্তং যঃ পরিত্যজ্য মানুষীং যোনিমাণ্ডিতঃ ।

অস্মান् হস্তং কিলায়াতঃ স সঙ্কেয়ঃ কথং ময়া ॥ ১০ ॥

যদি বা রাঘবো বিষ্ণুর্ব্যক্তং তে শ্রোত্রমাগতঃ ।

দেবতানাং হিতার্থং তু প্রবিষ্টে মানুষীং তনুম্ ॥ ১১ ॥

স বানরাণং রাজানং স্তুত্রীবং শরণং গতঃ ।

অহোহস্ত সদৃশং সখ্যং তির্যগ্যোনিগঠৈঃ সহ ।

বীর্যহীনস্ত কিং বিষ্ণুর্ধঃ শ্রিতো খক্ষবানরান् ॥ ১২ ॥

১। লো-ট। অতীতাঞ্চমিষম্ অনাঞ্চমিষম্ ।

হায় শান্ত্রাধ্যয়ন ! তোমারও এইরূপ বুদ্ধি হইল ! অনাঞ্চমী রামকে
 তুমি প্রণাম করিতে ইচ্ছা করিতেছ ॥ ৯ ॥

যে নাকি দেবত পরিত্যাগপূর্বক মহুষ্যযোনি আশ্রয় করিয়া
 আমাদিগকে বধ করিতে আসিয়াছে, তাহার সহিত আমি সঙ্গি করিব
 কিরূপে ? ॥ ১০ ॥

যদি বা তুমি পরিষ্কার শুনিতে পাইয়াছ যে, রাম স্বয়ং বিষ্ণু, দেবতাদিগের
 হিতার্থে তিনি মহুষ্যদেহে প্রবিষ্ট হইয়াছেন, [তাহা হইলেও বলি—] তিনি বানর-
 দিগের রাজা স্তুত্রীবের শরণাপন্ন হইলেন ! অহো ! তির্যগ্যোনির সহিত
 মিত্রতা ইহার অমুক্রপ বটে ! বিষ্ণু কি নির্বার্য যে, তিনি বানর ও ভল্লুকের
 আশ্রয় গ্রহণ করিবেন ? ॥ ১১-১২ ॥

১। ছ 'অনস্তুবেরিং'। ২। ছ 'মিত্রং'। ৩। ছ '-মাহিতঃ'। ৪। ছ '-রো গতো শুধি
 মানবান্ম'।

অথবা বীর্যহীনোহসৌ যেন পূর্বং মহাস্তরঃ ।

বামনং ক্লপমাস্তায় যাচিত্ত্বিপদঃ পদম् ॥ ১৩ ॥

বলিষ্ঠ দীক্ষিতে যজ্ঞে তেন ত্বং সখ্যবিজ্ঞসি ।

যেন দত্ত মহী সর্বা সমাগরবন্ধনৰ্বা ॥ ১৪ ॥

উপচারকৃতা পূর্বং স বক্তো যজ্ঞদীক্ষিতঃ ।

উপকারী হত্যেন সোহস্মান্ রক্ষতি বৈরিগঃ ॥ ১৫ ॥

যদা যে নির্জিতা দেবাঃ স্বর্গং গত্বা ত্বয়া সহ ।

তদা কিং নাস্তি বিষ্ণুত্বং তত্ত্ব দেবস্য রাঙ্কস ।

সাম্প্রতং কৃত আয়াতঃ স বিষ্ণুর্ঘন্ত বিভ্যসে ॥ ১৬ ॥

শরীররক্ষণার্থায় অথে ত্বং বাক্যমীদৃশম্ ।

নায়ং ক্লীবয়িতুং কালঃ কালো যোদ্ধুং নিশ্চাচর ॥ ১৭ ॥

১৩-১৫ । লো-টী । অসৌ বীর্যহীনঃ, কৃতঃ ? যেন ত্রিপদঃ হেতোঃ পদং স্থানম্ ন চ
তেন সহ সখ্যে কৃতে ভদ্রং ভবিষ্যতীতাহ—যেনেতি । উপচারকৃতা স্বপ্নৰ্বৎ সংপাদ্য ।

১৬ । লো-টী । বিভ্যসে ইতি পূর্ববৎ ।

১৭ । লো-টী । ক্লীবয়িতুং ক্লীববৎ নশ্চসক্ষমাচরিতুম্ ।

অথবা, যে পুরুষের বামনরূপ ধারণ করিয়া যজ্ঞদীক্ষিত মহাস্তর বলিন নিকট
ত্রিপদ স্থান ভিক্ষা করিয়াছিল, সে নিরবীর্যই বটে ! তাহার সহিত তুমি বন্ধুত্ব করিতে
অভিলাষ করিতেছ ! যে প্রথমে ছলনা করিয়া সমগ্র সমাগরধরণী-প্রদানকারী
সেই যজ্ঞ-দীক্ষিত বলিকে বক্ষন করিয়াছিল, উপকারী ব্যক্তিকেই যে হিংসা করিয়া-
ছিল, আমরা তাহার শক্র, সে আমাদিগকে রক্ষা করিবে ! ॥ ১৩-১৫ ॥

যখন আমি তোমার সহিত সর্বে গমন করিয়া দেবমণকে পরাজিত করিয়া-
ছিলাম, তখন কি সেই দেবতাটীর বিষ্ণুত্ব ছিল না ? সম্প্রতি সেই বিষ্ণুটী কোথা
হইতে আসিল—যাহাকে তুমি ভয় করিতেছ ॥ ১৬ ॥

হে রাঙ্কস, তুমি নিজের শরীরটী বাঁচাইবার উদ্দেশ্যেই এই কথা বলিতেছ,

১। ছ ‘-গব্রহনঃ’। ২। ছ ‘সখং বুদ্ধি-’। ৩। ছ ‘পূর্বং কৃতোপচারস্ত’। ৪। ছ ‘হতো যেম’।
৫। ছ ‘কাঙ্কসপুরুষ’। ৬। ছ ‘র্মেন’। ৭। ছ ‘ত্বং অথে’।

ସାମ୍ୟଃ ପିତାମହାଃ ପ୍ରାଣୁଃ ତୈଲୋକ୍ୟଃ ବଶଗଂ କୃତମ୍ ।

ରାଘବଃ ପ୍ରଗମେ କଞ୍ଚାଦୁ ହୈନବୀର୍ଯ୍ୟପରାକ୍ରମମ୍ ॥ ୧୮ ॥

ତନ୍ଦୁ ଗଛୁ ଶୟନୌଯଃ ତ୍ଵଃ ପିବ ତ୍ଵଃ ବିଗତଜ୍ଞରଃ ।

ଶୟମାନଃ ନ ହୃଦୀଂ ତ୍ଵାଂ ରାଘବୋ ଲଙ୍ଘନଗତ୍ତଥା ॥ ୧୯ ॥

ଅହଂ ରାମଃ ବଧିଷ୍ୟାମି ସୁତ୍ରୀବକ୍ଷ ସମକ୍ଷଗମମ୍ ।

ବାନରାଂଶ୍ଚ ହନିଷ୍ୟାମି ତତୋ ଦେବାନ୍ ମହାରଣେ ॥ ୨୦ ॥

ବିଷୁଃ ଚୈବ ବଧିଷ୍ୟାମି ଯେ ଚ ବିଷ୍ଣୁମୁଖୀଯିନଃ ।

ଗଛୁ ଗଛୁଶ୍ଚ ତେ କ୍ଷେତ୍ରଂ ଚିରଂ ଜୀବ ସୁଥୀ ଭବ ॥ ୨୧ ॥

୧୮ । ଲୋ-ଟୀ । ସାମ୍ୟଃ ତୈଲୋକ୍ୟଶ୍ଚ ।

୧୯ । ଲୋ-ଟୀ । ଶୟନୌଯଃ ଶ୍ୟାଂ, ବିଗତଜ୍ଞରଃ ବିଗତସତ୍ତାପଃ ।

୨୧ । ଲୋ-ଟୀ । ତେ କ୍ଷେତ୍ରଂ ତେ ଶୟନୌଯିମିକ୍ଷହାନଂ ଗୃହମତ୍ତର୍ଥଃ । କଲତ୍ରଂ ବା, ଇତ୍ୟାକ୍ଷେପଃ ।
‘କ୍ଷେତ୍ରଂ ଶରୀରେ କେନୋରେ ମିକ୍ଷହାନକଲତ୍ରୋ’ରିତି କୋଷଃ ।

ଇହା ଦୁର୍ବଲତା-ପ୍ରକାଶେର ସମୟ ନହେ, ଯୁଦ୍ଧ କରିବାର ସମୟ ॥ ୧୭ ॥

ଅଙ୍ଗାର ନିକଟ ହଟିଲେ ଅଭୁତ ପ୍ରାଣ ହଇଯାଛି, ସମ୍ଭବ ତୈଲୋକାକେଇ ବଶୀଭୂତ କରିଯାଛି । ବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ପରାକ୍ରମହୀନ ରାମେର ନିକଟ ପ୍ରଗତ ହଇବ କେନ ? ॥ ୧୮ ॥

ତୁମ ତୋମାର ଶ୍ୟାଯ ଗମନ କର, ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ହଇଯା [ସ୍ଵରା] ପାନ କରିଲେ ଥାକ ଶୁଇଯା ଥାରିକିଲେ ରାମ ଓ ଲଙ୍ଘନ ତୋମାକେ ବଧ କରିବେ ନା ॥ ୧୯ ॥

ଆମି ମହାସମରେ ରାମ, ଲଙ୍ଘନ ଓ ସୁତ୍ରୀବକେ ବଧ କରିବ ଏବଂ ପରେ ବାନରଦିଗକେ ଏବଂ ଦେବଗଙ୍କେଓ ବଧ କରିବ ॥ ୨୦ ॥

ଆମି ବିଷୁକେଓ ବଧ କରିବ ଏବଂ ଯାହାରା ବିଷୁର ଅଲୁଚର ତାହାଦିଗକେଓ ବଧ କରିବ, ଯାଏ ଯାଏ, ସମ୍ଭାନେ ଗମନ କର, ସୁଥେ ଥାକ, ଚିରଜୀବୀ ହୁଏ ॥ ୨୧ ॥

୧। ହ ‘ଆୟୁଃ’ । ୨। ହ ‘କ୍ଷାକୁ’ ବଳେ କୃତମ୍ । ୩। ହ ‘ଗଛ ବ୍ୟ ଶୟନୌଯାର ଥପ ଦ୍ୱା’ । ୪। ହ ‘ଶ୍ୟାମଃ ନ ଚ’ । ୫। ହ ‘ନ୍ତର୍ପା’ । ୬। ହ ‘ଦୁର୍ବଲତା’ । ୭। ହ ‘ହନି’ । ୮। ହ ‘ରକ୍ଷାର୍ଥ’ ।

ভাতরং চৈবশুক্রামো রাবণঃ কালচোদিতঃ ।

সাবলেপং সগঞ্জং চ পুনর্বচনমত্ত্বীৎ ॥ ২২ ॥

জানামি সীতাং ধরণীপ্রসূতাং জানামি রামং মধুসূদনঞ্চ ।

এতদ্বি জানে ইহমন্ত বধ্যস্তেনাহতা যে জনকাঞ্জৈষা ॥ ২৩ ॥

ন কামাচ্ছেব ন ক্রোধাঙ্গরামি জনকাঞ্জাম ।

নিহতো গন্তমিচ্ছামি তদ্বিষ্ণোঃ পরমং পদম্ ॥ ২৪ ॥

ইত্যার্থে বান্ধীকৌমুদি রামায়ণে আদিকাব্যে যুক্তকাণ্ডে রাবণবাক্যং নাম
একচত্ত্বারিংশঃ সর্গঃ ॥ ৪১ ॥

২২। শো-টী। সাবলেপং সাহস্রারম্ভ ।

২৩-২৪। শো-টী। অহমন্ত বধ্য ইত্যেতৎ হি যস্মাদহং জানে জানামি, তেন এষ
জনকাঞ্জা হতা। কস্মাত? তত্ত্বাহ—নিহত ইতি।

লক্ষ্মাকাণ্ডে রাবণবাক্যম্ ॥ ৪১ ॥

রাবণ কালপ্রেরিত হইয়া ভাতা কুস্তকর্ণকে সগর্বে এই কথা বলিয়া পুনরায়
গর্জন-সহকারে বলিতে লাগিলেন—॥ ২২ ॥

জানি, সীতা পৃথিবী হইতে সমুদ্রতা (অযোনিসম্মত), জানি, রাম স্বয়ং
মধুসূদন, এবং ইহাও জানি যে আমি ইহার বধ্য; সেই জন্যই এই জনকীকে
অপহরণ করিয়াছি ॥ ২৩ ॥

আমি কামবশে বা ক্রোধবশে সীতাকে হরণ করি নাই। আমি নিহত
হইয়া সেই পরম বিঘুলোকে গমন করিতে ইচ্ছা করি ॥ ২৪ ॥

মহরি বান্ধীক-প্রণীত আদিকাব্য রামায়ণের যুক্তকাণ্ডে রাবণবাক্য-নামক
৪১শ সর্গ সমাপ্ত ॥ ৪১ ॥

১। ক 'বেব-'। ২। ছ 'সগর্বক'। ৩। ছ 'ধরণি-'। ৪। ছ 'দনোহম'। ৫। ছ 'অহং হি
জানে বসমত বধ্যা-'। ৬। ছ-পৃষ্ঠকে অতি সর্গসমাপ্তিনি' দৃষ্টতে।

(୪୨) ସିଂହାରିଂଶୁ ସର୍ଗ୍ୟ

ରାବଣ୍ସ ବଚଃ ଶ୍ରୀହା କୁନ୍ଦସ ପରିଦେବିତମ୍ ।
 କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣଃ ଶୈନୈର୍ବାକ୍ୟଃ ବତ୍ରାସେ ପରିସାମ୍ବୟନ୍ ॥ ୧ ॥
 ଅଳଃ ରାକ୍ଷସଶାନ୍ତିଲ ସନ୍ତାପମୁପଗମ୍ ଚ ।
 ରୋଷ୍ୟାର୍ମୋ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ସୁମ୍ଭେ ଭବିତୁମର୍ହିସି ॥ ୨ ॥
 ନୈବମର୍ହିସି ବକ୍ତୁଃ ତ୍ଵଃ ମୟି ତିର୍ତ୍ତି ପାର୍ଥିବ ।
 ତମଃ ନାଶ୍ୟିଯାମି ସଂକୃତେ ପରିତପ୍ୟମେ ॥ ୩ ॥
 ଅବଶ୍ୟଃ ତୁ ହିତଃ ବାଚ୍ୟଃ ମର୍ବାବଶ୍ଵାସ ତେ ମୟା ।
 ବନ୍ଧୁଭାବାଦଭିହିତଃ ଭାତ୍ମେହାଚ ପାର୍ଥିବ ॥ ୪ ॥

୧ । ଲୋ-ଟା । ପରିଦେବିତଃ ସକ୍ରୋଧମ୍ ।

୨ । ଲୋ-ଟା । ଉପଗମ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ୟ, ହିତଶ୍ରେତି ଶେଷଃ । ଅଙ୍ଗ ନିରଥକମ୍ । ‘ଉପଗମ୍ୟ ତେ’ ଇତି ପାଠେ ତେ ତବ, ରୋଷଚ ଆସାନ୍ତ ହୋଇ, ଏବେ ସ୍ଵର୍ଗ ଯୁଦ୍ଧ ଗଞ୍ଜିତି ବଚନମ୍ ।

୩ । ଲୋ-ଟା । ମର୍ବାସ ଅବଶ୍ଵାସ ସଥା ଭବତି ତଥା ମର୍ବାବହୁଃ ହିତଃ କିଞ୍ଚ ଅବହିତଃ ସାବଧାନ୍ ସଥା ଭବତି ତଥା ।

କୁନ୍ଦ ରାବଣେର ମେହି ଖେଦଗର୍ତ୍ତ ଉତ୍ତି ଶ୍ରୀବନ୍ କରିଯା କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ତାହାକେ ସାମ୍ବନ୍ଧମା ଦାନ କରତ ଧୀରେ ଧୀରେ ବଲିଲେନ— ॥ ୧ ॥

ହେ ରାକ୍ଷସରାଜ, ସନ୍ତପ୍ତ ହଇବେନ ନା, କ୍ରୋଧ ଓ ଖେଦ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଯା ଆସ୍ତନ ହର୍ତ୍ତନ ॥ ୨ ॥

ରାଜନ୍, ଆମି ଥାକିତେ ଆପନି ଏଇକୁଳ ବଲିତେ ପାରେନ ନା, ଯାହାର ଜଣ୍ମ ଆପନି ସନ୍ତପ୍ତ ହଇତୋଛେନ ତାହାକେ ଆମିଇ ନିହତ କରିବ ॥ ୩ ॥

ମମନ୍ ଅବଶ୍ଵାତେଇ ଆପନାକେ ହିତବାକ୍ୟ ବଲା ଆମାର ଅବଶ୍ଵାଇ ଉଚିତ, ମେହିଜନ୍ ବନ୍ଧୁଭାବେ ଓ ଭାତ୍ମେହବଶେ ବଲିଯାଛିଲାମ ॥ ୪ ॥

୧ । ଛ ‘ପୂର୍ବା’ । ୨ । ଛ ‘ମାଧ୍ୟମିଭାବତ’ । ୩ । ଛ ‘ରାକ୍ଷସରାଜେନ୍’ । ୪ । ଛ ‘ଜୀବତି’ । ୫ । ଛ ‘ଚ’ । ୬ । ଛ ‘-କୁ ମୟା ତବ ।

ମଦୃଶଂ ସତ୍ତୁ କାଳେହସ୍ତିନ୍ କର୍ତ୍ତୁଁ ମିଥେନ ବଞ୍ଚନା ।

ଶଙ୍କାଂ କଦନଂ ପଶ୍ୟ କ୍ରିୟମାଣଂ ମୟା ଯୁଧି ॥ ୫ ॥

ଅତ୍ୟ ପଶ୍ୟ ମହାବାହୋ ମୟା ସମରମୁର୍ଦ୍ଧନି ।

ହତେ ରାମେ ସହ ଭାତ୍ରୀ ଦ୍ରୁଷ୍ଟିଂ ହରିବାହିନୀମ୍ ॥ ୬ ॥

ଅତ୍ୟ ରାମଶ୍ତୁ ଦୃଷ୍ଟୁ । ତ୍ରଂ ମୟାନିତଂ ରଣାଜ୍ଜିରଃ ।

ସୁଖୀ ଭବ ମହାବାହୋ ସୌତା ଭବତୁ ଛୁଖିତା ॥ ୭ ॥

ଅତ୍ୟ ରାମଶ୍ତୁ ନିଧନଂ ପଶ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଵମହଂ ପ୍ରିୟମ୍ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀଯାଂ ରାକ୍ଷସାଃ ସର୍ବେ ଯେ ଯେ ନିହତବାନ୍ଧବାଃ ॥ ୮ ॥

୫ । ଲୋ-ଟୀ । ସତ୍ତୁ କର୍ତ୍ତ୍ଵ କାଳେନ ମଦୃଶଂ ସୋଗ୍ୟ କର୍ତ୍ତୁ ମୁଚିତମିତି ଶେଷ । ସହା, ସହ
କର୍ତ୍ତ୍ଵ ମଦୃଶଂ ସୋଗ୍ୟ ତଦେବ କର୍ତ୍ତୁ ବାଚ୍ୟମିତ୍ୟାସ୍ତଃ । କଦନଂ ହିଂସାମ୍ ।

୬ । ଲୋ-ଟୀ । ଭବ ଭବିଷ୍ୟତି, ଭବତୁ ଭବିଷ୍ୟତି ।

[ଲୋ-ଟୀ ।] ମାରୁତାଶ୍ରମଂ ହୁମଦାଶ୍ରମଂ, ନିର୍ବ୍ରତା ସୁଖିନୀ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟେ ମ୍ରେହପରାୟଣ ବଞ୍ଚନ ଯାହା କରା ଉଚିତ, ଆମି ଯୁଦ୍ଧେ ସେଇ
ଶକ୍ରମଃହାର କରିତେଛି ଦେଖୁନ ॥ ୫ ॥

ହେ ମହାବାହୋ, ଦେଖୁନ, ଆଜ ଆମି ସମ୍ମୁଖସମରେ ରାମ-ଲକ୍ଷ୍ମୀକେ ନିହତ
କରିଲେ ବାନରସୈନ୍ୟ ପଲାୟନ କରିବେ ॥ ୬ ॥

ଆଜ ଆମି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର ହଇତେ ରାମେର ମନ୍ତ୍ରକ ଆନନ୍ଦନ କରି, ଦେଖିଯା ଆପଣି
ସୁଖୀ ହଉନ, ସୌତା ଛୁଖିତ ହଉକ ॥ ୭ ॥

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଥାହାଦେର ବାନ୍ଧବଗଣ ନିହତ ହଇଯାଛେ, ସେଇ ରାକ୍ଷସଗଣ ସକଳେଇ ଆଜ
ତୋହାଦେର ଅତୀବ ପ୍ରୀତିକର ରାମେର ନିଧନ ଅବଲୋକନ କରନ ॥ ୮ ॥

୧ । ହ'-ଗାତ୍ର ତ୍ୟ' । ୨ । ହ ଅତଃ ପରମ 'ଅତ୍ ତତ୍ ମହାବାହୋ ମାରୁତେଶ୍ଵରାତାଶ୍ରମ' । କୋଣ ନିର୍ଭର୍ତ୍ତରିଷ୍ଟାଯି
ନାହା ଯେବ ଅଧିର୍ଭତା । ମୁଖୀ ଭବ ମହାବାଜ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭବତୁ ନିର୍ବ୍ରତା । ଭବିଷ୍ୟତି ନ ତେ ଶୋକ । ଶକ୍ରପକ୍ଷେ ମରା ହତେ ।
ଇତ୍ୟାଧିକମ୍ ।

অন্য শোকপরোতানাং স্ববন্ধুমুশোচিনাম্ ।

শত্রোযুর্ধি প্রণাশেন করেম্যক্ষেত্রমার্জনম् ॥ ৯ ॥

অন্য পর্বতকূটাভং সূর্যপুত্রং প্লবঙ্গমম্ ।

বিকৌর্ণং পশ্য সমরে স্তুগ্রীবং বানরেশ্঵রম্ ॥ ১০ ॥

অহমেকোহন্ত যাস্তামি যুদ্ধং যুদ্ধবিশারদঃ ।

অসাধারণমিচ্ছামি তব দাতুমহং জয়ম্ ।

নাপরঃ প্রেষণীয়স্তে যুক্তায়াতুলবিক্রম ॥ ১১ ॥

কথং স্তং রাক্ষসেরেভির্ময়া চ পরিরক্ষিতঃ ।

জিঘাংসুভিদ্বিশ্বরথিং ব্যথসে রাক্ষসাধিপ ॥ ১২ ॥

১০। লো-টী। কৃটং স্মৃৎঃ, প্রকীর্ণং পাতিতং, ‘বশীর্ণ’মিতি বা পাঠঃ। যুদ্ধাম যুদ্ধং কর্তৃম্।

১২। লো-টী। জিঘাংসুভিরস্মদ্বিটী রক্ষিতঃ কথং ব্যথসে? ‘জিঘাংসুভিদ্বিশ্ব-
রথিং ব্যথসে রাক্ষসাধিপে’তি পাঠে দাশরণিং জিঘাংসুভিঃ কথং ব্যথসে।

অন্য আমি যুদ্ধে শক্ত সংহার করিয়া স্বজনগণের জন্য বিলাপকারী শোকগ্রস্ত
রাক্ষসদিগের অঞ্চ মার্জনা করিব ॥ ৯ ॥

বানরদিগের অধিপতি পর্বতশৃঙ্গতুল্য সূর্যপুত্র বানর স্তুগ্রীবকে অন্য
নিপাতিত অবলোকন করুন ॥ ১০ ॥

যুদ্ধবিশারদ আমি একাই অন্য যুদ্ধে গমন করিব, আমি আপনাকে অসাধারণ
জয়ের অধিকারী করিতে ইচ্ছা করি। হে অতুলবিক্রমশালিন! যুদ্ধার্থে আপনি
আপর কাহাকেও প্রেরণ কবিবেন না ॥ ১১ ॥

হে রাক্ষসরাজ, রামকে হত্যা করিতে অভিলাষী এই রাক্ষসবন্দের দ্বারা এবং
আমাদ্বারা রক্ষিত হইয়াও আপনি ব্যথিত হইতেছেন কেন? ॥ ১২ ॥

১। ছ ‘বধ’। ২। ছ ‘বানরাধিপম্’। ৩। ছ ‘রথেবৰ্ধমে’। ৪। ছ ‘রাক্ষসেব’।

‘য়ি পূর্বং নিপত্তিতে যদি স্থাঃ হস্তি রাঘবঃ ।
 নাহমাঞ্চনি সন্তাপঃ গচ্ছয়ং রাঙ্কসাধিপ ॥ ১৩ ॥

কামং নান্তরিদানীং স্থাদিশস্ত পরস্তপ ।
 অহং তু শাতর্যামি শক্রং তব রিপুঞ্জয় ॥ ১৪ ॥

যদি শক্রো যদি যমো যদি পাবকমারণতো ।
 তানহং যোধর্যামি কুবেরবরুণাবপি ॥ ১৫ ॥

গিরিমাত্রপ্রমাণস্ত শিতশূলধরস্ত মে ।
 নর্দতস্তৌক্ষদংষ্ট্রস্ত বিভীষাদেবরাড়পি ॥ ১৬ ॥

১৩ । লোটী । আজ্ঞানি বনসি ।

১৪ । লোটী । ‘কামং নান্তরিদানীং স্থম আদিশস্ত পরস্তপে’তি পাঠঃ । ‘কামং তিষ্ঠ মহারাজ প্রবিশ্বাস্তঃপুরে রুই’তি কচিং পাঠঃ । শাতর্যামি নাশর্যামি । ‘তৎ সাদর্যামী’তি বা পাঠঃ ।

১৬ । লোটী । শিতং শাণিতম্ ।

হে রাঙ্কসরাজ, আমি প্রথমে নিহত হইলে তারপর যদি রাম আপনাকে হত্যা করে তাহা হইলে আমাকে আজ্ঞাসন্তাপ ভোগ করিতে হইবে না ॥ ১৩ ॥

আপনি সম্প্রতি অঙ্গ কাহাকেও আদেশ করিবেন না, আমিই আপনার শক্রকে নিহত করিব ॥ ১৪ ॥

ইন্দ্র, যম, অগ্নি, বায়ু, কুবের বা বরুণ হইলেও তাহাদের সহিত আমি যুদ্ধ করিব ॥ ১৫ ॥

শাণিত শূল ধারণপূর্বক গর্জনকারী তৌক্ষদংষ্ট্রাযুক্ত পর্বতপ্রমাণ আমাকে দেবরাজও ভয় করিবেন ॥ ১৬ ॥

১। ছ ‘যদি’ । ২। ছ ‘মরি’ । ৩। ছ ‘হ্যুসাদ’ । ৪। ছ ‘কিং পুনস্তো নয়ধিপো’ ।
 ৫। ছ ‘নর্দত’ । ৬। ছ ‘বিভিযুর্দেবতা অপি’ ।

অথবা ত্যক্তশস্ত্রস্থ মনুতস্তরসা রিপুন् ।

পৰন্তেব বেগেন ভঞ্জতস্তরসা ক্রমান् ॥ ১৭ ॥

ন মে প্রতিমুখে স্থাতুং কশ্চিচ্ছত্তো জিজীবিষ্যঃ ।

নৈব শক্ত্যা ন গদয়া নাসিনা নেষ্টুভিঃ শিষ্টেঃ ॥ ১৮ ॥

বারয়েম্মাঃ হি সংরক্ষং সাক্ষাদপি পুরন্দরঃ ।

হস্তাত্যাঘেব সংরক্ষো বধেয়মপি বজ্রিণ্ম ॥ ১৯ ॥

যদি মে মুষ্টিবেগঞ্চ রাঘবো বিসহিষ্যতি ।

ততঃ পান্ত্রন্তি বাণৌঁঁ কুধিরং রাঘবস্ত মে ॥ ২০ ॥

চিন্তয়া দহসে রাজন্ কিমৰ্থং ময়ি তিষ্ঠতি ।

সোহহং শক্রবিনাশায় তব নির্ধাতুমুদ্ধতঃ ॥ ২১ ॥

১৭-১৮ । লো-টা । অথবা যদি বেতি মন্ত্রত্যা আবেশেন বা উচ্চৎঃ । তরসা বলেন বিশিষ্টান् বছশো রিপুন্ তরসা বলেন কঞ্জতো মে মম প্রতিমুখে মন্ত্রে কশ্চদৰ্পি স্থাতুং ন শক্তঃ ইতি সার্দিনায়ঃ । ‘অথবাহভস্তস্ত্রস্থ মনুত’ ইতি বা পাঠঃ ।

১৯ । লো-টা । সংরক্ষং কুপিতম্ ।

২১ । লো-টা । চিন্তয়া কত্যাঁ কিমৰ্থং দহসে ? ‘বধ’মে’ ইতি বা পাঠঃ । ‘যোহহ’মিতি পাঠঃ, ‘সোহহ’মিতি বা, নির্ধাতুং গম্ভৰ ।

অথবা, আমি শস্ত্র পরিত্যাগ করিয়া বেগে বৃক্ষভঙ্গকারী বায়ুর আয় বেগে শক্রদিগকে মন্দিত করিতে থাকিলে, যাহার জীবনের সাধ আছে এরপ কোন ব্যক্তিই আমার সম্মুখে অবস্থান করিতে পারিবে না । আমি ত্রুট্ট হইলে শক্তি, গদা, খড়গ বা শাণ্তি শরন্দরা সাক্ষাৎ ইল্লেও আমাকে বারণ করিতে পারিবেন না, আমি ত্রুট্ট হইলে দুই বালুদ্বারাই ইল্লেও বধ করিতে পারি ॥ ১৭-১৯ ॥

রাম যদি আমার মুষ্টিবেগ সহাও করে, তারপর আমার শরজাল তাহার কুধির পান করিবে ॥ ২০ ॥

সেই আমিই আপনার শক্র-বিনাশার্থে উদ্ধত হইয়াছি । আমি থাকিতে

১ । ছ ‘বৃশ্টস্ত্র’ । ২ । ছ ‘নিশিষ্টেঃ শয়ৈঃ’ । ৩ । ছ ‘শত্রুতুঃ’ । ৪ । ছ ‘বাসবম্’ । ৫ । ছ ‘-ং স’

অন্ত রামং সমৌমিত্রিং সন্ত্বৰীবং সমারূতিম্ ।

সর্ববানেকপদে হশ্মি প্রতিজানে তবাগ্রতঃ ॥ ২২ ॥

রম্বস্ব কামং পিব চান্ত বারুণীং কুরুষ্঵ কৃত্যানি বিনীয়তাঃ জুরঃ ।

তবান্ত রামে গমিতে যমক্ষযং চিরায় সীতা বশগা ভবিষ্যতি ॥ ২৩ ॥

ইত্যার্থে বাঞ্ছীকীয়ে রামায়ণে আদিকাব্যে যুদ্ধকাণ্ডে কুস্তকর্ণগঙ্গজনং নাম
বিচ্ছাৰিণঃ সর্গঃ ॥ ৪২ ॥

২২ । লো-টী । একপদে একপদেন একচালনেন্ত্যর্থঃ । যদ্বা, একপদে একশ্চিরেব
হানে, ‘সর্বলোকানু হনিষ্যামী’তি বা পাঠঃ ।

[লো-টী ।] হে স্বথার্হ স্বথৎ সমাহর্তুং সম্পাদযিতুম্ অন্ত ইদানীমেব ঘতে গচ্ছা-
মীত্যর্থঃ । ‘অহং যতানী’তি কচিং পাঠঃ ।

২৩ । লো-টী । হে প্রিয় ভাতঃ, যদ্বা প্রিয়া চাসৌ কামঞ্চপণী চেতি তাঃ প্রাপ্য,
‘পিব চান্ত বারুণী’মিতি বা পাঠঃ । ‘পরিবার্য বারুণী’মিতি পাঠে পরিবার্য সেবিষ্ঠা জ্বরঃ সন্তাপে
বিনীয়তাঃ দুরীক্রিয়াম্ ।

লঙ্ঘাকাণ্ডে কুস্তকর্ণবাক্যম् ॥ ৪২ ॥

আপনি চিন্তায় দঞ্চ হইতেছেন কেন ? ॥ ২১ ॥

আপনার সমক্ষে প্রতিজ্ঞা করিতেছি—আজ আমি রাম, লঙ্ঘণ, সন্ত্বৰীব ও
হনুমানকে একসঙ্গেই নিহত করিব ॥ ২২ ॥

আপনি যথেচ্ছ বিহার করুন, মঢ়পান করিতে থাকুন । সন্তাপ দূর করিয়া
যথেচ্ছ কার্য করিতে থাকুন । আজ রামকে যমালয়ে প্রেরণ করিলে সীতা চিরতরে
আপনার বশীভূত হইবে ॥ ২৩ ॥

মহিষ বাঞ্ছীকি প্রণীত আদিকাব্য রামায়ণের যুদ্ধকাণ্ডে কুস্তকর্ণগঙ্গজন-নামক

৪২শ সর্গ সমাপ্ত ॥ ৪২ ॥

১। ছ-পুষ্টকে অন্তঃ পরং ‘বধেন তে বাশরথেঃ স্বথার্হ স্বথৎ সমাহর্তুমহং যতেছত । নিহত্য রামঃ
সহ লঙ্ঘণেন ধারামি সর্ববানু হরিষোধসুখান ।’ ইত্যাধিকম্ । ২। ছ ‘চান্তঃ-’ । ৩। ছ ‘কার্যাণি’ ।

(୪୩) ତିଚଜ୍ଞାରିଂଶ୍ଳଃ ସର୍ଗୀ

ଏବଂ ବିକଥମାନଶ୍ଚ ଧସିନୋ ବଲଶାଲିନଃ ।

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ବଚନ୍ ଶ୍ରୀଦ୍ଵୋବାଚ ମହୋଦରଃ ॥ ୧ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ କୁଲେ ଜାତୋ ସଥା ଆକୃତଦର୍ଶନଃ ।

ଅବଲିଷ୍ଟୋ ନ ଜାନୀଷେ କୃତ୍ୟଂ ସର୍ବତ୍ର ବୈଦିତୁମ୍ ॥ ୨ ॥

ଅୟଂ ରାଜୀ ନ ଜାନୀତେ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ନୟାନୟୋ ।

ସ୍ଵଂ ତୁ କୈଶୋରଯା ବୁଦ୍ଧା କେବଳଂ ବନ୍ଧୁମିଛୁଷି ॥ ୩ ॥

ଶ୍ଵାନଂ ବୁଦ୍ଧିଙ୍କ ହାନିଙ୍କ ଦେଶକାଳବିଭାଗବି ।

ଆତ୍ମନଶ୍ଚ ପରେଷଃ ଚ ବୁଧାତେ ରାକ୍ଷସର୍ବତ ॥ ୪ ॥

୧ । ଲୋ-ଟୀ । ବିକଥମାନଶ୍ଚଆନଂ ମନ୍ତ୍ରଜ୍ଞଦେନ ଶାଘମାନଶ୍ଚ ବଲଂ ଶର୍କିଶ୍ରେଷ୍ଠଂ ସତ୍ତ୍ଵ ତଥା ବଲଶାଲିନଃ । ‘ଶାଲୀ ଶ୍ରୋନନ୍ଦୁଷ୍ଟିଷ୍ଟ’ତି ରହୁଲାମା ।

୨ । ଲୋ-ଟୀ । ରାଜୋ ନୀତ୍ୟନିଜ୍ଞସ୍ତଃ ସ୍ଵ ପୂର୍ବମୁଦ୍ରଂ ତଦାକ୍ଷିପତି ଚତୁଭିଃ ପଦ୍ମଃ—କୁନ୍ତ-କର୍ଣ୍ଣତାଦିଭିଃ । ସଥା ସଥାବ୍ୟ ଦୋଗୋ କୁଲେ ଆକୃତଶ୍ରେଷ୍ଠାକୁଲଜ୍ଞେଷ୍ଟ ଦର୍ଶନଂ ଜାନଂ ସତ୍ତ୍ଵ ସଃ । ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବସ୍ୟ ସ୍ଵ କୃତ୍ୟଂ କର୍ଷଣ ସକାମଂ କର୍ମତାର୍ଥଃ ।

୩ । ଲୋ-ଟୀ । କୈଶୋରଯା ତରୁଣାବହ୍ନୋଚିତ୍ୟା । ‘କିଶୋରତରୁଣାବହ୍ସେ ତୈଲପର୍ମ୍ୟାଃ ହୟାର୍ଡକେ’ ଇତି କୋଷଃ ।

୪ । ଲୋ-ଟୀ । ହେ ରାକ୍ଷସର୍ବତ, ଘୟେବ ବୁଧାତେ ନ ତୁ ରାଜେତାକ୍ଷେପଃ । ଦ୍ଵିତୀୟାନ୍ତପାଠେ ଭବାନେବ ବୁଦ୍ଧାତେ ଶ୍ଵାନମ୍ ଆଯିଶ୍ଵାନମ୍, ‘ଦେଶଂ କାଣଂ ବଲାବଳ’ମାତି କଚିଂ ପାଠଃ ।

ଏଇକ୍ରପ ଶାଘାପରାଯଣ ବଲଶାଲୀ ଧରୁଦ୍ଧର କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର କଥା ଶୁଣିଯା ‘ମହୋଦର’ ବଲିଲେନ— ॥ ୧ ॥

ହେ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ, ତୁମି ସନ୍ଧଶେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଯାଇ, କିନ୍ତୁ ତୋମାର ଦୃଷ୍ଟି ନୌଚବଂଶୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶ୍ୟାଯ । ତୁମି ଗର୍ବିତ; ତୁମି ସର୍ବବିଷୟେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିତେ ଜାନ ନା ॥ ୨ ॥

ହେ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ, ଏଇ ରାଜୀ କୋନ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ନୌତିସମ୍ଭବ ଓ କୋନ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ନୌତିବିର୍କକ, ତାହା ଜାନେନ ନା, ତୁମିଓ ତରୁଣ ବୁଦ୍ଧିତେଇ [ଏଇକ୍ରପ] ବଲିତେ ଇଚ୍ଛା କରିତେହ ॥ ୩ ॥

ହେ ରାକ୍ଷସଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଦେଶକାଳ-ବିଭାଗେ ଅଭିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜେର ଓ ଶତ୍ରୁର ବୁଦ୍ଧି, କ୍ଷୟ ଓ ଅବସ୍ଥାର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରେନ ॥ ୪ ॥

যৎ তু শক্যং বলবতা বক্তুং প্রাকৃতবুদ্ধিনা ।

অনুপাসিতবুদ্ধেন তদেতদ্ গদিতং স্বয়া ॥ ৫ ॥

১   ২   ৩
যন্তু ধর্মার্থকামানাং ব্রৌৰি পৃথগাশ্রয়ান् ।

অত্র পশ্চ স্বয়া বুদ্ধ্যা ন হি লক্ষণমস্তি তে ॥ ৬ ॥

৪
কাম এব হি সর্বেষাং কার্যাণাং তু প্রয়োজনম् ।

৫
শ্রেয়ঃ পাপীয়সাং চাত্র সন্তবেচেব কর্মণাম্ ॥ ৭ ॥

১। লো-টী। বক্তুং শক্যং যোগাঃ তদ্ গদিতং, 'দর্শিত'মিতি বা পাঠঃ ।

২। লো-টী। ইদানীং সং কেবলং কামপরায়ণ ইতি পূর্বং যদ্বত্তং তন্ত সর্বসাধারণত্বাং নামং দোষভাক্ত ইত্যাহ—যত্ত্বিতি ত্রিভিঃ পর্যটঃ । পৃথক্ত আশ্রয়ো ষেৱাং তান् । কাম্যত ইতি কামঃ স্বুখম্ । অত্র অনযোধ্য র্মাধ্যোঃ, তে তবাপি স্বতঃ পুরুষার্থত্বেন লক্ষণং জ্ঞানং নাস্তি, তয়োরপি তদ্বাদেশেন (?) করণাত ।

৩। লো-টী। এতদেবাহ—কাম ইতি । হি যশ্চাঃ কাম এব স্বুখমেব কার্যাণাং কর্মণাম্ প্রয়োজনমুদ্দেশ্যং ন কেবলং বিহিতকর্মণাম্ অপি তু অবিহিতানামপীত্যাহ—শ্রেয় ইতি । অত্র সংসারে পাপীয়সামপি কর্মণাং কাম এব শ্রেয়ঃ প্রয়োজনং সংভবেৎ সংভবতি । 'ফলং ভবতি কর্মণা'মিতি বা পাঠঃ ।

যে অভিজ্ঞ ব্যক্তির শিষ্যত্ব গ্রহণ করে নাই এবং যাহার বুদ্ধি নিতান্ত সাধারণের মত, তাদৃশ বলবান, ব্যক্তি যাহা বলিতে পারে, তাহাই তুমি বলিয়াছ ॥ ৫ ॥

তুমি যে ধর্ম, অর্থ ও কামের পৃথক পৃথক আশ্রয়ের কথা বলিতেছ, তোমার স্বীয় বুদ্ধিদ্বারা বিবেচনা করিয়া দেখ, এ বিষয়ে কোন প্রমাণ নাই ॥ ৬ ॥

কাম অর্থাত স্বুখই সমস্ত কার্য্যের উদ্দেশ্য । জগতে পাপ কার্য্যেরও শুভ ফল সন্তুষ্টি ॥ ৭ ॥

১। ছ 'যচ্চ'। ২। ছ '-মাংস্য-'। ৩। ছ 'পুরুষাশ্রিতান'। ৪। 'অন্ত'। ৫। ছ 'তু'। ৬। ছ '-সমাপ্তি' ফলং ভবতি'।

ନିଃଶ୍ଵେସଫଳାବେବ ଧର୍ମାର୍ଥାବିତରାବପି ।

ଅଧର୍ମାନର୍ଥୟୋଃ ପ୍ରାପ୍ତଃ ଫଳଂ ବୈ ପ୍ରତ୍ୟବାୟିକମ୍ ॥ ୮ ॥

ଐହଲୌକିକପାବିତ୍ୟଃ କର୍ମ ପୁଣିନିଷେବ୍ୟତେ ।

ଅକର୍ମଣ ନ କଲ୍ୟାଣଂ ଲଭତେ କାମମାତ୍ରିତଃ ॥ ୯ ॥

ତ୍ରୈ ପ୍ରକୃତମଂ ରାଜ୍ୱୋ ହାଦି କାର୍ଯ୍ୟତମଂ ମହେ ।

ଶତ୍ରୋଯୁଦ୍ଧି ବିନାଶେନ କିମିବାତ୍ରାପନୀୟତେ ॥ ୧୦ ॥

୮ । ଲୋ-ଟୀ । ଧର୍ମାର୍ଥୟୋଃ କରଣଂ କାମମୁଦ୍ଦେଖ୍ୟବେତି ପୁନଦ୍ରଢ୍ୟତି—ନିଃଶ୍ଵେସମେତି । ନିନିଶ୍ଚିତଂ ଶ୍ରେସଃ କାମ ଏବ ଫଳଂ ସ୍ଵରୋତ୍ସାବିତି ସର୍ବଜ୍ଞଃ । ନିଃଶ୍ଵେସଂ ଶୁଭଂ କାମ ଏବ ଫଳଂ ସ୍ଵରୋତ୍ସାବିତି ବା, ‘ନିଃଶ୍ଵେସଂ ଶୁଭେ ମନୌଷିଷ୍ଠପି ପିଙ୍ଗଳେ’ ଇତି ଭୂରି । ଅତ ଏବ କାମମିଳନ୍ୟାଥିଂ ସ୍ଵଦ-ଧର୍ମଂ କରୋତି ରାଜୀ ତତ୍ତ୍ଵବିବନ୍ଦନଂ ନେତ୍ୟାଶ୍ୟଃ । ପାପୀଯମାଂ କର୍ମଣାଂ ସ୍ଵର୍ଗମାଧନବ୍ୟୋହପି ବିଶେଷମାହ—ଅଧର୍ମଶ୍ରେଣେତି । ଅନ୍ୟାର୍ଥକାମ୍ୟୋଃ ପ୍ରାପ୍ତଃ ପ୍ରାପ୍ତିରକ୍ଷଣଂ ଫଳଂ ତ୍ରୈ ପ୍ରତ୍ୟବାୟିକଂ ପ୍ରତ୍ୟବାୟଃ ପାପଂ ତଜ୍ଜନକମ୍ । ଆଶ୍ରୋ ବୃଦ୍ଧାଭାବଃ । ‘ଫଳଂ ବୈ ଗ୍ରେତ୍ ପାପିକ’ମିତି ପାଠେ ପ୍ରେତା ସ୍ଥିତତ୍ତ୍ଵ ପାପିକଂ ହୁଃଥଦମିତ୍ୟାର୍ଥଃ ।

୯ । ଲୋ-ଟୀ । ସନ୍ତପି ପାପୀଯମଃ କର୍ମଣଃ ସ୍ଵର୍ଗହେତୁତ୍ସମତ୍ତି, ତଥାପି ତ୍ରୈ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାଂ ନ ଭବତୀତ୍ୟାହ—ଐହେତି । ପବିତ୍ରମେ ପାବିତ୍ୟମ୍ ଐହଲୌକିକଙ୍କ ପବିତ୍ରଂ ସର୍ବଲୋକାନିନ୍ଦ୍ୟଃ କର୍ମ ଯୁଦ୍ଧଂ ଶକାଂ ନିଷେବାତେ, ‘ପୁଣିନିଷେଧ୍ୟାତେ’ ଇତି ବା ପାଠଃ । ଯତୋହକର୍ମଣ ନିନ୍ଦୋନ କର୍ମଣା କାମମାତ୍ରିତଃ କାମ୍ୟକୃତଃ ‘ଐହଲୌକିକଚାରିତା’ମିତି ପାଠେ ଐହଲୋକର୍ମ ଇନ୍ଦ୍ରମ୍ ଐହଲୌକିକଙ୍କ ଚାରିତ୍ୟାଂ ସଭାବ ଇନ୍ଦ୍ରଲୋକମ୍ଭାବମନ୍ଦରଂ ସଂ କର୍ମ, ତତ୍ତ୍ଵପି ଯୁଦ୍ଧଂ ଧର୍ମବିବନ୍ଦନ ନିଷେବାତେ । କୁତଃ ? ଅକର୍ମଶ୍ରେଣେତ । ‘ଐହଲୌକିକପାରତା’ମିତି ପାଠେ ‘ସକର୍ମଣା ଚ କଲ୍ୟାଣ’ମିତି ଚ ପାଠେ ପାରତାଂ ପରଲୋକୋଚିତମ୍ ।

୧୦ । ଲୋ-ଟୀ । ସନ୍ତପି ରାଜ୍ୱଃ ପ୍ରମାଦାନିନା ବିକର୍ଷମ ସାତିତଃ ତଥାପୀଦଂ ନାମୁଚିତମିତ୍ୟାହ—ତ୍ରୈ ପ୍ରକୃତେତି । ଶତ୍ରୋବିନାଶେନ କାର୍ଯ୍ୟତମଂ ସ୍ଵର୍ଗରକ୍ଷଣଂ ରାଜ୍ୱୋ ହାଦି ବର୍ତ୍ତତେ ତନେବ ମହେ ପ୍ରକୃତମମ୍ ଅତୀବଦ୍ରୁଦ୍ଧଂ ନ ଅଧର୍ମହେତୁତ୍ୟା ନିନ୍ଦାଂ ‘କିମିବାତ୍ରାପନୀୟତେ’, ଇବେତି ବାକ୍ୟାଲଙ୍ଘାରେ । ଅତ କୋହିପନ୍ୟଃ କ୍ରିଃତେ ? ସବା, ଶତ୍ରୋବିନାଶେନ ରାଜ୍ୱୋ ହାଦି ସଂ ପ୍ରକୃତମଂ ସ୍ଵର୍ଗ ବର୍ତ୍ତତେ ତନେବାକ୍ୟାତିଃ କାର୍ଯ୍ୟତମଂ କାର୍ଯ୍ୟମବଶ୍ମିତାର୍ଥଃ ।

ସୁଖଲାଭଇ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ; ଅଧର୍ମ ଓ ଅନର୍ଥ ସଂଘଟିତ ହୟ—ପ୍ରତ୍ୟବାୟେର ଫଳେ ॥ ୮ ॥

ଇହଲୋକେ ଯାହାର ପବିତ୍ରତା ଆଛେ, ତାଦୃଶ କର୍ମାଇ ଲୋକେ କରେ । କାମମାତ୍ରି ବ୍ୟକ୍ତି କର୍ମ ବ୍ୟକ୍ତିରେକେ କଲ୍ୟାଣ ଲାଭ କରିତେ ପାରେ ନା ॥ ୯ ॥

ଶତ୍ରୁବିନାଶଦ୍ଵାରା ରାଜାର ମନୋଗତ ପ୍ରକୃତମ ଅଭିଲାଷ ସାଧନ କରା ଉତ୍ତମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ତାହାତେ ଅଶ୍ଵାୟ କି ? ॥ ୧୦ ॥

‘একচ্ছেবাতিবানে তু হেতুর্ধঃ প্ৰকৃতস্ত্রয়া ।

অত্রাপ্যনুপন্নং তে বক্ষ্যামি যদসাধু চ ॥ ১১ ॥

যেন পুৰ্বং জনস্থানে রাক্ষসা বহবো হতাঃ ।

বলিনং রাঘবং তং তু কথমেকো হনিষ্যমি ॥ ১২ ॥

যে পুৱা নির্জিতাস্তেন জনস্থানে মহোজসঃ ।

রাক্ষসাংস্তান্ম পুরে সর্বান্ম ভৌতান্তাপি পশ্যমি ॥ ১৩ ॥

যেহপি চাণ্যে মহাস্থানো রাক্ষসাঃ শূরসম্মতাঃ ।

রামং পশ্যন্তি ভৌতাস্তে স্বপ্নেহপি নরসত্তমং ॥ ১৪ ॥

তং সিংহগিব সংক্রুদ্ধং রামং দশরথাত্তজম् ।

সপ্রং শুণ্মিবাবুক্তে প্ৰবোধয়িতুমিচছমি ॥ ১৫ ॥

১১। গোটা। সৌভাবশোগনয়নে বশ প্রাপণে, বস্ত্রয়া অমেব ওকৃতঃ সংপ্রতে হেতুঃ, অভেদে তৃতীয়া, অত্রাপি কিমপনীয়ত ইতাবৃষঃ। যদা, যো হেতু রামপৰাজয়ঃ স তয়া প্ৰকৃতঃ প্ৰকৰ্ষেণ কৃঃ মোল্লুষ্টন্ম। প্ৰথগোক্তমুক্তৰং দস্তা রাবণকোধানস্তৱম্ ‘অহমেকোহস্ত যাঞ্চামি যুক্তঃ যুক্তবিশারদে’তি যথক্তং তদপাক্ষিপতি—অত্রাপিতি। অত্রাপি এককগমনেহপি অসাধুনা-মংস্তারিগামিব তে তন যৎ ব্যাহৃতং তদপি অহুপপৰম অধোগাঃ বক্ষ্যামি বদামি।

১২। গোটা। হে অবুক্তে, পথৰ্য্যতিং গৈইতুম।

একাকী যুদ্ধযাত্রার বিষয়ে তুমি যে কাৱণ প্ৰদৰ্শন কৰিয়াছ—সে বিষয়েও যাহা অসঙ্গত ও অসাধু, তাহা বলিব ॥ ১১ ॥

যিনি পূৰ্বে জনস্থানে বহু রাক্ষস সংহার কৰিয়াছেন, সেই রামকে তুমি একাকী কিৱাপে নিহত কৰিবে ? ॥ ১২ ॥

দেখিতে পাইতেছ—তিনি পূৰ্বে দণ্ডকাৱণ্যে যাহাদিগকে পৱাজিত কৰিয়া-ছেন, সেই মহাবলশালী রাক্ষসগণ অত্তাপি নগৱমধ্যে সন্তুষ্ট হইয়া আছে ॥ ১৩ ॥

বীৱসমাদৃত অগ্নাত্য যে সমন্ত মহামনাঃ রাক্ষস স্বপ্নেও পুৰুষোত্তম রামকে অবলোকন কৰে তাহারাও ভয় পায় ॥ ১৪ ॥

হে নিৰ্বুক্তে, তুমি সেই কুকু সিংহ ও শুণ্ঠ সৰ্পের শ্যায় দশৱথনন্দন রামকে

১। হ ‘সৌভাবশোগনয়নে হেতুর্ধঃ বাহুত্বয়া’। ২। হ ‘সাধুবৎ’। ৩। হ অঃ পরং ‘ধৰ্মচ নিহতঃ সংখ্যে দুষ্পণক্ষিপ্তাস্তথা’। ইতাধিকম্। ৪। হ ‘পুনর্নি’। ৫। হ ‘সাতনয়াংস্তেবাঃ ভৌতারাদামু’। ৬। হ ‘নিৰ্ব কুকুঃ অধৰ্মিতু’।

ଜୁଲନ୍ତଂ ତେଜୀମା ସୁତ୍ତଂ କ୍ରୋଧେନ ଚ ଦୁରାସଦମ୍ ।

କନ୍ତୁଂ ମୃତ୍ୟୁମିବାସହମାସାଦ୍ୟତୁମର୍ହିତି ॥ ୧୬

ସଂଶୟମୁହଁନାଚିର୍ଣ୍ଣ ଶତ୍ରୋଃ ପ୍ରତିସମାପନେ ।

ଏକଷ୍ଟ ଗମନଂ ତତ୍ତ୍ଵ ନହିଁ ସେ ରୋଚତେ ତବ ॥ ୧୭ ॥

ହୀନାର୍ଥସ୍ତ ମୟୁଦ୍ଧାର୍ଥଂ କୋ ରିପୁଂ ପ୍ରାକୃତୋ ଯଥା ।

ନିଶ୍ଚିତଂ ଜୌବିତତ୍ୟାଗେ ବଶମାନେତୁମର୍ହିତି ॥ ୧୮ ॥

ସମ୍ପ୍ର ନାସ୍ତି ମନୁଷ୍ୟେଷୁ ସଦୃଶୋ ରାକ୍ଷମୋତ୍ସମ ।

କଥମାନ୍ୟଃସମେ ଘୋନ୍ଦୁଂ ତୁଳ୍ୟନେନ୍ଦ୍ରବିବସ୍ତତୋଃ ॥ ୧୯ ॥

୧୬ । ଲୋ-ଟୀ । ଦୁରାସଦମ୍ ଅନସଗାହଂ ମୃତ୍ୟୁମହଂ ତତ୍ତୁଳ୍ଯଂ ଭୂତଂ ଆଶିନମ୍, ‘ମୃତ୍ୟୁମିବାସହ’-ନିର୍ମିତ ପାଠଃ ।

୧୭ । ଲୋ-ଟୀ । ଶତ୍ରୋଃ ପ୍ରତିସମାପନେ ପ୍ରତିପକ୍ଷଭାବେନ ସମାପନେ ପ୍ରାପଣେ ନିରିଷ୍ଟେ ଯଦେକଶ ତେ ତବ ଗମନଂ ସଂଶୟମୁହଁ ନାଶକରମ୍ ଅନାଚିର୍ଣ୍ଣ କୈରପି ନାଚରିତଂ ତେ ତେନାନ୍ତ ଇଦାନିଂ ନ ରୋଚତେ ଇତ୍ୟବସ୍ତଃ । ‘ଶତ୍ରୋଃ ପ୍ରତି ସମାସନେ’ ଇତି ପାଠେ ପ୍ରତିପକ୍ଷଭାବେନ ସମାନେହବହୁନିରିଷ୍ଟେ । ‘ସଂଶୟମୁହଁମିବାସହ’-ନିର୍ମିତ ପାଠେ ଅଚିନ୍ତାଜାନବିଷୟଂ ପ୍ରତିପକ୍ଷଭାବେନ ରାମଶ ସମୀପେ ଗମନଂ ତଞ୍ଚାପି ନ ଜ୍ଞାନବିଶ୍ୱାସିତ୍ୟର୍ଥଃ ।

୧୮ । ଲୋ-ଟୀ । ହୀନାର୍ଥଃ ହତ୍ସେନାପତିତାତ୍ । ନିଶ୍ଚିତଂ କୃତନିଶ୍ଚଯମ୍ ।

୧୯ । ଲୋ-ଟୀ । ଆଖଂସତେ, ‘ଅଖଂସମେ’ ଇତି ବା ପାଠଃ । ତୁଲୋନ ରାମେଣ ।

ପ୍ରସୁଦ୍ଧ କରିତେ ଇଚ୍ଛା କରିତେ ॥ ୧୫ ॥

କେ କ୍ରୋଧେ ପ୍ରଜଲିତ ତେଜୋଯୁକ୍ତ ଦୁର୍ବିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ଶାୟ ଅସହନୀୟ ସେଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ରେର ସମ୍ମୁଖୀନ ହିତେ ପାରେ ? ॥ ୧୬ ॥

ଶତ୍ରୁବଧାର୍ଥେ ତୋମାର ଏକାକୀ ଦେଖାନେ ଗମନ ସଂଶୟଗ୍ରେସ୍ତ, ଆମାର ତାହା ଅନଭିପ୍ରେତ ଏବଂ କେହୁ କଥନାତ୍ ଏକପ ଆଚରଣ କରେ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥

କୋନ୍ତେ ଦୁର୍ବଲ ବ୍ୟକ୍ତି ସାଧାରଣ ଲୋକେର ମତ ଜୌବନଦୀନେ କୃତମନ୍ତ୍ରଙ୍ଗ ପ୍ରବଳ ଶକ୍ତିକେ ବଶୀଭୂତ କରିତେ ପାରେ ? ॥ ୧୮ ॥

ହେ ରାକ୍ଷମୋତ୍ସମ ! ମନୁଷ୍ୟଦିଗେର ମଧ୍ୟେ ଯାହାର ତୁଳ୍ୟ କେହ ନାହିଁ, ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ସ୍ଵରେ

୧। ଛ ‘ନିଭ୍ୟା’ । ୨। ଛ ‘ସାହ’ । ୩। ଛ ‘କୀର୍ତ୍ତି’ । ୪। ଛ ‘ପରି’ । ୫। ଛ ‘ତେଜ୍ଜ୍ଵଳ’ ।
୬। ଛ ‘ଭୂଷଣ’ । ୭। ଛ ‘ର୍ଥତ’ । ୮। ଛ ‘ପ୍ରାକୃତ’ ।

এবমুক্তা^১ তু সংরক্ষণ কুস্তকর্ণং মহোদরঃ ।

উবাচ রক্ষসাং মধ্যে রাবণং রাক্ষসাধিপম্ ॥ ২০ ॥

লক্ষোপপন্না বৈদেহী কিং বৃথৈব বিকল্পিতৈঃ ।

তৎ যদৌচছসি বৈদেহীং বশগাং তু শৃণু প্রভো ॥ ২১ ॥

দৃষ্টঃ কশ্চিদুপায়ো মে সীতোপস্থানকারকঃ ।

রঞ্চিতক্ষেত্র ঘে বুদ্ধ্যা রাঙ্গমেশ্বর মে শৃণু ॥ ২২ ॥

অহং দ্বিজিহ্বঃ সংহ্রাদী কুস্তকর্ণে বিতর্দনঃ ।

পঞ্চ রামবধায়ৈতে নির্যাল্লিতি বিঘোষয় ॥ ২৩ ॥

২১। লো-টী। লক্ষ ওঁখাং উপপন্না সমীপাগতা, বিকল্পিতৈবু' বিবর্ধিতে কল্পনে: কিমু? 'বিকথিতে'রিতি পাঠে শৰাণাং বিবর্ধিতু'বৈব শ্লাঘনৈঃ কিমিত্যৰ্থঃ। 'বশগামাত্মনঃ প্রভো' ইতি বা পাঠঃ।

২২। লো টী। সীতোপস্থানং সীতায়া: পতিভাবেন তব সমীপস্থানং তৎকারকঃ। মে শৃণুতং, 'শৃণু' ইতি বা পাঠঃ।

২৩। লো-টী। বিতর্দন ইতি বা পাঠঃ।

তুলা মেই রামের সহিত যুদ্ধ করিবার আশা করিতেছ কিরণে ? ॥ ১৯ ॥

মহোদর ক্রুদ্ধ কুস্তকর্ণকে এই কথা বলিয়া রাঙ্গসদিগের মধ্যে রাঙ্গসরাজ রাবণকে বলিলেন— ॥ ২০ ॥

সীতালাভের উপায় আছে। বৃথা বহুবিধ কল্পনার প্রয়োজন কি ? হে প্রভো, আপনি যদি সীতাকে বশীভূত করিতে ইচ্ছা করেন, তবে শুনুন ॥ ২১ ॥

হে রাঙ্গসরাজ ! সীতা যাহাতে বশীভূত হইবে, একপ কোনও উপায় আমি স্থির করিয়াছি, আমার বুদ্ধিতে তাহা ভাল লাগে, আপনি তাহা শ্রবণ করুন ॥ ২২ ॥

আমি, দ্বিজিহ্ব, সংহ্রাদী, কুস্তকর্ণ ও বিতর্দন—এই পাঁচজন রামকে বধ করিবার জন্য নির্গত হই—আপনি এইকপ ঘোষণা করুন ॥ ২৩ ॥

১। ছ 'হসং'। ২। ছ 'বিকথিতে'। ৩। ছ 'গান্ত শৃণু মে'। ৪। ছ 'রচিত-'।
৫। ছ 'তং'। ৬। ছ 'সংহ্রাদঃ'। ৭। ছ 'বিকর্তনঃ'। ৮। ছ 'পঞ্চ রামং গমিষ্যামি যুক্তায়িনিযোজয়'।

ତତୋ ଗତ୍ତା ବସଂ ଯୁଦ୍ଧଂ ଦାସ୍ତାମନ୍ତ୍ରମ୍ଭ ଯତ୍ତତଃ ।

’
ଜେଷ୍ଠାମୋ ସଦି ତେ ଶତ୍ରଂ ନୋପାଈୟେ: କାର୍ଯ୍ୟମନ୍ତ୍ରି ତେ ॥ ୨୪ ॥

ଅଥ ଜୀବିତି ତେ ଶତ୍ରଂର୍ଯ୍ୟକୁ କୃତମ୍ୟଗାଃ ।

’
ତତଃ ସମୁପପଂଶ୍ଚାମୋ ମନ୍ମା ଯେ ସମୀକ୍ଷିତମ୍ ॥ ୨୫ ॥

ବସଂ ଯୁଦ୍ଧାଦୀହେୟାମୋ ରୁଧିରେଣ ସମୁକ୍ଷିତାଃ ।

ବିଦାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଵାଂ ତମୁଂ ରାଜନ୍ ରାମନାମାଙ୍କିତେ: ଶାରୈଃ ॥ ୨୬ ॥

’
ହତଂ ତଦ୍ବାନରଂ ସୈନ୍ୟଂ ସୁତ୍ରୀବଂ ନ ସଂଖ୍ୟଃ ।

ନିହତୋ ରାଘବୋହସ୍ତାଭିଲକ୍ଷଣଶେତିବାଦିନଃ ॥ ୨୭ ॥

୨୪ । ଲୋ-ଟୀ । ତତ୍ତ ଦୀମତଃ, ‘ଯତ୍ତତ’ ଇତି ବା ପାଠଃ । ‘ଶତ୍ରଂ ବସିଯାମ’ ଇତି ପାଠଃ, ‘ତଂ ବସିଯାଗହେ ଶତ୍ର’ ମିତି ବା । ନୋପାଈରୋପାଯାନ୍ତରୈ: । ‘ଅନ୍ତି ତେ’, ଅନ୍ତି ନ ଇତି ବା ପାଠଃ ।

୨୫ । ଲୋ-ଟୀ । କୃତମ୍ୟଗାଃ କୃତନିଶ୍ଚଯା ବା । ଅର୍ଥତଂ ସୋଗ୍ୟ ସତ୍ତଂ ସମବଧାତ୍ମାମୋ ବିଧା-ଶାମଃ । ‘ତତଃ ସମୁପପଂଶ୍ଚାମୋ ମନ୍ମା ଯେ ସମସ୍ତିତ’ ମିତି ପାଠ ସମସ୍ତିତଂ ସମସ୍ତିତଂ ସମସ୍ତିତଂ ସମସ୍ତିତଂ ସମସ୍ତିତଂ ହତ୍ୟର୍ଥ: ।

୨୬ । ଲୋ-ଟୀ । କିଂ କୃତା ଏୟାମନ୍ତାହ—ହତମିତି ।

ତାର ପର ଆମରା ଯାଇଯା ଯତ୍ପୂର୍ବକ ତାହାର ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବ । ସଦି ଆମରା ଆପନାର ଶତ୍ରକେ ଜୟ କରିତେ ପାରି, ତାହା ହଟିଲେ ଆପନାର ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନେର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥

ଆର ସଦି ଆପନାର ଶତ୍ର ଜୀବିତ ଥାକେ, ଆମରାଓ ଯୁଦ୍ଧ କରିଯା ଆସି, ତାହା ହଟିଲେ ଆମି ଯାହା ମନେ ମନେ ଛିର କରିଯାଛି ସେଇ ଉପାୟ ପ୍ରୟୋଗ କରିବ ॥ ୨୫ ॥

ଆମରା ରାମନାମାଙ୍କିତ ଶରଜାଲେ ସୌଯ ଦେହ ବିଦାରିତ କରିଯା ରକ୍ତାନ୍ତଦେହେ ଯୁଦ୍ଧ ହଇତେ ଏଥାନେ ଆଗମନ କରିବ ॥ ୨୬ ॥

ଆମରା ବଲିତେ ଥାକିବ—“ମୁତ୍ରୀବେର ସହିତ ସମତ ବାନରୈଶ୍ଵର ନିହତ ହଇଯାଛେ, ଆମରା ରାମ ଓ ଲଙ୍ଘଣକେ ବଧ କରିଯାଛି ।” ॥ ୨୭ ॥

୧ । ଛ ‘ତବ ଶତ୍ରଂ ବସିଯାମି ଉପାଈୟେ: କାର୍ଯ୍ୟମନ୍ତ୍ରି ତେ’ । ୨ । ଛ ‘ସମିତ୍ୟାତ୍ମାମୋ’ । ୩ । ଛ ‘କାନ୍ ମୁଦ୍ରାମୋ’ । ୪ । ଛ ‘ଅହ’ ।

তব পাদৌ গ্রহীয়ামস্তুং নঃ শ্রীত্যা পরিষ্ঠজেঃ ।

ততোঽবঘোষয় পুরে গজক্ষফ্নেন পার্থিব ।

হতো রামঃ সহ আত্মা সঙ্গেন্য ইতি হষ্টবৎ ॥ ২৮ ॥

শ্রীতো ভূত্বা চ ভৃত্যানাং যথাকামং দদন্ত চ ।

ভোগাংশ্চ পরিবারাংশ্চ কাম্যং বহু চ দাপয়েঃ ॥ ২৯ ॥

ততো মাল্যানি বাসাংসি বরাম্বনুলেপনম् ।

পেয়ঞ্চ বহুযোধেভ্যঃ স্বয়ঞ্চ মুদিতঃ পিব ॥ ৩০ ॥

অথাঞ্চিন্ম বহুলীভূতে কৌলীনে সর্বতো গতে ।

প্রবিশ্নাশ্বাস্য চৈব অং সীতাং রহসি পার্থিব ।

ধনধৰ্ম্মাংশ্চ রষ্ট্রেশ্চ কামৈশ্চেচনাং প্রলোভয়েঃ ॥ ৩১ ॥

২৮। লো-টী। হষ্টবৎ অবযুক্ত ঘোষযীত্বা ।

২৯। লো-টী। ভোগান্ম ভোগসাধনানি, পরিবারান্ম পরিচ্ছদান্ম। ‘পরিবারঃ পরিজনে খড়গকোষপরিচ্ছদে’ ইতি ভূরিং। ‘ভোগাংশ্চেবাপরাংশ্চ’তি পাঠে ভোগান্ম ধনানি অপরান্ম স্ফুর্থসাধনানি বহু রঞ্জং কামং যথেষ্টং কামাং বা ।

৩১। লো-টী। অস্মিন্ম কৌলীনে জননাদে বহুসীভূতে, ‘বহুলীভূতে’ ইতি বা পাঠঃ। ‘ফৌজীনং আজ্ঞনবাদে যুক্তে পশ্চিপর্কণ্গা’মিতি ভূরিং ।

হে রাজন্ম, [এই বলিয়া] আমরা আপনার পাদগ্রহণ করিব, আপনি শ্রীতি সহকারে আমাদিগকে আলিঙ্গন করিবেন, তারপর আপনি হষ্টপ্রায় হইয়া হস্তিপৃষ্ঠে সমারুচি লোকদ্বারা নগরমধ্যে ঘোষণা করিবেন—“রাম আত্মা ও সৈন্যসহ নিহত হইয়াছে” ॥ ২৮ ॥

আপনি শ্রীত হইয়া ভৃত্যদিগকে তাহাদের ইচ্ছামত ভোগ্যবস্তু ও পরিচ্ছদ প্রদান করিবেন এবং অভিলিষ্যত ধন বিতরণ করিবেন ॥ ২৯ ॥

তার পর আপনি সৈন্যদিগকে মাল্য, বস্ত্র, অমূলেপন, উন্নম খাদ্য ও পেয় বস্তু প্রদান করিবেন এবং নিজেও আনন্দিত হইয়া পান করিবেন ॥ ৩০ ॥

হে রাজন্ম, অনন্তর এই কথা লোকমধ্যে চারিদিকে ছড়াইয়া পড়িলে, আপনি

১। ছ ‘ততো যদৰ লগ্নে বাচং ছস্মেন’। ২। ছ ‘-বন্ম’। ৩। ছ ‘শ্রীতো নাম ততো ভূত্বা ভৃত্যানং শব্দিষ্ম’। ৪। ছ ‘কামাংশ্চেব প্রলোভয়’। ৫। ছ ‘ততোহস্মিন্ম’। ৬। ক ‘-কৃতে’। ৭। ছ ‘পৃষ্ঠকে অতঃ গরং ‘ভদ্রিতঃ স্মহস্তান্মে রামসৈরিতি শ্রাবিতে’ ইত্যাধিকম্। ৮। ছ ‘-বস্ত’। ৯। ছ ‘চৈনাং’।

ଅନ୍ୟୋର୍ଧତୋ ରାଜନ୍ ଭୟଶୋକାଚ୍ ବିହୁଲା ।

ଅକାମୀ^୧ ତଦ୍ବଶେ ସୌତା ନଷ୍ଟନାଥୀ ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୩୨ ॥

ରଙ୍ଗନୀୟଃ ହି ଭର୍ତ୍ତାରଃ ବିନଷ୍ଟତବଗମ୍ୟ ମା ।

ନୈରାଶ୍ୟାଃ ଦ୍ଵୀପଭାବାଚ୍ ତ୍ରଦ୍ଵାଃ ପ୍ରତିଯାଶ୍ରତି ॥ ୩୩ ॥

ମା ପୁରା ସ୍ଵର୍ଥମଂବୁଦ୍ଧା ସ୍ଵର୍ଥାର୍ହା ଦୁଃଖକର୍ମିତା ।

ଭଦ୍ରଦୀନଃ ସ୍ଵର୍ଥଂ ତୋତ୍ରା ସର୍ବରୋପନମିଷ୍ୟତି ॥ ୩୪ ॥

ଏତେ ସ୍ଵନୀତଃ ମମ ଦର୍ଶନେନ ରାମଃ ହି ଦୃଷ୍ଟେ^୨ ବ ଭବେଦନର୍ଥଃ ।

ଇହେବ ତେ ମେୟେତ୍ତି ମୋୟେତ୍ତକୋ ଭୂର୍ମହାନୟୁଦେନ ସ୍ଵର୍ଥ ଲାଭଃ ॥ ୩୫ ॥

୩୨ । ଗୋ-ଟୀ । ଅନୟା ଉପଧ୍ୟା ଛଲେନ । କିଂଭୃତୀ ? ଭୟଶୋକାମୁଦ୍ରକ୍ୟା, ମାଂ ହିନ୍ୟାତୀତି ଭୟଃ, ଭର୍ତ୍ତନାଶେନ ଶୋକଃ, ତ୍ୟୋରହୁବନ୍ଧମ୍:ହମୁବନ୍ଧନ୍ ଯଞ୍ଚାତ୍ମା, 'ଅମୁବନ୍ଧେ'ତି ପାଠଃ । ତ୍ୟୋରହୁବନ୍ଧଃ ପ୍ରବୃତ୍ତିର୍ଯ୍ୟା ତରା, ଅକାମାପି, 'ମକାମୀ' ଇତି କଟି ପାଠଃ ।

୩୩ । ଗୋ-ଟୀ । ରଙ୍ଗନୀୟଃ ରାଗବିଷ୍ୟଃ ।

୩୪ । ଗୋ-ଟୀ । ଉପନମିଷ୍ୟତି, ପ୍ରଗମିଷ୍ୟତୀତି ବା ପାଠଃ ।

୩୫ । ଗୋ-ଟୀ । ଏତେ ପୂର୍ବୋକ୍ତଃ ମତଃ ଦର୍ଶନେନ ବନ୍ଧାତ୍ବ (?) ସ୍ଵନୀତଃ ନିର୍ଣ୍ଣୟାତଃ ମର୍ମା, 'ନୟଦର୍ଶନେ'ତି ପାଠ ନୟଜ୍ଞେନ ମୟା । ଇହେବ ଅସ୍ତିତ୍ବେ ମମ ମତେ ଅୟୁଦେନ ଯୁଦ୍ଧଃ ବିନୈବ ତେ ସ୍ଵର୍ଥ ଲାଭଃ ମେୟେତ୍ତି, ତତ୍ପରାଃ ମୋୟେତ୍ତକୋ ଭୂର୍ମହାନୟୁଦେନ ସ୍ଵର୍ଥ ଲାଭଃ । 'ମୋୟୁକ' ଇତି ପାଠଃ । 'ଅଭୂଦି'ତି ବା ପାଠଃ । 'କାର୍ଯ୍ୟତ୍ତସ୍ତ'ମିତି ପାଠେ କାର୍ଯ୍ୟତ୍ତସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟଃ କିନ୍ତୁ ତ୍ରାହ—ମହାନିତି ।

[ଅଶୋକବନେ] ପ୍ରବେଶପୂର୍ବକ ଗୋପନେ ସୌତାକେ ଆଶ୍ଵାସ ଦାନ କରିଯା ଧନ, ଧାନ୍, ବନ୍ଧ ଓ କାମ୍ୟବନ୍ଧୁରା ପ୍ରଲୁକ କରିବେ ॥ ୩୧ ॥

ରାମ-ଲଙ୍ଘନେର ନିଧନମଂବାଦ-ଶ୍ରବଣେ ଭୟ ଓ ଶୋକେ ବିହୁଲା ହଇଯା ଅନାଥା ସୌତା ଇଚ୍ଛା ନା ଥାକିଲେଓ ଆପନାର ବଶୀଭୂତା ହଇବେ ॥ ୩୨ ॥

ପ୍ରେମାନ୍ତପଦ ସ୍ଵାମୀ ନିହତ ଜାନିଯା ସୌତା ନିରାଶା ହଇଯା ଦ୍ଵୀପଭାବଶେ ଆପନାର ବଶୀଭୂତା ହଇବେ ॥ ୩୩ ॥

ସୌତା ସ୍ଵର୍ଥଭେଦିଂଯୋଗ୍ୟା ଏବଂ ମେ ପ୍ରଥମ ହଇତେଇ ସୁଖେ ଲାଲିତା ପାଲିତା ହଇଯାଛେ, ଏକଣେ ଦୁଃଖ ଜର୍ଜରିତା ହଇଯା ଏବଂ ସୁଖାଭ ଆପନାର ଅଧୀନ ଜାନିଯା ସର୍ବପ୍ରକାରେଇ ନାତ୍ରାତା (ବଶୀତା) ସ୍ଵିକାର କରିବେ ॥ ୩୪ ॥

ଆମାର ଦୃଷ୍ଟି (ବିବେଚନା) ଅମୁସାରେ ଇହାଟ ଉତ୍ତମରାପେ ନିର୍ଣ୍ଣାତ ହଇଯାଛେ ।

୧ । ହ 'ଅନ୍ଧୋପଧ୍ୟା' । ୨ । ହ '-କାମୁଦ୍ରକ୍ୟା' । ୩ । ହ 'ବ୍ୟବଶା' । ୪ । ହ '-ମଧିଗମ' । ୫ । ହ 'ଶ୍ରଦ୍ଧକ ପରିଚିତି' । ୬ । 'ପନ୍ଦିତ' । ୭ । ହ 'ନୟଦର୍ଶନେ' । ୮ । ହ 'ତେ' । ୯ । କ 'ମୋୟ' ।

ଅଦୃଷ୍ଟମେନୋ ହନବାନ୍ତମଂଶ୍ୟୋ ରିପୁନ୍ୟୁଦ୍କେନ ଜୟଷ୍ଠ ସର୍ବଥା ।

ସଂଶ୍ଚ ପୁଣ୍ୟକୁ ମହୀକି ଭୂପତେ ଶ୍ରିଯଂ ଚ କୌର୍ତ୍ତିକୁ ସମାପ୍ତୁ ହି ତ୍ମ ॥ ୩୬ ॥

ଇତ୍ୟାରେ ବାଲୀକୀୟେ ରାମାୟଣେ ଆଦିକାବ୍ୟେ ଯୁଦ୍ଧକାଣେ ମହୋଦରବାକ୍ୟଂ ନାମ
ତିଚତ୍ତାରିଂଶଃ ସର୍ଗଃ ॥ ୪୩ ॥

୩୬ । ଶୋ-ଟୀ । ଅଦୃଷ୍ଟମେନୁ: ଅଦୃଷ୍ଟମେନୋ ବା ପାଠଃ । ସଶୋ ନିଜା ଧ୍ୟାତିଃ କୌର୍ତ୍ତିଷ୍ଠ ଗ୍ରଙ୍ଗା ।
ଲକ୍ଷାକାଣେ ମହୋଦରବାକ୍ୟମ୍ ॥ ୪୩ ॥

ରାମକେ ଦେଖାଇଲେଇ ଅନର୍ଥ ସଂଘଟିତ ହିବେ । ଏହି ଉପାୟେ ଯୁଦ୍ଧବ୍ୟାତିରେକେଇ ଆପନାର
ମହାନ୍ ମୁଖଲାଭ ହିବେ, ଆପନି ଉତ୍ୱକଟ୍ଟିତ ହିବେନ ନା ॥ ୩୫ ॥

ହେ ରାଜନୁ, ସୈଞ୍ଚଦିଗକେ ଦର୍ଶନ ନା କରିଯା ଏବଂ ସଂଶୟାରାଢ଼ ନା ହଇଯା ଯୁଦ୍ଧ
ବ୍ୟାତିରେକେଇ ସର୍ବପ୍ରକାରେ ଶକ୍ତ ଜୟ କରନ ଏବଂ ସମ୍ପଦ୍, ପୁଣ୍ୟ, କୌର୍ତ୍ତି, ସମ୍ପଦ୍ ଓ ପୃଥିବୀ
ଲାଭ କରନ ॥ ୩୬ ॥

ମହର୍ଷି ବାଲୀକିପ୍ରଗ୍ରହିତ ଆଦିକାବ୍ୟ ରାମାୟଣେର ଯୁଦ୍ଧକାଣେ ‘ମହୋଦରବାକ୍ୟ’-ନାମକ
ସଂଶ୍ଚ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ॥ ୪୩ ॥

(୪୪) ଚତୁର୍ବୀରିଂଶ୍ବଃ ସର୍ଗ୍ୟ

ସ ତଥୋତ୍ତେ ବିନିର୍ଭେଦ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣୀ ମହୋଦରମ୍ ।
ଆଦଦେ ନିଶିତଂ ଶୂଳଂ ବେଗାଚ୍ଛତ୍ରନିବର୍ଣ୍ଣମ୍ ॥ ୧ ॥
ସର୍ବକାଲାୟମଂ ଦୌଷ୍ଟଂ ତଥକାଞ୍ଚନଭୂଷଣମ୍ ।
ଇନ୍ଦ୍ରାଶନିସମଂ ଘୋରଂ ବଜ୍ରପ୍ରତିଗୌରବମ୍ ॥ ୨ ॥
ଦେବଦାନବଦର୍ପର୍ମଂ ସକ୍ଷଗନ୍ଧର୍ବସୂଦନମ୍ ।
ଆଦାୟ ନିଶିତଂ ଶୂଳଂ ଶତ୍ରଶୋଣିତରଞ୍ଜିତମ୍ ॥ ୩ ॥
କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣୀ ମହାତେଜା ରାବଣଂ ବାକ୍ୟମତ୍ରବୌଂ ।
ଗମିଯାମ୍ୟହମେବୈକଷିଷ୍ଠତ୍ଵିହ ବଳଂ ତବ ॥ ୪ ॥

୧ । ଲୋ-ଟୀ । ମହୋଦରଂ ନିର୍ଭେଦ ଶୂଳମାଦଦେ ସୋନ୍ଦୁ, ନିଶିତଂ ଶାଣିତମ୍ ।

୨ । ଲୋ-ଟୀ । କାଲାୟମଂ ଲୋହସାରସ୍ତମ୍ୟଂ ତଥକାଞ୍ଚନଭୂଷଣଂ କଟିନ୍ତୁ ‘କାଳାନ୍ତକୟମୋପମ’-ମିତ ପାଠଃ । ବଜ୍ରପ୍ରତିଗୌରବଃ ଦୀରକତୁଳାମହର୍ଷଙ୍କ ଶିରସ୍ତାଦାତତିଳକମିତର୍ଥଃ । ‘ପାବକୋହିପୋ ସଦାଚାରେ ବହିମଞ୍ଚେ ୫ ଚିତ୍ରକେ’ ଇତି କୋଷଃ ।

ଏହି କଥାଯ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ମହୋଦରକେ ଭର୍ତ୍ତରମାନ କରତ ବେଗେ ଶତ୍ରସଂହାରକାରକ ଶାଣିତ ଶୂଳ ଗ୍ରହଣ କରିଲେନ ॥ ୧ ॥

ମେହି ଶୂଳ ଆଗାମୋଡା କୁନ୍ତଲୋହ-ନିର୍ମିତ ଓ ଉତ୍ତଳ ସ୍ତ୍ରବର୍ଣ୍ଣ-ଭୂଷିତ । ତାହା ବଜ୍ରେର ଶ୍ରାୟ ଭୌଷଣ ଓ ବଜ୍ରେର ଶ୍ରାୟ ଗୁରୁଭାର ॥ ୨ ॥

ମହାତେଜସ୍ଵୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଦେବତା ଓ ଦାନବଦିଗେର ଦର୍ପାପହାରୀ ସକ୍ଷ-ଗନ୍ଧର୍ବ-ସଂହାରକ ଶତ୍ରୁରକ୍ତେ ରଞ୍ଜିତ ଶାଣିତ ଶୂଳ ଲାଇୟା ରାବଣକେ ବଲିଲେନ—“ଆମି ଏକାଇ ଗମନ କରିବ, ଆପନାର ମୈତ୍ରୀ ଏହିଥାନେଇ ଅବଶ୍ୱାନ କରନ୍ତକ ॥ ୩-୪ ॥

୧ । ଛ ‘ତଥୋତ୍ତେ ସ’ । ୨ । ଛ ‘ତ୍ରିଶିଥ’ । ୩ । ଛ ‘କାଳାନ୍ତକୟମୋପମ’ । ୪ । ଛ ‘ଭୌଷଣ’ ।
୫ । ଛ ଅଠ: ପରଂ ‘ରଜମାଳାଦ୍ସରଧରଂ ଶିରଶ୍ରୁତପାବକମ’ ଇତ୍ୟଧିକମ୍ । ୬ । ଛ ଅଠ: ପରମ୍ ‘ଅତ୍ରସାହତ ତାନ୍ ସର୍ବାନ୍ ଶକ୍ତରିଯାଦି ବାନରାନ୍’ ଇତ୍ୟଧିକମ୍ ।

ଅହଂ ତେହୟ ଭୟଂ ଘୋରଂ ବଧାଂ ତତ୍ତ୍ଵ ଦୁରାଜ୍ଞନଃ ।

ରାକ୍ଷସେଶ୍ଵର ନେଷ୍ୟାମି ନିରୈର୍ବରତ୍ୱଂ ଶୁଖୀ ଭବ ॥ ୫ ॥

ଗର୍ଜନ୍ତି ନ ବୃଥା ଶୂରା ନିର୍ଜଳା ଇବ ତୋଯଦାଃ ।

ପଶ୍ୟ ସମ୍ପଦ୍ୟମାନଂ ମେ ଗର୍ଜିତଂ ଯୁଧି କର୍ମଣା ॥ ୬ ॥

ନାମର୍ଥସ୍ଵତି ଯୋ ନିତ୍ୟମ ପ୍ରଗଲ୍ଭଂ ସ ଭାସତେ ।

ଅମର୍ବତାବାଃ ଶୂରାନ୍ତ କର୍ମ କୁର୍ବନ୍ତି ଦୁକ୍ଷରମ୍ ॥ ୭ ॥

ବିକ୍ରବାନାମବୁଦ୍ଧିନାଃ ରାଜ୍ଞାଃ ପଣ୍ଡିତମାନିନାୟ ।

ରୋଚତେ ଭ୍ରମ୍ବଚୋ ନିତ୍ୟଂ କଥ୍ୟମାନଂ ମହୋଦର ॥ ୮ ॥

୫ । ଲୋ-ଟା । ‘ରାକ୍ଷସେଶ୍ଵର ନେଷ୍ୟାମି’ତି ପାଠଃ । ‘ରାବଣୈଷୋପନେଷ୍ୟାମି’ତି କଟିଂ ।

୬ । ଲୋ-ଟା । ଅଗର୍ଜିତ୍ ସମ୍ପଦ୍ୟମାନଂ ନିଷ୍ପରଂ ପଶ୍ୟ, ‘ବୈ ଗର୍ଜିତ’ମିତି ପାଠେ ବୈ ଇବାର୍ଥେ, ଯୁଧି ଗର୍ଜିତ୍ ନ ତୁ କୁଞ୍ଚରମିବ କର୍ମଣା ସମ୍ପଦ୍ୟମାନଂ କୃତକର୍ମଣଂ ମାଂ ପଶ୍ୟ । ‘ଗର୍ଜିତ୍ ବା ରିବାହାଦି-ଧବନୌ ନା ସ ତୁ କୁଞ୍ଚର’ ଇତି କୋଷଃ ।

୭ । ଲୋ-ଟା । ସଞ୍ଚ ମହୋଦରଃ ନାମର୍ଥସ୍ଵତି କ୍ରୋଧଂ ନ କରୋତି, ସଞ୍ଚ ଅମ୍ବିଦ୍ୟମଗଲ୍ଭଂ ଶୌର୍ଯ୍ୟଶୂନ୍ୟ ବଚୋ ନ ଭାସତେ । ‘ସ ଭାସତେ’ ଇତି ପାଠେ ଅପଗଲ୍ଭଂ ଶୌର୍ଯ୍ୟଶୂନ୍ୟମେ ସ ଭାସତ । ଆମ୍ବୟ ସଂକ୍ରତ୍ୟ ।

୮ । ଲୋ-ଟା । ରାଜ୍ଞାଃ ସ୍ଥାନେ ବିହଳାନାଃ ଭିତାନାଃ ପଣ୍ଡିତମାନିନାଃ ବ୍ୟାହ୍ରତିଂ ବଚନଂ ତନଃ ଶୁଣୁତାଂ ଶୁଣୋତୁ, ନ ରାଜ୍ଞା ।

ହେ ରାକ୍ଷସରାଜ, ଆମିଇ ଆଜ ମେହି ଦୁରାଜ୍ଞାକେ ବଧ କରିଯା ଆପନାର ଭୀଷଣ ଭୟ ଦୂର କରିବ, ଆପନି ଶତ୍ରୁଶ୍ରୀ ହଇଯା ଶୁଖୀ ହଇବେନ ॥ ୯ ॥

ବୀରଗଣ ଶୁଭାଗର୍ତ୍ତ ମେଦେର ମତ ବୃଥା ଗର୍ଜନ କରେ ନା ; ଦେଖୁନ, ଯୁଦ୍ଧ ଆମାର ଗର୍ଜନ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଣତ ହଇତେଛେ ॥ ୬ ॥

ଯେ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରେ ନା, ସେ ସର୍ବଦା ଶୌର୍ଯ୍ୟହୀନବାକ୍ୟାଇ ଉଚ୍ଚାରଣ କରେ ; ଯାହାରା କୋପନସ୍ତଭାବ, ମେହି ବୀରଗଣ ଦୁକ୍ଷର କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରେ ॥ ୭ ॥

ହେ ମହୋଦର, ତୁମି ଯାହା ବଲିତେଛ, ତାହା ସର୍ବଦା ଦୁର୍ବଲ, ବୁଦ୍ଧିହୀନ ଓ ପଣ୍ଡିତମ୍ବନ୍ତ ରାଜାଦିଗେର ଝର୍ଚିକର ॥ ୮ ॥

୧ । ଛ ‘ରାବଣୈଷୋ ଅମର୍ଜାବି’ । ୨ । ଛ ‘ମଜଳା ଜଳଦା ଇବ’ । ୩ । ଛ ‘ବୈ’ । ୪ । ଛ ‘ଆସୁଷ ହି ରଣେ ଶୁଣା’ । ୫ । ଛ ‘ବୁଦ୍ଧିନାଃ’ । ୬ । ଛ ‘ଶୂରତାଃ ବ୍ୟାହ୍ରତିରିଦଃ ଶୂରବିଧାନାଃ’ ।

ସୁଦ୍ଧେ କାପୁରୁଷୈନିତ୍ୟଃ ଭବନ୍ତିଃ ପ୍ରିୟବାଦିଭିଃ ।
 ରାଜାନମନୁବର୍ତ୍ତିଃ କୃତ୍ୟମେତଦ୍ଵିନାଶିତମ୍ ॥ ୯ ॥

କୃତ୍ୟାବସ୍ଥା କୃତା ଲକ୍ଷ୍ମୀ କୌଣ୍ଠ କୋଷୋ ବଳଂ ହତମ୍ ।
 ରାଜାନମିମାସାନ୍ତ ରାକ୍ଷସାନାଂ ବ୍ୟପତ୍ରପ ॥ ୧୦ ॥

ଏସ ନିର୍ଯ୍ୟାମ୍ୟଃ ସୁଦ୍ଧମୁଦ୍ରତଃ ଶକ୍ତନିଗ୍ରହେ ।
 ଦୁର୍ଲୟଃ ଭବତ୍ତମନ୍ୟ ସମୀକର୍ତ୍ତୁଁ ପରାକ୍ରମେ ॥ ୧୧ ॥

କୁଞ୍ଚକର୍ଗବଚଃ ଶ୍ରୀବନ୍ଦା ଜୃହର୍ଷେ ରାକ୍ଷସାଧିପଃ ।
 ପୁନର୍ଜୀତମିବାଜ୍ଞାନଂ ଘେନେ ସ ଧନ୍ଦାନୁଜଃ ॥ ୧୨ ॥

୧ । ଲୋ-ଟୀ । ଅନୁବର୍ତ୍ତିରମୁବର୍ତ୍ତମାନେଃ ସେବମାନେରେତଦ୍ଵିନାଶିତମ୍ ଏତଭା ଲକ୍ଷ୍ମୀବିନାଶିତଃ
 କୃତ୍ୟଃ କୃତଃ, 'କୃତ'ମିତି ପାଠୋ ବା, ବିନାଶିତଃ ନାଥ ।

୨ । ଲୋ-ଟୀ । ତଦେବ ବିବୁଣୋତି - କୃତ୍ୟାବସ୍ଥାଃ ଗତେ'ତି
 ପାଠୀ କାପି । ଇମ୍ ଏବଂବିଧିଃ ରାଜାନମାସାନ୍ତ ପାପାପି ସଂ କୃତ୍ୟାବସ୍ଥେତ୍ୟାଦି ତେଣ ରାକ୍ଷସାନାଂ ବ୍ୟପତ୍ରପା
 ଲଙ୍ଜେତ୍ୟଥଃ । ବ୍ୟପତ୍ରପ ଇତି ସାର୍ବଜ୍ଞଃ ପାଠୀ । ଇମ୍ ରାଜାନମାସାନ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନାନାଂ ରାକ୍ଷସାନାଂ
 ମଧ୍ୟେ ବ୍ୟପତ୍ରପଃ ମହୋଦରୋ ନିର୍ଜ୍ଞଃ ।

୩ । ଲୋ-ଟୀ । ଦୁର୍ଲୟଃ ସୁନ୍ମେନ ସହ ସମୀକର୍ତ୍ତୁଁ ସୁନ୍ମୟଃ କର୍ତ୍ତୁ ମିତ୍ୟଥଃ । 'ଶମୀକର୍ତ୍ତୁ'ମିତି
 ପାଠୀ ଉପଶାସନଂ କର୍ତ୍ତୁ ମିତ୍ୟଥଃ ।

ତୋମରା ଯୁଦ୍ଧେ କାପୁରୁଷ, ସର୍ବଦୀ ମିଷ୍ଟ କଥା ବଲିତେ ଅଭ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ରାଜାର
 ଆମୁଗତ୍ୟପରାୟନ ହଇଯାଇ ଏଇ କାର୍ଯ୍ୟ ପଣ କରିଯାଛ ॥ ୯ ॥

ହେ ନିର୍ଲଙ୍ଜ, ତୋମରାଇ ଏଇ ରାଜାକେ ଲଇଯା ଲକ୍ଷ୍ମାର କଟିନ ଅବସ୍ଥା ଶହ୍ତ
 କରିଯାଛ, ରାଜକୋଷ କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ହଇଯାଛେ ଏବଂ ରାକ୍ଷସସୈନ୍ୟ ନିହତ ହଇଯାଛେ ॥ ୧୦ ॥

ଏଇ ଆମି ଶକ୍ତଜ୍ଞହାରେ ଉତ୍ତତ ହଇଯା ପରାକ୍ରମଦ୍ଵାରା ତୋମାଦେର ଦୁର୍ଲୀତି-ପ୍ରତି-
 ବିଧାନାର୍ଥେ ଯୁଦ୍ଧେ ଗମନ କରିତେଛ ॥ ୧୧ ॥

କୁଞ୍ଚକର୍ଗେର କଥା ଶୁଣିଯା ରାକ୍ଷସରାଜ ଆନନ୍ଦିତ ହଇଲେନ ଏବଂ ତିନି ନିଜେର
 ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହଇଲ ବଲିଯା ମନେ କରିଲେନ ॥ ୧୨ ॥

୧। ହ ଯୁଦ୍ଧକାପୁଁ । ୨। କ 'ବ୍ୟପତ୍ରପଃ' । ୩। ହ '-ନିର୍ଜ୍ଞରେ' । ୪। ହ 'ଆର୍ଯ୍ୟ ଝୋକୋ ନାନ୍ଦି' ।

ତତ୍ ଉତ୍କର୍ତ୍ତାତୋ ବାକ୍ୟଃ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣସ୍ତ ଧୌଗତଃ ।

ସଂବର୍ଦ୍ଧିଯିତୁଯୁତ୍ସାହମିଦଂ ବଚନମତ୍ରବୀଏ ॥ ୧୩ ॥

ମହୋଦରୋହ୍ୟଃ ରାମାଦୈ ପରିତ୍ରଷ୍ଟୋ ନ ସଂଶୟଃ ।

ନ ହି ରୋଚ୍ୟତେ ଭୀତୋ ଯୁଦ୍ଧଃ ଯୁଦ୍ଧବିଶାରଦ ॥ ୧୪ ॥

ନ କଚିତ୍ ଭ୍ରମଗୋ ମେହସ୍ତି ସୌହାର୍ଦ୍ଦିନ ବଲେନ ଚ ।

ଗଞ୍ଜ ଶତ୍ରୁବଧ୍ୟ ତ୍ଵଃ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ ଜୟାୟ ଚ ॥ ୧୫ ॥

ସୈନ୍ୟେଃ ପରିବୁତୋ ବୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟକ୍ତି ବଚୋ ମମ ।

ଅସହାୟନ୍ତ ଗମନଃ ମମ ବୁଦ୍ଧ୍ୟ ନ ରୋଚତେ ॥ ୧୬ ॥

ବାନରା^୧ ହି ମହାଭାନଃ ଶ୍ରୀଶ୍ରାମିକ ବ୍ୟବସାୟିନଃ ।

ଏକାକିନଃ ପ୍ରମତ୍ତଙ୍କ ଗମଯେଯୁହି ସଂଶୟମ୍ ॥ ୧୭ ॥

୧୫ । ଲୋ-ଟା । ଶତ୍ରୁବଧ୍ୟ ବଧଃ କର୍ତ୍ତୁମ୍ ।

୧୭ । ଲୋ-ଟା । ଯହାଜ୍ଞାନୋହତୀବ୍ୟକ୍ତିଭାବା ବୁଦ୍ଧବଧ୍ୟୋଃ (୧), ଶ୍ରୀପ୍ରାତ୍ରଗତ୍ୟଃ, ବ୍ୟବସାୟିନଃ ଯୁଦ୍ଧବ୍ୟବସାୟବନ୍ତଃ । ‘ଶ୍ରୀଃ ଶ୍ରୀପ୍ରପାତ୍ରମା’ ଇତି ପାଠେ ଶତ୍ରୁଦର୍ଶନମାତ୍ରେ ଶ୍ରୀଭ୍ରତପରାତ୍ମମଃ ଗମଯେଯୁଃ ପ୍ରାପଯେଯୁଃ ।

ତାର ପର ରାବଣ ବୁଦ୍ଧମାନ୍ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣେ ଉତ୍ସାହବର୍ଦ୍ଧନାର୍ଥେ ଏହି କଥା ବଲିଲେନ— ॥ ୧୩ ॥

ହେ ଯୁଦ୍ଧବିଶାରଦ ! ଏହି ମହୋଦର ରାମେର ଭାଯେ ସନ୍ତ୍ରଷ ହଇଯାଛେ, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏ ଇ ଭାଯେ ଯୁଦ୍ଧେ ଅବ୍ୱତ୍ତି ଦାନ କରିଭେଛେ ନା ॥ ୧୪ ॥

ହେ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ, ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଓ ପରାକ୍ରମେ ତୋମାର ତୁଳ୍ୟ ଆମାର ଆର କେହ ନାହିଁ, ତୁମି ଶତ୍ରୁବଧ ଓ ଜୟଲାଭାର୍ଥେ ଗମନ କର ॥ ୧୫ ॥

ହେ ବୀର, ତୁମି ସୈନ୍ୟପରିବୃତ ହଇଯା ଗମନ କର, ଏକାକୀ ଗମନ କରା ଆମାର ବୁଦ୍ଧିତେ ଭାଲ ମନେ ହୁଏ ନା ॥ ୧୬ ॥

ବାନରଗଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚୌପାର୍ଯ୍ୟଣ, କ୍ଷିପକାରୀ ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟସମ୍ପନ୍ନ, ଅସହାୟ ଓ ଅସାବଧାନ ହଇଲେ ତାହାରା ସଂଶୟାପନ୍ନ କରିଯା ତୁଲିବେ ॥ ୧୭ ॥

୧ । ଛ ‘ଏତକ୍ତୁର ତୁ ବଚନ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ ରାବଣ’ । ୨ । ଛ ‘ରାଃ ହ’ । ୩ । ଛ ‘ହଟ ଶ୍ରୀପାତ୍ର’ ।

ତ୍ୱାଂ ପରମଦୁର୍ଧୈର୍ଷଃ ସୈତ୍ୟେଃ ପରିବତୋ ଅଜ ।

ଜୁହି ତଂ ରାକ୍ଷ୍ମୈଃ ସାର୍ଦ୍ଧଃ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷଃ ନିସୁଦ୍ଧଯ ॥ ୧୮ ॥

ଅଥାସନାଂ ସମୁତ୍ପତ୍ୟ ମଣିଃ ସୂର୍ଯ୍ୟସମପ୍ରଭମ୍ ।

ଆବବକ୍ଷ ମହାତେଜାଃ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ରାବଣଃ ॥ ୧୯ ॥

ଅଞ୍ଜନାଙ୍ଗୁଲୀବେଷ୍ଟାନ୍ କବଚକ୍ଷ ମହାଧନମ୍ ।

ହାରକ ଶଶିସଙ୍କାଶଃ ସ ବବକ୍ଷ ମହାତ୍ମନଃ ॥ ୨୦ ॥

ଦିବ୍ୟାନି ଗନ୍ଧମାଲ୍ୟାନି ରତ୍ନାଭରଣାନି ଚ ।

ଗାତ୍ରେୟ ଯୋଜଯାମାସ କୁଣ୍ଠଲେ ଚ ମହାଧନେ ॥ ୨୧ ॥

କାଞ୍ଚନାଙ୍ଗଦକେୟରନିକପ୍ରବରତୁଷିତଃ ।

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ମହାବାହୁଃ ସଂକ୍ଷତୋହପିରିବାବର୍ତ୍ତୋ ॥ ୨୨ ॥

୧୮ । ଲୋ-ଟୀ । ହେ ପରମଦୁର୍ଧୈର୍ଷ, ‘ପରମଦୁର୍ଧୈ’ରିତି ବା ପାଠଃ ।

୨୦ । ଲୋ-ଟୀ । ଅଞ୍ଜନାଂ ଅଞ୍ଜନାନି । ‘ଅଞ୍ଜନଃ କର୍ପତେନ ନ କେୟୁରେ ତୁ ନଗୁଂମକ’ମିତି କୋଣଃ । ‘ଅଞ୍ଜନେ ଚାନ୍ତ ଶୁଣୁତେ’ ଇତି ପାଠେ ଶୁଣୁତୁ ଭଜେ ଅଞ୍ଜନାଙ୍ଗୁଲୀବେଷ୍ଟାନ୍ ଅଞ୍ଜନାମାଣି ।

୨୨ । ଲୋ-ଟୀ । ବେୟୁରଂ କକ୍ଷଣଃ ସମୁତ୍ତୁତୋହପିରିବ ବହୁକାର୍ତ୍ତଜନିତୋହପିରିବ ନବାକ୍ଷରଂ ଚରଣମେକଂ, ‘ଛତାଶନ’ ଇତି ବା ପାଠଃ ।

ଶୁତରାଂ ପରମ ଦୁର୍ଧ୍ଵଶୈର୍ଷ ମୈଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟନ୍ଦେ ପରିବୃତ ହଇୟା ଗମନ କର, ରାକ୍ଷସଗଣେର ସହିତ ରାମକେ ବଧ କର ଏବଂ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷକେ ପରାନ୍ତ କର ॥ ୧୮ ॥

ଅନନ୍ତର ରାବଣ ଆସନ ହଟିତେ ଉଥିତ ହଇୟା କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ଗାତ୍ରେ ଶୂର୍ଯ୍ୟର ଆୟ ପ୍ରଭାମୟ ମଣି ବନ୍ଧନ କରିୟା ଦିଲେନ ॥ ୧୯ ॥

ତିନି ମହାଶ୍ରୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣକେ ହତ୍ତାତରଣ, ଅଞ୍ଜନାଙ୍ଗୁଲିଆଣ, ମହାମୂଳ୍ୟ କବଚ ଏବଂ ଶଶାଙ୍କ-
ଶୁଭ ହାର ପରାଇୟା ଦିଲେନ ॥ ୨୦ ॥

ଗାତ୍ରେ ମନୋରମ ଗନ୍ଧ, ମାଲ୍ୟ, ରତ୍ନ, ଆଭରଣ ଏବଂ ମହାମୂଳ୍ୟ କୁଣ୍ଠଲଦ୍ୱୟ ସଂଯୋଜିତ
କରିଲେନ ॥ ୨୧ ॥

ମହାବାହୁ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଶୁରଗମୟ ବଲୟ, କେୟୁର ଓ ଉତ୍ତମ କର୍ତ୍ତାଭରଣେ ଭୂଷିତ ହଇୟା

୧ । କ-ର୍ଦ୍ଧ । ୨ । ଛ ‘ରାକ୍ଷ୍ମୈଃ ସହିତଃ ମର୍ଦ୍ଦ’ । ୩ । ଛ ‘ଅଞ୍ଜନେ ଚାନ୍ତ ଶୁଣୁତେ’ । ୪ । ଛ ‘ରତ୍ନାନି ବିବିଧାନି ଚ’ । ୫ । ଛ ‘କର୍ଣ୍ଣ’ । ୬ । ଛ ‘ଶ୍ଵରତୋହପି’ ।

শ্রোণীসূত্রেণ মহতা কাঞ্চনেন বিরাজত।

অযুতোৎপাদনে মন্দো ভুজঙ্গেনেব মন্দরঃ ॥ ২৩ ॥

সর্বাভরণচিত্রাঙ্গঃ শূলপাণিঃ স রাক্ষসঃ ।

বিক্রমে তু কৃতোৎসাহো নারায়ণ ইবাবর্তো ॥ ২৪ ॥

স রাবণং পরিষ্঵জ্য কৃত্বা চাপি প্রদক্ষিণম্ ।

প্রণয় শিরসা চৈব সংপ্রতম্ভে অহাবলঃ ॥ ২৫ ॥

তন্ত্য সূতো রথং দিব্যং পঞ্চনলপ্রমাণতঃ ।

মুক্তং খরশতেনাথ মুক্তধর্জবিভূষিতম্ ॥ ২৬ ॥

২৩। লো-টী। মণিসূত্রেণ মণিসংকেন কাঞ্চনেন সূত্রেণ দীপ্তকাঞ্চনসূত্রগ্রাহিত-
মণিভিন্নক ইতার্থঃ ।

[লো-টী।] তারসহস্রনেত্রং তারং নক্ষত্রমিব সহস্রনেত্রং চক্ষুর্ষস্তু তৎ। ‘তারং নপুংসকং
নেত্রমধ্যক্ষেপে তু ন দয়ো’রিতি ভূরিং। ‘ভাস্তুসরিকাশ’মিতি বা পাঠঃ।

২৪। লো-টী। নারায়ণে বামন অংশে ইগম্ ।

২৫। লো-টী। পঞ্চনলঃ নবঃ কিঞ্চকচুৎশতঃ, তথা ‘কিঞ্চুর্বিংশ্টে বিভূত্বে চে’ত্যমঃঃ।
প্রমাণতঃ দ্বিসহস্রহস্তপ্রমাণং দ্বিসহস্রবিত্ত্বপ্রমাণং বা ।

সংস্কৃত অধির শ্লাঘ শোভা পাইতে লাগিলেন ॥ ২২ ॥

কুস্তকর্ণ উজ্জ্বল কাঞ্চনময় বিশাল কটীসূত্র পরিধান করিয়া অযুতোৎপাদন-
কালে ভুজঙ্গবেষ্টিত মন্দরের শ্লাঘ শোভা পাইতে লাগিলেন ॥ ১৩ ॥

কুস্তকর্ণের গাত্র সমস্ত আভরণে বিচিত্র শোভা ধারণ করিল, তিনি বিক্রম-
প্রকাশে উৎসাহিত হইয়া নারায়ণের শ্লাঘ শোভা পাইতে লাগিলেন ॥ ২৪ ॥

মহাবলশালী কুস্তকর্ণ রাবণকে আলিঙ্গন করিয়া এবং প্রদক্ষিণ ও নতমস্তুকে
প্রণাম করিয়া প্রস্থান করিলেন ॥ ২৫ ॥

বিনীত সারথি তাহার জ্ঞ শত-গর্দভবাহিত সমরপত্তাকাশোভিত ২০০০

১। ছ ‘মণি-’। ২। ছ অতঃ পরঃ ‘সকাঞ্চনং ভারমহং বিচিৎৰ বিদ্রোহতঃ দৌষ্টমিবার্থানা। আবধ্য-
মানং কথচ বভাসে সম্ভাসংবাদ ইবাব্রাগঃ’। ইতাধিকম্। ৩। ছ ‘মিত্যন্তো-’। ৪। ছ ‘গামৌ’। ৫।
ছ ‘হষ্টঃ’। ৬। ছ ‘মহায়ে’। ৭। ছ ‘পুরুষজ’।

ମହାଜଲଦନିର୍ଦ୍ଦେଶଃ କୈଳାସଶିଖରୋପମୟ ।

ଅଷ୍ଟଚକ୍ରମାୟୁକ୍ତୁପନୀୟ ମହାରଥମ୍ ॥ ୨୭ ॥

ଜୟାଶିମା ବର୍ଦ୍ଧଯିତ୍ଵା ବିନୀତଃ ଆଞ୍ଜଲିଃ ହିତଃ ।

୧ ସ ତଂ ସମାରତ୍ତ ସମେ ସେବଗନ୍ତୀରନିସ୍ତନମ୍ ॥ ୨୮ ॥

ତମଶୀର୍ଭିଃ ପ୍ରେଷ୍ୟାମାସ ରାବନଃ ।

ଶଞ୍ଚଦ୍ଵନ୍ଦୁଭିନିର୍ଦ୍ଦେଶୈ ରାକ୍ଷସାଂଶ ବରାୟୁଧଃ ॥ ୨୯ ॥

ତଂ ଗଜେଶ୍ଚ ତୁରଙ୍ଗେଶ୍ଚ ସ୍ତରନୈଶଚାନ୍ଦସ୍ତନୈଃ ।

ଅନୁଜଗ୍ନୁ ମହାଯୋନଃ ଗଛକ୍ଷଣଂ ରଥିନାଃ ବରମ୍ ॥ ୩୦ ॥

୨୧ । ଲୋ-ଟୀ । ଅଷ୍ଟଭିକ୍ଷକୈଃ ସମାୟୁକ୍ତମ୍, ‘ଅଷ୍ଟଚକ୍ର’ମିତି ପାଠେ ମହଚକ୍ରମତ୍ତ-
ବିଶେଷୋ ସତ୍ତ ତମ, ଉପନୀୟ ସମୀପେ ଆନୀମ ଜୟାଶିମା ମହାରଥଂ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଦ୍ଧିତେତାସ୍ମଃ ।

[ଲୋ-ଟୀ ।] ଅତିକାମୋ ମହାକାଯଃ ।

[ଲୋ-ଟୀ ।] ନାଗାଃ ସର୍ପାଃ ଦୀପିନୋ ବ୍ୟାପ୍ରାଃ ମୃଗା ଦୈର୍ଘ୍ୟୁକ୍ତମତାଃ କରିବିଶେଷଃ । “ଗଲ୍ଲ
ଭଜା ମୃଗାଶେବ ବିଜେଷାନ୍ତ୍ଵିଦିଧା ଗଞ୍ଜାଃ । ବଲପ୍ରଚୁରମାର୍ପାମର୍ଦ୍ଦଭେଦୋପଳକ୍ଷିତା” ଇତି ରତ୍ନମାଳା ।
ଦିତାଃ ପଞ୍ଚିଣି, ଏତେବିଶିଷ୍ଟାଃ । ଦେବଦାନବିଦ୍ୱିଷ, ‘ଦେବଦାନବିଦ୍ୱିଷ’ ଇତି ବା ପାଠଃ ।

ହାତ-ପରିମିତ ମହାମେଘେର ଆୟ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ୍ୟୁକ୍ତ କୈଳାସଶିଖରତୁଳ୍ୟ ଅଷ୍ଟଚକ୍ର୍ୟୁକ୍ତ ବିଶାଳ ରଥ
ଉପାସିତ କରିଯା ଏବଂ ଜୟାଶିରବାଦେ ତାହାକେ ସବର୍ଦ୍ଧିତ କରିଯା କୃତାଞ୍ଜଲିପୁଟେ ଅବସ୍ଥାନ
କରିତେ ଲାଗିଲ । କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ମେଘେର ଆୟ ଗନ୍ତୀର-ଧନିୟୁକ୍ତ ସେଇ ରଥେ ଆରୋହଣ
କରିଯା ଗମନ କରିଲେନ ॥ ୨୬-୨୮ ॥

ରାବଣ ଉତ୍ତମ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦ୍ୱାରା ତାହାକେ ବିଦ୍ୟାଯ ଦିଲେନ । ଉତ୍ତମ-ଆୟୁଧାରୀ
ରାକ୍ଷସଗଣ ହତ୍ତୀ, ଅଶ୍ଵ ଓ ଜଳଦ-ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ରଥାରୋହଣେ ଶଞ୍ଚ ଓ ଦ୍ଵନ୍ଦୁଭିନିନାଦସହକାରେ
ସେଇ ରଥିଶ୍ରେଷ୍ଠ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ଅନୁଗମନ କରିଲ ॥ ୨୯-୩ ॥

୧ । ‘କ୍ରୁମଗଟ୍ଟ-’ । ୨ । ଛ ‘ସ ସମେ ରଥାରୁହୁ’ । ୩ । ଛ ଅତଃ ପରଃ ‘ଶୋଭିତକାରୋ ମହାବୀରୋ ରଥକୋପରି
ରାକ୍ଷସଃ । ଗଜବ୍ୟବଗତାକାରଃ ଅଗୁହୀତାୟଥୋ ବତ୍ତେ ॥ ଇତାଧିକମ୍ । ୪ । ଛ ‘ରାକ୍ଷସଃ’ । ୫ । ଛ ‘ମୈଶ୍ଚ ବରାୟୁଧେ’ ।
୬ । ଛ ‘ମତ୍ତଙ୍ଗଜୈତ୍ୟରାଜୈଶ୍ଚ’ । ୭ । ଛ ‘ଗଥିନୋ ରଥିନାଃ ବରମ୍’ । ୮ । ଛ ଅତଃ ପରଃ ‘ନାଗୋଦ୍ଵାରହତ୍ୟାଯସିଃହର୍ଷପର୍ମୁଗ୍ରିଜେଃ ।
ଅନୁଜଗ୍ନୁଚ ତଂ ଯୋର ଦେବଦାନବିଦ୍ୱିଷଃ ।’ ଇତାଧିକମ୍ ।

স পুষ্পবর্দ্ধেরবকীর্যমাণে। ধৃতাতপতঃ শিতশূলপাণিঃ।

মদোৎকটঃ শোগিতপানমতো বিনির্যৈ রাক্ষসযোধমুখ্যঃ॥৩১॥

পদাতযশ্চ বহবো নিষ্পত্তঃ মহাবলম্।

অশ্঵যু রাক্ষসা ঘোরা ভৌমাঙ্গং শন্ত্রপাণঃঃ॥ ৩২ ॥

রক্তাঙ্গাঃ স্মহাকায়া নীলাঞ্জনচয়োপমাঃ।

শূলানুত্থম্য খড়গাংশ্চ পটিশাসিপরখধান্॥ ৩৩ ॥

বছব্যামাংশ্চ পরিঘান্ গদাংশ্চ মুষলানি চ।

সালক্ষন্ধাংশ্চ বিবিধান্ শতমৌশ্চ দুরাসদাঃ॥ ৩৪ ॥

৩১। লো-টী। মদোৎকটঃ, ‘উৎকটস্তীৰথত্বো’রিতি কোষঃ।

৩৩। লো-টী। শূলানুত্থম্য গৃহীত্বা, ‘শূলোহস্তি চোষ্টতাযুধে’ ইতি কোষঃ। ‘শূলানৌ’তি বা পাঠঃ। ‘শূলানৌ’তাদি ‘শতমৌ’চ্ছেত্যস্তানি অস্ত্বাণি উত্থম্য অশ্঵যুরিতাযুবঃ।

৩৪। লো-টী। বহুন অনেকান্ শূলান্ বা, বামান্ ব্যামপ্রমাণান্ পরিঘান্। ‘বামো বাহবেঃ সকরয়োস্তুতয়োস্ত্রিযাগন্তর’মিত্যমৱঃ। সালক্ষন্ধান্ সালোহত্ত্ব সালক্ষন্ধাত্তিরিক্তবৃক্ষবিশেষঃ তৎস্কন্ধান্ প্রকাণ্ডান্। ‘অন্তর্বী প্রকাণ্ডঃ ক্রঃ শাম্ভূজ্ঞাথাবধিস্তরে’রিত্যমৱঃ।

রাক্ষসযোদ্ধদিগের মধ্যে শ্রেষ্ঠ মহোদ্ধত কুস্তকর্ণ রক্তপানার্থে উত্সুক হইয়া শাগিত শূল হস্তে লইয়া নির্গত হইলেন। তাহাকে পুষ্পবৃষ্টিতে আচ্ছাদিত করা হইল এবং তাহার মস্তকে ছত্র ধারণ করা হইল॥ ৩১॥

শন্ত্রধারী ভৌষণাকৃতি বছ পদাতি রাক্ষস ভৌষণ-নেত্রযুক্ত ধাবমান মহাবলশালী কুস্তকর্ণের অমুগমন করিল॥ ৩২॥

তাহাদের চক্ষু রক্তবর্ণ, তাহারা বিশালকায় এবং অঞ্জনরাশির স্নায় কুস্তবর্ণ, তাহারা শূল, পটিশ, খড়গ, পরশ, বছব্যামপরিমিত পরিঘ, গদা, মুষল, বছবিধ সালবৃক্ষের কাণ্ড এবং দুর্দৰ্শ শতমৌ লাইয়া গমন করিল॥ ৩৩-৩৪॥

১। ছ ‘মহাকায়া মহাবলাঃ’। ২। ছ অংশঃ পরং ‘নিষ্পত্তঃ মহাকায়ং মহানানং মহাবলম্।’ ইতাধিকম্।

৩। ছ ‘বিশিষ্টাংশ্চ পরবৰ্ধান্।’ ৪। ছ ‘তালঃ’। ৫। ছ ‘বিপুলান্।’

ସଂ ପୁରଦ୍ଵାରମାଗମ୍ୟ ଦାରୁଣୋ ଲୋମହର୍ଷଃ ।

ନିଷ୍ପାତ ମହାତେଜାଃ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣଃ ପ୍ରତାପବାନ୍ ॥ ୩୫ ॥

ଧୂଃଶତପରୀଣାହଃ ସତ୍ତ୍ଵବ୍ୟାମଶତୋଚ୍ଛ୍ରତଃ ।

ରୌଦ୍ରଃ ଶକ୍ତଚକ୍ରକ୍ଷେପେ ଗିରିକୁଟୋପମୋ ମହାନ୍ ॥ ୩୬ ॥

ସଂ ଚ ନିଷ୍ପତ୍ୟ ରକ୍ଷାଂସି ଦଞ୍ଚିଶୈଲୋପମୋ ବଲୀ ।

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣୋ ମହାବାହଃ ପ୍ରହମନ୍ ବାକ୍ୟମତ୍ରବୀଣ୍ ॥ ୩୭ ॥

ଅନ୍ୟ ବାନରମୁଖ୍ୟାନାଂ ତାନି ଯୁଥାନି ଭାଗଶଃ ।

ନିର୍ଦ୍ଦିଶ୍ୟାମି ସଂକ୍ରୁଦ୍ଧଃ ଶଲଭାନିବ ପାବକଃ ॥ ୩୮ ॥

୩୬-୩୭ । ଲୋ-ଟୀ । ଧୂଃଶତପରୀଣାହଃ ଧୂଃଶତଂ ଚତୁଃଶତଂ ହିତାଃ ପରିଗାହୋ ବିଷ୍ଟରୋ ସତ୍ତ ସଃ । ‘ସତ୍ତ୍ଵବ୍ୟାମଶତମୁଚ୍ଛିତ’ ଇତି ବା ପାଠଃ । ଶକ୍ତ-ଚକ୍ରେ ଇବାକ୍ଷିଳୀ ସତ୍ତ ସଃ । ‘ମହାପର୍ବତ-ସମ୍ପିତ’ ଇତି ପାଠଃ । କଟିଚ ‘ଗିରିକୁଟୋପମୋ ବଲୀ’ତି । ନିଷ୍ପାତ ଯୁଦ୍ଧ ନିର୍ଜଗାମ ଇତାର୍ଥଃ । ସଂନିପତ୍ତ ଇତି ପାଠଃ, କଟିଚ ସରିବର୍ତ୍ତୋତି, ନିର୍ବନ୍ଦନଂ କାରାଯିତ୍ଵା ଦିନ୍ତର୍ହିମନ୍ । ‘ଦଞ୍ଚିଶୈଲୋପମୋ ବଲୀ’ତି କଟିଚ ପାଠଃ ।

୩୮ । ଲୋ-ଟୀ । ବିଧକ୍ୟାମି ଭୟାକରିଶ୍ୟାମି ।

ବୋମାଙ୍ଗଜନକ ଦାରୁଣ ପ୍ରତାପଶାଲୀ ମହାତେଜସ୍ଵୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ ପୁରଦ୍ଵାରେ ଉପଚ୍ଛିତ ହଇୟା ବେଗେ ଧାବିତ ହଇତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୩୫ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ ପର୍ବତଶୂନ୍ଦେର ଆୟ ବିଶାଲ ଓ ଭୀଷଣାକୃତି ; ଚାରିଶତ ହାତ ତ୍ବାହାର ପରିଧି, ଛୟଶତ ବ୍ୟାମ-ପରିମିତ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଓ ଗାଡ଼ୀର ଚାକାର ମତ ଚକ୍ରଃ ॥ ୩୬ ॥

ଦଞ୍ଚପର୍ବତସନ୍ଦଶ ମହାବାହ ବଲଶାଲୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ ଧାବିତ ହଇୟା ହାସିତେ ହାସିତେ ରାକ୍ଷସଦିଗକେ ବଲିଲେନ— ॥ ୩୭ ॥

ଅଗ୍ନି ଯେମନ ପତଙ୍ଗଦିଗକେ ଦଞ୍ଚ କରେ, ଆଜ ଆମି କୁନ୍ତ ହଇୟା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାନରଦିଗେର ମେଇ ଦଲଗୁଲିକେ ମେଇକୁପ ଦଲେ ଦଲେ ଦଞ୍ଚ କରିବ ॥ ୩୮ ॥

୧ । ଛ ‘ଅଥାତ୍ପୁରାହାର ଦାରୁଣଃ ଘୋରଦର୍ଶନମ୍’ । ୨ । ଛ ‘ସତ୍ତ୍ଵବ୍ୟାମଶତମୁଚ୍ଛିତଃ’ । ୩ । ଛ ‘ମହାପର୍ବତ-ସମ୍ପିତ’ । ୪ । ଛ ‘ସରିବର୍ତ୍ତ ସ ରକ୍ଷାଂସି ଦଞ୍ଚିଶୈଲୋପମୈର୍ଦୂଟିଃ’ । ୫ । ଛ -ବଜଃ’ । ୬ । ଛ ‘ତାନ୍ତନୀକାନି’ । ୭ । ଛ ‘ନିର୍ଦ୍ଦିଶ୍ୟାମି ସ୍ୟଃ ତୁରଃ’ ।

নাপরাধ্যস্তি যে কামং বানরা বনচারিণঃ ।

জাতিরেবংবিধানাস্তি পুরোগ্রানবিদুষণী ॥ ৩৯ ॥

পুরোপরোধমূলং তু রাঘবঃ সহলক্ষণঃ ।

হতে তশ্চিন্ত হতং সর্বং তং হনিষ্যামি সংযুগে ॥ ৪০ ॥

এবং তন্ত ক্রুদ্ধাশ্র কুস্তকর্ণস্ত রক্ষসঃ ।

বভুবুর্যোরকুপাণি নিমিত্তানি সমস্ততঃ ॥ ৪১ ॥

শুকাশনিযুতা যেদা বিনেছদীরুণস্বরাঃ ।

সমাগরবনা চৈব বস্তুধা সমকম্পত ॥ ৪২ ॥

৩১। শো-টী। যে মম নাপরাধ্যস্তি যত এবংবিধানাং চপলানাং কপীনাং পুরোগ্রান-
দৃষ্ণী দোষজননী জাতিঃ স্বত্বাবঃ ।

৪০। শো-টী। ‘পুরোপরোধমূলস্ত’ ইতি পাঠঃ। ‘পুরাবাধস্ত’ ইতি বা পাঠঃ।

৪২। শো-টী। শুকাশনিঃ তৈমুর্দৈঃ, যদা জালানাং সমৃদ্ধিঃ সজালং আলাসমৃদ্ধিঃ
চৈলবিনা বজ্রপাতঃ উত্থাতা যুক্তাঃ শুকাশনিগৰ্তা ইতি সার্বিজ্ঞপাঠঃ। ‘বজ্রাশনিসমা’ ইতি পাঠে
বজ্রাশনী বজ্রবিদ্যুতে যদৈ তুলাকালো যেষাং তে বজ্রাশনিযুক্তাঃ ন পুনর্জলযুক্তা ইত্যৰ্থঃ। ‘অশনিঃ
শ্রাপুংসয়োঃ শ্রাচপলানাং পর্বাবণী’তি কোঁৰঃ। ‘গর্দিতস্বরাঃ’, ‘গর্দিতস্বনা’ ইতি বা পাঠঃ।

বনচারী বানরগণ আমার নিকট কোনৱুল অপরাধ করে নাই বটে, কারণ
নগরের উচ্ছান নষ্ট করা ইহাদের স্বত্বাব ॥ ৩৯ ॥

নগরীর অবরোধের মূল হইতেছে রাম ও লক্ষ্মণ ; সেই রাম নিহত হইলেই
সকলে নিহত হইবে, আমি যুক্তে তাহাকেই বধ করিব ॥ ৪০ ॥

সেই রাক্ষস কুস্তকর্ণ যখন এইবুল বলিতেছিলেন, তখন চারিদিকে ভয়াবহ
চুর্ণিমিত সংঘটিত হইতে লাগিল ॥ ৪১ ॥

শুক-বজ্রযুক্ত দারুণ-স্বরবিশিষ্ট মেষ গর্জন করিতে লাগিল এবং সাগর ও
অরণ্যসমৰ্পিত বস্তুমতৌ কম্পিত হইতে লাগিল ॥ ৪২ ॥

১। ছ ‘বিজ্ঞবিশি’। ২। ছ ‘চ’। ৩। ছ ‘বধিষ্যামি’। ৪। ছ ‘রাক্ষসাঃ’। ৫। অতঃ গবঃ ছ-পুনর্কে
‘নামাং চক্রবৃহাদোরং কম্পয়ন্তো বহুক্ষয়াম্। তন্ত নিক্রামতঃ পূর্ণাঃ কুস্তকর্ণস্ত রক্ষসঃ’। ইত্যাধিকম्। ৬। ছ ‘সমা’।
৭। ছ ‘গর্দিতস্বনাঃ’।

যোৱেৱপাৎ শিবা নেহুঃ সজ্জালকবলৈমু' হৈঃ ।
 অগুলাঙ্গপমব্যানি ববনুশ্চ বিহঙ্গমাঃ ॥ ৪৩ ॥
 নিপপাত চ গৃধ্রোহস্ত রথস্তোপৱি গচ্ছতঃ ।
 প্রাস্ফু রম্যযনং সব্যং সব্যো বাহুরকম্পত ॥ ৪৪ ॥
 তথা প্রাবেপতাঙ্গিশ্চ রোমহৰ্ষশ্চ জায়তে ।
 অভিদ্যত স্বরাশ্চেব রণভূমিং বিগাহতঃ ॥ ৪৫ ॥
 গগনাঙ্গিষ্ঠাপাতোক্তা জ্ঞলস্তী ভীমনিস্থনা ।
 আদিত্যো নিষ্প্রত্মচাসীৎ প্রবৰ্বো ন চ মারুতঃ ॥ ৪৬ ॥
 অচিন্তয়ন্ মহোৎপাতালুখিতান্ জীবিতান্তকান् ।
 নির্ঘো কুস্তকর্ণশ্চ কৃতান্তবলমোহিতঃ ॥ ৪৭ ॥

৪০ । লো-টী । জালাসহিতাঃ কবলা গ্রাসা যেযু তৈঃ । অপবিধ্যানি অপসব্যানি
 ‘অপসব্যানী’তি বা পাঠঃ ।

৪৪ (?) । লো-টী । তুমুলো মহান्, ‘ধৰঞ্জস্তোপৱি দারুণ’ ইতি বা পাঠঃ ।

৪৭ । লো-টী । কৃতাণঃ অশুভং কর্ম বলঞ্চ তাত্যাং মোহিতঃ মোহং প্রাপিতঃ ।
 ‘কৃতান্তবলমোদিত’ ইতি বা পাঠঃ । ‘কৃতান্তো যমিস্কার্তদৈবাকুশলকর্ম্ম’ ইতি কোষঃ ।

ভীষণাকৃতি শৃগালসমূহ অগ্নিশিখাযুক্ত মুখ ব্যাদান করিয়া চীৎকার করিতে
 লাগিল এবং পক্ষিগণ প্রতিকূলভাবে মণ্ডল রচনা করিতে লাগিল ॥ ৪৩ ॥

গমনকারী কুস্তকর্ণের রথের উপর গৃহ নিপত্তিত হইল, বামচক্ষুঃ ও বামবাহু
 স্পন্দিত হইতে লাগিল ॥ ৪৪ ॥

যুদ্ধক্ষেত্রে প্রবেশকালে অভিযু-স্পন্দন, রোমাঞ্চ ও স্বরভঙ্গ হইল ॥ ৪৫ ॥

আকাশ হইতে ভূয়ানক ধনিযুক্ত প্রজলিত উক্ত নিপত্তিত হইল, সূর্যের
 প্রভা ক্ষীণ হইল এবং বায়ু স্তম্ভিত হইল ॥ ৪৬ ॥

কৃতান্তের প্রভাবে মোহিত হইয়া কুস্তকর্ণ সেই সমস্ত দুর্লক্ষণের বিষয়
 চিন্তা না করিয়াই নির্গত হইলেন ॥ ৪৭ ॥

১। ছ-‘নি চ সব্যানি’। ২। ছ-ত্তে’। ৩। ছ-‘স্তু পুৰতঃ পর্য’। ৪। ছ-‘যা-’। ৫। ছ-ত্তৈব
 চ’। ৬। ছ-অং ঝোকো নাস্তি। ৭। ছ-‘দশিনী’। ৮। ছ-‘ৰঃ স’।

ন নির্গম্য পুরুষারাদৃ বৃহৎপর্বতসম্মিতঃ ।

দদর্শাথ ঘনপ্রথাং বানরানৌকমস্তুতম্ ॥ ৪৮ ॥

ইত্যার্থে বানৌকীয়ে রামায়ণে আদিকাব্যে যুক্তকাণ্ডে কৃষ্ণকর্ণনির্ধারণং নাম
চতুর্থবারিংশঃ সর্গঃ ॥ ৪৪ ॥

৪৮ । লো-টা । নিক্রম্য গতা, ‘পুরুষারাত্ম কৃষ্ণকর্ণে মহাবল’ ইতি বা পাঠঃ ।

[লো-টা ।] বাযুহৃষাঃ প্রেরিতাঃ বাযুনা তিঙ্গং ছিমভজালমিব ননাম চকার ।

[লো-টা ।] দিবি আকাশে ।

[লো-টা ।] ‘বিপুলপরিষবাংস্ত’ ইতি পাঠঃ । কচিত্তু ‘বিপুলপরিষবাংস্ত’ তি আহৱ-
জনয়াগাম, কিঞ্চরদণ্ডবান् কিঞ্চরনাম দণ্ডন্তবান् ।

ইতি শ্রীলোকনাথচক্রবর্তিকৃতার্থাং লক্ষ্মাণগুমনোহরামাং কৃষ্ণকর্ণনির্ধারণম্ ॥ ৪৬ ॥

বিশাল-পর্বততুল্য কৃষ্ণকর্ণ পুরুষার হইতে নির্গত হইয়া মেঘের শ্যায় অস্তুত
বানরসৈন্য অবলোকন করিলেন ॥ ৪৮ ॥

মহর্ষি বানৌকিপ্রণীত আদিকাব্য রামায়ণের যুক্তকাণ্ডে কৃষ্ণকর্ণস্থাত্রা-নামক
৪৪শ সর্গ সমাপ্ত ॥ ৪৪ ॥

১। ছ ‘নিক্রম’ । ২। ছ ‘শীত’ । ৩। ছ অংশঃ পরঃ ‘বানরান্মীক্ষ্য সংহাটো নবদ্বি বিহৃতবনম্ ।
তে মৃষ্টু। বাক্ষস-শ্রেষ্ঠং বানরাঃ পর্বততোপমাঃ। বাযুহৃষা ইব ঘনা শয়ঃ সর্বা দিশসম্মুখো। তথানয়ানৌকমস্তিপ্রচণ্ডঃ
দিশে জ্যোতিস্ত্রিমিবাত্তজালম্। স কুষ্ণকর্ণঃ হৃষীক্ষ্য হৃষীরনাম নামঃ ঘৰসম্পর্কিকাশঃ। তৎ তত্ত্ব নামঃ তুম্ভং নিশ্চয় যথা
নিনামঃ দিবি বারিদস্ত। পেতুধ রঞ্জাং বহবঃ প্রবঙ্গা নিকৃতমূলা ইব শালবৃক্ষাঃ। কৃষ্ণেৰ তু সমাধস্ত সন্ধয় চ পরশ্পরম্।
বৃক্ষাত্ত্বিহস্ত। হৃষো সংগ্রামঃ সংপ্রতিহিরে। বিপুলপরিষবাংস্ত কৃষ্ণকর্ণো রিখুনিধনার বিলিঃস্মতো মহাজ্ঞা। কপিগণ-
ত্যয়মাধৰং স্তুতীং অজুবিব দণ্ডবৰঃ স্বরঃ কৃতাঃ ।’ ইত্যাধিকমু।

(୪୫) ପଞ୍ଚତଙ୍ଗାର୍ଥିଶ୍ଵର ସର୍ଗ ୧

ସ ପୁରାଦ୍ଵାରନିର୍ଧାତଃ କୁନ୍ତକର୍ଣେ । ମହାବଲଃ ।

ରାକ୍ଷ୍ମୟମୈରଭୂତିଃ କୁଦୈନ୍ଦରମାର୍ମିନେଃ ପୁରଙ୍କତଃ ॥ ୧ ॥

ସଂନନ୍ଦ ମହାନନ୍ଦ ସମୁଦ୍ରମଭିନାଦୟନ୍ ।

ଜନୟମିବ ନିର୍ଧାତଃ କମ୍ପଯମିବ ପର୍ବତାନ୍ ॥ ୨ ॥

ତୟବଧ୍ୟ ଅଧିବତା ଯଥେନ ବରଳଗେନ ଚ ।

ପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟ ଭୌମାକ୍ଷମାୟାନ୍ତଃ ବାନରା ବିପର୍ତ୍ତକୁବୁଃ ॥ ୩ ॥

ତାଂକୁ ବିଦ୍ରବତୋ ଦୃଷ୍ଟି । ବାଲିପୁତ୍ରୋହମ୍ବଦୋହତ୍ରବୀୟ ।

ଗବାଙ୍କଃ ଶରଭଃ ନୀଲଃ କୁମୁଦଙ୍କ ମହାବଲମ୍ ॥ ୪ ॥

୨ । ଲୋ-ଟି । ନିର୍ଧାତା ମେଘବ୍ୟତିରେକେଣ ଜ୍ଞାତାଃ ଶବ୍ଦାକ୍ଷାନ୍ ବିଧମନ୍ ଦହନ୍ ପ୍ରତିଧିବନ୍ମୟନ୍ ବା ।

୩ । ଲୋ-ଟି । ‘ମହାକାଵ୍ୟ’ମିତି ପାଠଃ । ‘ମଦ୍ୟତେ’ତି କ୍ରଚି ।

ମହାବଲଶାଲୀ ସେଇ କୁନ୍ତକର୍ଣ ପୁରାଦ୍ଵାର ହିତେ ବହିର୍ଗତ ହଇଯା ସମୁଦ୍ର ପ୍ରତିଧିବନିତ କରିଯା ବଜନିନାଦେର ଶ୍ରାୟ ମହାନାଦେ ଗର୍ଜନ କରିତେ ଲାଗିଲେନ । ସେଇ ଗର୍ଜନେ ପର୍ବତରାଜି ଯେନ କମ୍ପିତ ହିତେ ଲାଗିଲ । ବହୁ ରାକ୍ଷସ କ୍ରୋଧେ ଗର୍ଜନ କରିତେ କରିତେ ତୋହାର ଅମୁଗମନ କରିଲ ॥ ୧-୨ ॥

ଇଲ୍ଲ, ସମ ଏବଂ ବରଳଗେନ ଅବଧ୍ୟ ଭୀଷମ-ଲୋଚନଶାଲୀ କୁନ୍ତକର୍ଣକେ ଆସିତେ ଦେଖିଯା ବାନରଗଣ ପଲାଁଯନ କରିତେ ଦେଖିଯା ବଲିଲେନ—ହେ ବାନର-ଗଣ ! ତୋମରା ଗବାଙ୍କ, ଶରଭ, ନୀଲ ଓ ମହାବଲଶାଲୀ କୁମୁଦକେ ବିଶ୍ଵତ ହଇଯା ଏବଂ

୧ । ହ ‘ବିଜ୍ଞାନ୍ତଃ’ । ୨ । ହ ‘ସ’ । ୩ । ହ ‘ତାମ୍ ବିଧୁରିବ’ । ୪ । ହ ‘ମହାଦୋର’ । ୫ । ହ ‘ଚନ୍ଦମ’ ।

ଆତ୍ମାନମିବ ବିଶ୍ଵତ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟାଣ୍ୟଭିଜନାନି ଚ ।

କ ଗଛଥ ପରିତ୍ରସ୍ତା ହରଯଃ ପ୍ରାକୃତା ଇବ ॥ ୫ ॥

ଆଗଛଥ ନିବର୍ତ୍ତବଂ କିଂ ପ୍ରାଣମ୍ ପରିରକ୍ଷଥ ।

କ ଗତାନାଂ ନ ମୃତ୍ୟୁର୍ବୋ ଭବିତା ବାନରର୍ଭଭାଃ ॥ ୬ ॥

ମର୍ତ୍ତବ୍ୟେ ସତି ସଂଗ୍ରାମେ ବରଃ ମୃତ୍ୟୁର୍ଭବାଦୃଶାମ୍ ।

ଜୀବିତଂ ଚାପି ମୃତ୍ୟୁର୍ବୋ ନାନ୍ୟାତ୍ମବଶକାରିତମ୍ ॥ ୭ ॥

ଯୋଧଧର୍ମଃ ପୁରଙ୍ଗତ୍ୟ ଯୁଧ୍ୟଧବଂ ବାନରୋତ୍ତମାଃ ।

ନୈତଦ୍ ଯୁଦ୍ଧାୟ ବୈ ରଙ୍ଗୋ ମହତୀଯଃ ବିଭୌଷିକା ॥ ୮ ॥

୫ । ଲୋ-ଟୀ । ବୀର୍ଯ୍ୟାଣି ଶକ୍ତିଃ, ଅଭିଜନାନି ଅଭିଜନାନ କୁଳାନି ଖାତୀର୍ବା । ‘ଅଭିଜନଃ କୁଳେ ଖାତୋ ଜନ୍ମଭୂମୀ କୁଳଧର୍ଜେ’ ଇତି ଭୂରି ।

୮ । ଲୋ-ଟୀ । ଭବିତା ଭବ୍ୟତି । ନୈତଦ୍ ଯୁଦ୍ଧାୟ ବୈ ଏତଃ ରଙ୍ଗଃ ନ ଯୁଦ୍ଧାୟ ସମର୍ଥମିତି । ‘ନାଲଂ ଯୁଦ୍ଧାୟେ’ତି ବା ପାଠଃ ।

ନିଜ ନିଜ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ବଂଶେର କଥା ବିଶ୍ଵତ ହଇଯା ଯେନ ଆତ୍ମ-ବିଶ୍ଵତ ହଇଯାଇ ସାଧାରଣେର ଶ୍ରାୟ ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ହଇଯା କୋଥାଯ ପଲାଯନ କରିତେହ ? ॥ ୪-୫ ॥

ହେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାନରଗଣ ! ତୋମରା ନିବୃତ୍ତ ହୋ, ଆଗମନ କର, ପ୍ରାଗରକ୍ଷାର ପ୍ରୟାସ ପାଇତେହ କି ଜନ୍ମ ? କୋଥାଯ ଗେଲେ ତୋମାଦେର ମୃତ୍ୟ ହଇବେ ନା ? ॥ ୬ ॥

ମୃତ୍ୟ ସଥନ ଅବଶ୍ୱାସୀ, ତଥନ ତୋମାଦେର ମତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଯୁଦ୍ଧେ ମୃତ୍ୟାଇ ବରଃ ଭାଲ । ସଦି ସ୍ଵାଧୀନ କର୍ମକ୍ଷମତା ନା ଥାକେ, ତାହା ହଇଲେ ତୋମାଦେର ବାଁଚିଯା ଥାକାଇ ମୃତ୍ୟାର ସମାନ ॥ ୭ ॥

ହେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାନରଗଣ, ତୋମରା ଯୋଦ୍ଧାର ଧର୍ମ ଆଶ୍ରୟ କରିଯା ଯୁଦ୍ଧ କରିତେ ଥାକ, ଏହ ରାକ୍ଷସ ଯୁଦ୍ଧେର ଜନ୍ମ ନହେ, ଇହ ଏକଟା ବିରାଟ ବିଭୌଷିକା ! (ଅର୍ଥାତ୍ ଏହ ରାକ୍ଷସ ପ୍ରକୃତ ରାକ୍ଷସ ନହେ ; ଆମାଦେର ଭୟୋତ୍ପାଦନାର୍ଥେ କଲିତ ମାୟାମାତ୍ର !) ॥ ୮ ॥

ମହତୀମୁଖ୍ୟତାମେତାଃ ବାନରାଗଃ ବିଭୌଷିକାମ୍ ।
 ବିକ୍ରମ୍ ବିଧିମିଶ୍ୟାମୋ ନିବର୍ତ୍ତନ୍ଦରଂ ପ୍ଲବଙ୍ଗମାଃ ॥ ୯ ॥
 କୁଚ୍ଛୁଣ ଚ ସମାଶ୍ସନ୍ତାଃ ସଂସ୍ତଭ୍ୟ ଚ ପରମ୍ପରମ୍ ।
 ଶିଳାପାଦପହଞ୍ଚାନ୍ତେ ତ୍ସୁଃ ସଂଗ୍ରାମଯୁଦ୍ଧନି ॥ ୧୦ ॥
 ତେ ପ୍ରହର୍ତ୍ତା ନିବର୍ତ୍ତିତା ସମଦା ଇବ କୁଞ୍ଜରାଃ ।
 ନିଜପ୍ରୁଃ ପରମକୁନ୍ଦାଃ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ବର୍ମୋକସଃ ॥ ୧୧ ॥
 ଆଂଶୁଭିର୍ଗିରିଶୂନ୍ୟେଷ୍ଟ ଶିଳାଭିଷ୍ଟ ସମସ୍ତତଃ ।
 ପାଦଦୈଃ ପୁଣ୍ପିତାଗ୍ରେଷ୍ଟ ବଧମାନୋ ନ ଚୁକ୍ଷୁଭେ ॥ ୧୨ ॥

- ୯ । ଲୋ-ଟୀ । ବିକ୍ରମ, ବିକ୍ରମାଦ୍ଵ ପାଠଃ ।
 ୧୦ । ଲୋ-ଟୀ । ସଂସ୍ତଭ୍ୟ ପିତ୍ରୀଭୂତ ।
 ୧୧ । ଲୋ-ଟୀ । ନିବର୍ତ୍ତିତା ନିବ୍ରତା ।
 ୧୨ । ଲୋ-ଟୀ । ଆଂଶୁଭିର୍ଗିର୍ଦ୍ଦେଶ: ଗିରିମାରୈ: ଗିରିଶୂନ୍ୟେରିତି ମର୍ବଜଃ । ସବା, ଗିରିମାରୈ-
 ଶୋଈ: ପ୍ରାଂଶୁଭିର୍ମହଣି: । ‘ଗିରିମାର: ପୁମାନ୍ ଲୋହେ ରଙ୍ଗେ ମଲୟପରିତେ’ ଇତି କୋଷ: । ପର୍ବତ-ଗ୍ରେ: ।
 ପର୍ବତଶୂନ୍ୟେ: ।

ହେ ବାନରଗଣ, ତୋମରା ନିବ୍ରତ ହେ, ଆମରା ବିକ୍ରମ-ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ ବାନରଦିଗେର
 ଏହି ମହାବିଭୌଷିକା ବିଦୂରିତ କରିବ ॥ ୯ ॥

ତାହାରା ଅତିକଟ୍ଟେ ଆଶ୍ଵତ୍ତ ହଇଯା ଏବଂ ପରମ୍ପରର ଧୈର୍ଯ୍ୟବିଧାନ କରିଯା ଶିଳା
 ଓ ପାଦପହଞ୍ଚେ ସଂଗ୍ରାମକ୍ଷେତ୍ରେ ଅବହାନ କରିତେ ଲାଗିଲ ॥ ୧୦ ॥

ମତ୍ତହଞ୍ଚୌର ଶ୍ଥାଯ ସେଇ ବାନରଗଣ ଆନନ୍ଦିତ ହଇଯା ଫିରିଯା ଆସିଲ ଏବଂ
 ଅତିଶୟ ତୁଳ୍କ ହଇଯା କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣକେ ପ୍ରହାର କରିତେ ଲାଗିଲ ॥ ୧୧ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଚାରିଦିକେ ଉତ୍ତର ପର୍ବତଶୂନ୍ୟ, ଶିଳା ଓ ପୁଣ୍ପିତ ପାଦପଦ୍ମାରା ପ୍ରହତ
 ହଇଯାଓ ବିଚଲିତ ହଇଲେନ ନା ॥ ୧୨ ॥

- ୧ । ଛ ‘ମେକୋ ରାଜ୍ସମାନଃ ମହାଚୟୁମ୍’ । ୨ । ଛ ‘ଶାନ୍ତି’ । ୩ । ଛ ‘ତୁ’ । ୪ । ଛ ‘ଦୟିବର୍ତ୍ତି ଚ ମଙ୍କୁରାଃ’ ।
 ୫ । ଛ ‘ମହାବଳାଃ’ ।

ତତଃ ପର୍ବତମୁଂପାଟ୍ୟ ଦ୍ଵିବିଦଃ ପ୍ରବଗର୍ଭଃ ।

ଦୁଦ୍ରାବ ଜ୍ଵଳନାକାରୋ ରାଙ୍କସଂ ଭୌଷବିକ୍ରମଃ ॥ ୧୩ ॥

ସ ତଃ ମହାବେଶନିତଃ ଚିକ୍ଷେପ ସୁମହାବଲଃ ।

ତମପ୍ରାପ୍ୟ ମହାକାଯଃ ତତ୍ତ୍ଵ ସୈତ୍ୟପୋଥ୍ୟ ॥ ୧୪ ॥

ତତ୍ତ୍ଵ ଗାତ୍ରେୟ ପତିତା ବ୍ୟାର୍ଥ୍ୟନ୍ତ ମହାଶିଳାଃ ।

ପାଦପାଃ ପୁଞ୍ଜିତାଗ୍ରାମଃ ଭଗ୍ନଃ ପେତୁର୍ମହିତଲେ ॥ ୧୫ ॥

ସ ତୁ ସୈତ୍ୟାନି ସଂକୁଦ୍ଧୋ ବାନରାଗଃ ମହୋଜସାମ୍ ।

ମହତ୍ ପରମାୟତ୍ତୋ ବନାଞ୍ଜପିରିବୋଥିତଃ ॥ ୧୬ ॥

୧୩ । ଲୋ-ଟୀ । ଅନେହପିରିବ ଆକାରଃ ଶରୀରଂ ଦ୍ୱତ୍ତ ତମ୍ ।

୧୪ । ଲୋ-ଟୀ । ଆଦୌ ତଃ କୁନ୍ତକର୍ମମବାପ୍ୟ ଅପୋଥ୍ୟର୍ଥ ନାଶ୍ୟାମାସ ।

୧୫ । ଲୋ-ଟୀ । ପଞ୍ଚାତ୍ମତ ଗାତ୍ରେୟ ।

୧୬ । ଲୋ-ଟୀ । ପରମାହନ୍ତଃ କପିତଃ କ୍ଲେଶିତୋ ହତୋ ବା । ‘ଆସନ୍ତତ୍ତ୍ଵିତେ କିଥେ କ୍ଲେଶିତେ କୁପିତେ ହତେ’ ଇତି କୋଷଃ ।

ତାର ପର ଭୌଷଣ-ପରାକ୍ରମଶାଲୀ ଅଗ୍ନିତୁଳ୍ୟ ବାନରଶ୍ରେଷ୍ଠ ‘ଦ୍ଵିବିଦ’ ଏକଟି ପରିହତ ଉଂପାଟିତ କରିଯା କୁନ୍ତକର୍ଣେର ପ୍ରତି ଧାବିତ ହଇଲେନ ॥ ୧୩ ॥

ମହାବଲଶାଲୀ ଦ୍ଵିବିଦ ସେଇ ମହାମେଘସଦୃଶ ପର୍ବତଟୀ ନିକେପ କରିଲେନ । ସେଟୀ ମହାକାଯ କୁନ୍ତକର୍ଣେର ନିକଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନା ପୌଛିଯା ତ୍ରୀହାର ସୈତ୍ୟକେ ନିହତ କରିଲ ॥ ୧୪ ॥

ବିଶାଳ ଶିଳାସମୂହ ତ୍ରୀହାର ଗାତ୍ରେ ପତିତ ହଇଯା ବିଶୀର୍ଣ୍ଣ ହଇଲ, ପୁଞ୍ଜିତାଗ୍ର ପାଦପରାଜି ଭଗ୍ନ ହଇଯା ଭୂତଳେ ପତିତ ହଇଲ ॥ ୧୫ ॥

ଉଥିତ ଅଗ୍ନି ଯେମନ ବନରାଜି ଦନ୍ତ କରେ, ସେଇରୂପ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଅତିଶୟ କ୍ଲେଶ ପାଞ୍ଚ ହଇଯା ଦୁନ୍କ ହଇଯା ମହାବଲଶାଲୀ ବାନରଦେର ସୈତ୍ୟରାଜି ମଥିତ କରିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୧୬ ॥

୧ । ହ ‘-କାରଃ’ । ୨ । ହ ‘ଦ୍ଵିକ୍ରମ’ । ୩ । ହ ଅତଃ ପରଃ ‘ଶତଶଃ ପାଦପାନ୍ ବୀରାଚିକିପୁଣ୍ୟ ମହାବଲାଃ’ । ଇତ୍ୟାଧିକମ୍ । ୪ । ହ ‘ଅଭିଭତ୍ତ’ । ୫ । ହ ‘ବନୌକମାୟ’ ।

ବାନରାଷ୍ଟ୍ର ହସଂକୁ ଦ୍ଵା ଗିରିଶୃଙ୍ଗେମହାବଲାଃ ।

ରାକ୍ଷସାମାନ୍ୟାକାନି ନିଜୟଶୁଦ୍ଧ ସହସ୍ରଃ ॥ ୧୭ ॥

ତତ୍ତ୍ଵଲଶୃଙ୍ଗାଭିହତଂ ହତୀଷରଥବାହନମ୍ ।

ରକ୍ଷୋରୁଧିରସଂକ୍ଲେଦଃ ବଡୁବାଯୋଧନଂ ମହନ୍ ॥ ୧୮ ॥

ରଥିନୋ ବାନରେନ୍ଦ୍ରାଣଂ ଶରୈଃ କାଳାନ୍ତକୋପମୈଃ ।

ଶିରାଂସି ମହମା ଜୟନ୍ତୁ ନଦନ୍ତୋ ଯୁଦ୍ଧଲାଲମାଃ ॥ ୧୯ ॥

ବାନରାଷ୍ଟ୍ର ମହାଆନଃ ସମୁଂପାଟ୍ୟ ମହାତ୍ମମାନ୍ ।

ରଥାନଶାନ୍ ଗଜାନୁଷ୍ଠାନ୍ ରାକ୍ଷସାଂଶ୍ଚାପ୍ୟମଦ୍ୟନ୍ ॥ ୨୦ ॥

ଲୋହିତାଦ୍ରୀଷ୍ଟ ବହବଃ ଶେରତେ ବାନରବ୍ରତାଃ ।

ନିରସ୍ତାଃ ପତିତା ଭୂର୍ମୋ ତାତ୍ପୁଷ୍ପା ଇବ ତ୍ରମାଃ ॥ ୨୧ ॥

୧୮ । ଲୋ-ଟା । ଶୈଲଶୃଙ୍ଗରଭିହତମ୍ ଅଭିଧାତୋ ସମ୍ମିନ୍ ତ୍ରେ, ହତା ଅଖା ରଥା ବାହନାନି ଅଞ୍ଚାନି ସତ୍ତା ତେ, ‘ହତୀଷରଥବାରଣ’ ମିତି କଟିଏ ପାଠଃ । ରକ୍ଷସାଂ କର୍ତ୍ତିରୈଃ ସଂକ୍ଲେଦଃ ଆର୍ଦ୍ରତା ବା ସତ୍ତା ତ୍ରେ ।

୧୯ । ଲୋ-ଟା । ‘ଶରୈଃ କାଳାନ୍ତକୋପମୈ’ରିତି ପାଠଃ । ‘କାଳାନଲୋପମୈ’ରିତି ବା ପାଠଃ ।

୨୦ । ଲୋ-ଟା । ହୟାନ୍ ଧରାନ୍ ବା ପାଠଃ ।

ମହାବଲଶାଲୀ ବାନରଗଣଙ୍କ ଅତିଶୟ କ୍ରୂଦ୍ଧ ହଇଯା ସହସ୍ର ସହସ୍ର ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗ ଦ୍ଵାରା ରାକ୍ଷସ-ସୈଣ୍ୟଦିଗକେ ନିହତ କରିତେ ଲାଗିଲ ॥ ୧୭ ॥

ମେହି ମହାଯୁଦ୍ଧ ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗର ଆଘାତେ ଅଶ୍ଵ, ରଥ ଓ ଅଗ୍ନାଶ୍ୟ ବାହନ ନିହତ ହଇତେ ଲାଗିଲ ଏବଂ ରାକ୍ଷସ-ରଙ୍ଗେ [ଚାରିଦିକ୍] ଆର୍ଦ୍ର ହଇଯା ଉଠିଲ ॥ ୧୮ ॥

ରଥାରୋହି ରାକ୍ଷସଗଣ ଯୁଦ୍ଧାକାଙ୍କ୍ଷାଯ ଗର୍ଜନ କରିତେ କରିତେ କରିତେ ମହମା କାଳାନ୍ତକ-ତୁଳ୍ୟ ଶରଦ୍ଵାରା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାନରଦେର ମଞ୍ଚକେ ଆଘାତ କରିଲ ॥ ୧୯ ॥

ମହାମା ବାନରଗଣଙ୍କ ବିଶାଲ ବୃକ୍ଷମୂହ ଉତ୍ପାଟିତ କରିଯା ରଥ, ଅଶ୍ଵ, ହସ୍ତୀ, ଉଷ୍ଣ ଓ ରାକ୍ଷସଦିଗକେ ମର୍ଦ୍ଦିତ କରିତେ ଲାଗିଲ ॥ ୨୦ ॥

ବହୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାନର ରଜ୍ଞାକୁ ହଇଯା ରକ୍ତପୁଷ୍ପମସମସ୍ତି ଭୂପତିତ ନିକିଣ୍ଠ ବସ୍ତେର ମତ ଧରାଶାୟୀ ହଇଲ ॥ ୨୧ ॥

୧। ଛ ‘ତତଃ କ୍ରୁ-’ । ୨। ଛ ‘-ତ୍ତେ’ । ୩। ଛ ‘ଜୟ-’ । ୪। ଛ ‘-ଷ୍ଠାନ୍ ଧରାନାଗାନ୍’ । ୫। ଛ ‘-ପାତ୍ରମନ୍’ । ୬। ଛ ‘-ତାତା ହି’ । ୭। ଛ ‘ନ୍ ପିବନ୍ତମା’ ।

ବାନରା ବଧ୍ୟମାନାତ୍ମେ ରାକ୍ଷସେନ ଜସ୍ତଃ ।

ସାଗରଂ ଯେନ ସଂତୋର୍ଣ୍ଣଃ ପଥା ତୈନେବ ଦୁଦ୍ରବୁଃ ॥ ୨୨ ॥

ତେ ସ୍ତଳାନି ଚ ନିନ୍ଦାନି ବିଷଳବଦନା ଭୟାଂ ।

ଲଞ୍ଜୟନ୍ତଃ ଅଧାବନ୍ତୋ ବାନରା ନ ବ୍ୟଲୋକଯନ୍ ॥ ୨୩ ॥

କେଚିତ୍ ସମୁଦ୍ରଂ ସନ୍ତେରୁର୍ଗଗନଂ କେଚିଦାଶ୍ରିତାଃ ।

କେଚିଦ୍ ବୃକ୍ଷାନ୍ ସମାରୁଢ଼ା ଅମଜ୍ଜୁଃ କେଚିଦର୍ଗବେ ॥ ୨୪ ॥

କେଚିଦ୍ ଗିରୀନାରୁରହୁଣ୍ଠାଃ କେଚିତ୍ ସମାଶ୍ରିତାଃ ।

ନିପେତୁର୍ବୀନରାଃ କେଚିତ୍ କେଚିମ ବ୍ୟବତସ୍ଥିରେ ॥ ୨୫ ॥

ତାନବେକ୍ଷ୍ୟାଙ୍ଗଦୋ ତଥାନ୍ ବାନରାନିଦମତ୍ରବୀଂ ।

ଅବତିଷ୍ଠିତ ସୁଧ୍ୟାମୋ ବାନରାଃ କିଂ ଗତେନ ବଃ ॥ ୨୬ ॥

୨୨ । ଲୋ-ଟୀ । ଜସ୍ତଃ ପୃଷ୍ଠଃ ।

୨୩ । ଲୋ-ଟୀ । ନ ବାଲୋକଯନ୍ ନାପଶ୍ନନ୍, 'ବ୍ୟଲୋକଯନ୍'ତି ପାଠେ ଅଡ଼ାଗମାଭାବ ଆର୍ଥଃ ।

୨୬ । ଲୋ-ଟୀ । ଏତ ଆଗର୍ଜନ, କିଂ ଗତେନ ଗମନେନ, 'ଶତ୍ରେନ'ତି ପାଠେ ମୋହର୍ଥଃ ।

ସେଇ ବାନରଗଣ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣକୃତ୍ତକ ପଶ୍ଚାଦେଶେ ପ୍ରହୃତ ହଇତେ ହଇତେ ଯେ ପଥେ ସାଗର ଲଜ୍ଜନ କରିଯାଛିଲ, ସେଇ ପଥେଇ ପଲାୟନ କରିତେ ଲାଗିଲ ॥ ୨୨ ॥

ସେଇ ବାନରଗଣ ନିମ୍ନଲ୍ଲୟମୂଳ [ଲାଫାଇୟା] ଅତିକ୍ରମ କରିତେ ଲାଗିଲ, ଭୟେ ତାହାଦେର ମୁଖ ବିଷଳ ହଇଲ, ତାହାରା କୋନଦିକେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ ନା କରିଯାଇ ଦୌଡ଼ାଇତେ ଲାଗିଲ ॥ ୨୩ ॥

କେହ କେହ ସମୁଦ୍ରେ ସନ୍ତୁରଣ କରିତେ ଲାଗିଲ, କେହ କେହ ଆକାଶେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଲ, କେହ କେହ ବୃକ୍ଷୋପରି ଆରୋହଣ କରିଲ, କେହ କେହ ସମୁଦ୍ରେ ନିମଗ୍ନ ହଇଲ ॥ ୨୪ ॥

କେହ ପର୍ବତେ ଆରୋହଣ କରିଲ, କେହ ଗୁହାଗର୍ଭେ ଆଶ୍ରୟ 'ଗ୍ରହଣ କରିଲ, କେହ ନିପତିତ ହଇଲ ଏବଂ କୌନ କୌନ ବାନର ଅବ୍ୟବସ୍ଥିତଭାବେ ବିଚରଣ କରିତେ ଲାଗିଲ ॥ ୨୫ ॥

ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଵାରା ବାନରଦିଗକେ ଭଙ୍ଗ ଦିତେ ଦେଖିଯା ତାହାଦିଗକେ ବଲିଲେନ—ହେ ବାନରଗଣ,

୧ । ଛ 'ଏତ ତିଷ୍ଠତ' ; ଛ-ଟ 'ଏମ ତିଷ୍ଠତ' ।

ভগ্নানাং বো ন পশ্যামি পরিক্রম্য মহীমিমাম্ ।

স্থানং সর্বে নির্বর্ত্তন্ত যুধাধ্বং বানরোত্তমাঃ ।

তিষ্ঠেন্তো মর্ত্যধর্মেহশ্চিন্ম গতা যুত্ত্যোঃ ক যোক্ষ্যথ ॥ ২৭ ॥

নিরায়ুধানাং দ্রবতামসংজ্ঞানাং গতাযুষাম্ ।

স্ত্রীণামৌপয়িকস্ত্রামাঃ সর্বেষাং বো জয়তঃ ॥ ২৮ ॥

কুলেষু জাতাঃ সর্বে স্ম বিস্তীর্ণেষু মহৎসু চ ।

অনার্যং খলু যজ্ঞীতাস্ত্যজ্ঞান ধৈর্যং পলায়থ ॥ ২৯ ॥

বিকথনানি বো যানি যুদ্ধার্থং জনসংসদি ।

তানি বঃ ক কু যাতানি সোদগ্রাণি মহান্তি চ ॥ ৩০ ॥

২৭ । লো-টা । অশ্চিন্ম মর্ত্যধর্মে শরীরে তিষ্ঠেন্তো বর্তমানাঃ ক কুত্র গতা যুত্ত্যোঃ সকাশাং ।

২৮ । লো-টা । জয়তঃ পৃষ্ঠং প্রদর্শ্য অসংজ্ঞানাং যুক্তানভিজ্ঞানামিব গতাযুষামিব দ্রবতাং নঃ স্ত্রীণামৌপয়িকস্ত্রামাঃ সামদানাদিজঃ ধাতঃ স্ত্রীভীর্বং হস্তব্যাঃ উপায়ৈঃ সামদানাদিভিঃ, ‘আসো’ বা পাঠঃ । ‘স্ত্রীণাম’ ‘নঃ’ ইতি চ উভয়ত্র কর্তৃকর্মণোঃ ষষ্ঠি ।

২৯ । লো-টা । সর্বে স্ম ভবথ । বিস্তীর্ণেষু ধ্যাতেষু অসঙ্গীতা অসঙ্গো ভীতাঃ পলায়থ এতদনার্যং নার্যকৃতাঃ, ‘যজ্ঞীতা’ ইতি বা পাঠঃ ।

৩০ । লো-টা । বিকথনানি আত্মাঘবনানি । ক অনসি স্মৃদেহে স্তুপদেহে বা গতানি অস্তত্ব বা ।

অবস্থান কর, আমরা যুদ্ধ করিব, তোমাদের পলায়নে কি হইবে ? ॥ ২৬ ॥

হে শ্রেষ্ঠ বানরগণ, পলায়ন করিয়া পৃথিবী পরিভ্রমণ করিলেও তোমাদের [নিরাপদ] স্থান দেখি না, সকলেই নিবৃত্ত হও এবং যুদ্ধ করিতে থাক, এই মর্ত্যধর্মে অবস্থান করিয়া কোথায় গেলে যুত্ত্যার হাত হইতে যুক্তি পাইবে ? ॥ ২৭ ॥

শন্ত্রহীন, সংজ্ঞাহীন, পলায়মান আসনযুত্তা ও শ্রীলোকদিগের উপযুক্ত ভীতি তোমাদের পশ্চাত্তে স্থান পাইবার যোগ্য ॥ ২৮ ॥

তোমরা সকলেই স্মুবিস্তীর্ণ মহৎ বৎশে জন্মগ্রহণ করিয়াছ, তোমরা যে ধৈর্য ত্যাগ করিয়া ভয়ে পলায়ন করিতেছ, ইহা উক্তম নহে ॥ ২৯ ॥

তোমরা জনসভায় যুক্তের জন্য প্লাঘা প্রকাশ করিয়াছিলে, তোমাদের সেই

১। ছ ‘ঠিঠ কুকু’ । ২। ছ ‘তোন’ । ৩। ছ ‘স্ত্রীভীর্বয়িকে ধাতঃ’ । ৪। ছ ‘ধ্যাতেষু’ ।
৫। ছ ‘অস্তায়’ । ৬। ছ ‘ধ্যতানি’ । ৭। ছ ‘পৰ্বতী জনসরিধে’ । ৮। ছ ‘অনষ্টানি বিঞ্জতানি বলানি চা

ଭୀରୁପ୍ରବାଦୋପହତା ସଦି ଜୌବଥ ଧିକ୍କୁତାଃ ।
ମାର୍ଗଂ ସଂପୁର୍ଣ୍ଣୈଜ୍ଞଷ୍ଟଂ ମେବଧଂ ତ୍ୟଜ୍ୟତାଃ ଭୟମ୍ ॥ ୩୧ ॥
ଶୟାମୋହପୀହ ବା ଯୁଦ୍ଧେ ପୃଥିବ୍ୟାଃ ତ୍ୟକ୍ତଜୌବିତାଃ ।
ଅବାପୁଯାମ ବା କୌର୍ତ୍ତିଃ ହତ୍ତା ଶକ୍ରଂ ମହାହବେ ।
ଦୁଷ୍ଟାପଂ ବ୍ରଙ୍ଗଲୋକଂ ତୁ ପ୍ରାପୁଯାଗ ନିସୁଦ୍ଧିତାଃ ॥ ୩୨ ॥
ନ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣଃ କାକୁଂଶ୍ଚ ଦୃଷ୍ଟୁ । ଜୌବନ ଗମିଷ୍ୟତି ।
ଦୌପାଯାନଂ ସମାନାତ୍ ପତଙ୍ଗୋ ଜ୍ଵଳନଂ ଯଥା ॥ ୩୩ ॥
ପଲାୟନେନ ସ୍ଵାନ୍ ଆଗାନ୍ ସଦି ରଙ୍ଗାମହେ ବୟମ୍ ।
ଏକେନ ବହବୋ ଭଗ୍ନା ଯଶୋ ନୋ ଯୁଧି ନନ୍ଦିକ୍ଷ୍ୟତି ॥ ୩୪ ॥

୩୧ । ଲୋ-ଟୀ । ବାନରା ଭୀରବ ଇତି ପ୍ରବାଦୋପହତାଃ ଧିକ୍କୁତାଃ ‘ଭୀରୁପ୍ରବାଦୋପହତା’ ଇତି ପାଠେ ଭୀରଗାଂ ଯୁଦ୍ଧାକଂ ପ୍ରମାଦେନ ଯୁଗେର ହତାଃ ଅଳ୍ପଜୌବିତାଃ ଇହ ଶୟାମଃ ।

୩୪ । ଲୋ-ଟୀ । ଏକପରିଷ୍ଵାନାମ୍ ଏକେନ ଉତ୍ସାନାଂ ବରଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠଂ ଯଶଃ ନାଶଂ ଗମିଷ୍ୟତି । ‘ଏକେନ ଖଲୁ ଉତ୍ସାନା’ମର୍ତ୍ତଚ ପାଠଃ କଟି ।

ମହାଉଂକଟ ଶ୍ଲାଘା ॥ ଏକଶେ ॥ କୋଥାଯ ଗେଲ ? ॥ ୩୦ ॥

‘ଭୀରୁ’ ଅପବାଦାଗ୍ରହ ହଇୟା ସଦି ଜୌବିତ ଥାକ, ତାହା ହଇଲେ ଖିକାରଭାଜନ ହଇବେ ; ତୟ ପରିତ୍ୟାଗ କର, ସଂପୁର୍ଣ୍ଣବଗନ ଯେ ପଥ ଆଶ୍ୱର କରିଯାଛେନ, ସେହି ପଥ ଆଶ୍ୱର କର ॥ ୩୧ ॥

ହୟ ଆମରା ଏହ ଯୁଦ୍ଧେ ପ୍ରାଣ ହାରାଇୟା ଧରାଶାୟୀ ହଇବ, ଅଥବା ମହାଯୁଦ୍ଧେ ଶକ୍ରମଂହାର କରିୟା କୌର୍ତ୍ତି ଅର୍ଜନ କରିବ ; ନିହତ ହଇଲେ ଆମରା ତୁଳଭ ବ୍ରଙ୍ଗଲୋକେ ଗମନ କରିବ ॥ ୩୨ ॥

ପଞ୍ଜ ସେମନ ପ୍ରଜଲିତ ଅଗ୍ନିର ସାନ୍ନିଧ୍ୟେ ଆସିଯା ଆର ଜୌବିତ ଅବସ୍ଥାଯ ଫିରେ ନା, ସେଇକପ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ରାମକେ ଦେଖିୟା ଜୌବିତ ଫିରିବେ ନା ॥ ୩୩ ॥

ଆମରା ସଦି ପଲାୟନପୂର୍ବକ ସ୍ଵ ସ୍ଵ ପ୍ରାଣ ରଙ୍ଗା କରି, ତାହା ହଇଲେ ମାତ୍ର ଏକଜନେର ଆକ୍ରମଣେ ଅନେକେର ପରାଭବେ ଆମାଦେର ଯୁଦ୍ଧେର ଖ୍ୟାତି ନଷ୍ଟ ହଇବେ ॥ ୩୪ ॥

୧। ଛ-ଲୋ ମହତାଃ । ୨। ଛ ‘ଶୟାମ ହି ହତା ଯୁଦ୍ଧେ ପୃଥିବ୍ୟାମଜୌବିତାଃ’ । ୩। ଛ ‘କୌର୍ତ୍ତିଃ ବା’ । ୪। ଛ ‘ବା’ । ୫। ଛ ଅତଃ ପରଃ ‘ସମଗ୍ରାଃ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧା ବିହରାରୋ ସଥିମ୍ବୁଦ୍ଧଃ । କାନରାନି ବିଚିହ୍ନେ ନଦୀଃ ପଥ-ବନାନି ଚ’ । ଇତ୍ୟଧିକମ୍ । ୬। ଛ ‘ଯତତ୍ ଆଗାନ୍ ରଙ୍ଗା ସଂଗୁଗେ’ । ୭। ଛ ‘ଦୁନାୟେକଙ୍ଗାନାଂ ସଶୋ ନାଶଂ ଗମିଷ୍ୟତି’ ।

এবং ক্রুরাণং তৎ শূরমঙ্গদং বানরা ভয়াৎ ।

বিদ্রবন্তস্তদা বাক্যমুচুঃ শূরবিগহিতম् ॥ ৩৫ ॥

কৃতং নঃ কদম্বং ঘোরং কুস্তকর্ণেন রক্ষসা ।

ন স্থানকালো গচ্ছামো দয়িতং জীবিতং হি নঃ ॥ ৩৬ ॥

এতাবদ্বৃক্ত্বা প্রবগাঃ সর্বে তে ভেজিবে দিশঃ ।

ভৌমং ভীমাঙ্গুষ্ঠায়ান্তং দৃষ্টু । রাক্ষসমাহবে ॥ ৩৭ ॥

দ্রবমাণান্ত তে ত্রাসাদঙ্গদেন বলীয়সা ।

সার্ত্তেক্ষচাপ্যভিমানেশ সর্ব এব নিবর্ত্তিতাঃ ॥ ৩৮ ॥

ইত্যার্থে বাঞ্চীকীয়ে রামায়ণে আদিকাব্যে যুক্তকাণ্ডে বানরাখাসনং নাম
পঞ্চচত্ত্বারিংশঃ সর্গঃ ॥ ৪৫ ॥

৩৬ । লো-টা । কদম্ব পীড়া, স্থানকালঃ অগ্রহিতিকালো ন ভবতি, অতো গচ্ছামঃ
পলায়ামঃ হি যশ্চাত্ত উপসং বৃহস্পৎ রাক্ষসমাহ (?) বা পাঠঃ ।

৩৮ । লো-টা । বলীযুথাঃ, 'বলীযুসে'তি বা পাঠঃ । সার্ত্তেঃ সামপ্রযোগৈঃ অভিমানেশ
রাজপুত্রপ্রণয়েঃ ষেইহরিত্যথঃ । যথা, অভিমানেঃ পশ্চাত্তাবিতৎকৃতহিংসাদিভিঃ, 'অভিমানো-
হর্থাদিদর্শে জ্ঞানে প্রণয়হিংসয়ো'রিত্যমরঃ ।

[লো-টা ।] সমুদ্দিতাঃ অঙ্গেঃ সম্যক্ত কথিতা ভীমা বিক্রমা ষেষাঃ তে ।
সংস্কারাণে বানরাখাসঃ ॥ ৪৫ ॥

বীর অঙ্গদ এইরূপ বলিলে ভয়ে পলায়মান বানরগণ তখন তাঁহাকে বীর-
বিগহিত এই কথা বলিল—॥ ৩৫ ॥

রাক্ষস কুস্তকর্ণ আমাদের ভীষণ পরাত্ব ঘটাইয়াছে, অবস্থানের সময় নাই,
আমরা পলায়ন করিব, জীবন আমাদের প্রিয় বস্তু ॥ ৩৬ ॥

এই বলিয়া সেই বানরগণ সকলে ভীষণ-লোচনশালী ভীষণ রাক্ষসকে যুদ্ধে
আগমন করিতে দেখিয়া চতুর্দিকে পলায়ন করিতে লাগিল ॥ ৩৭ ॥

বলশালী অঙ্গদ ভয়ে পলায়মান সেই বানরগণের সকলকেই সাস্তনা ও
প্রীতিপ্রদর্শনদ্বারা নিবর্ত্তিত করিলেন ॥ ৩৮ ॥

মহৰ্ষি বাঞ্চীকী-প্রণীত আদিকাব্য রামায়ণের যুক্তকাণ্ডে বানরাখাসন-নামক
৪৫শ সর্গ সমাপ্তি ॥ ৪৫ ॥

১। ছ 'এববৃক্ত্বা তু'। ২। ছ 'মুনুন্ম'। ৩। ছ 'ত্রবন্ধন্ত তে'। ৪। ছ 'বলীযুথাঃ'।
৫। ছ 'সার্ত্তেক্ষচামুমানেশ'। ৬। ছ অতঃ পরঃ 'ততঃ পূর্বৰ্বিষ্যতা মহীজনস্তুবাহবে গমিষ্টপাত্রপাযুধাঃ'
যুদ্ধসঃ সমুদ্দিতভামবিজ্ঞমা যথাহিতাঃ পরবলদর্শনাশনাঃ'। ইতাধিক্য ।

(୪୬) ସର୍ଟ୍‌ଚତ୍ରାରିଂଶଃ ସର୍ଗୀ

ତେ ନିବୃତ୍ତା ମହାକାଯାଃ ଶ୍ରୁଦ୍ଧାଙ୍ଗଦବଚନ୍ତଦା ।

ନୈଷିତିକୀଂ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ତ୍ୟାୟ ତତ୍ତ୍ଵଃ ସଂଗ୍ରାମକାଞ୍ଜଳିଣଃ ॥ ୧ ॥

ସମୁଦ୍ରୀରିତବୀର୍ଯ୍ୟାତ୍ମେ ସମାରୋପିତବିକ୍ରମାଃ ।

ପର୍ଯ୍ୟବନ୍ଧାପିତା ବାକ୍ୟେରଙ୍ଗଦେନ ବଲୀମୁଖାଃ ॥ ୨ ॥

ଚକ୍ର ଯୁଦ୍ଧଃ ଶୁଭୁମୁଲଃ ବାନରାଷ୍ଟ୍ୟକ୍ରମୀବିତାଃ ।

ପ୍ରହର୍ଷାଦାଗତୋଽସାହୀ ମରଣେ କୃତନିଶ୍ଚଯାଃ ॥ ୩ ॥

ଅଥ ବୃକ୍ଷାନ୍ ମହାକାଯାନ୍ ସାନ୍ତୁନି ଶୁଭମହାନ୍ତି ଚ ।

ବାନରାଷ୍ଟ୍ୟଗୁଣପାଠ୍ୟ କୁନ୍ତକର୍ମମୁପାଦ୍ରବନ୍ ॥ ୪ ॥

୧ । ଲୋ-ଟା । ନୈଷିତିକୀ ‘ଶୁଦ୍ଧମବଶ୍ଶଂ ବସଂ କରିଯାମ’ ଇତି ନିଷ୍ଠାଂ ଗତାଂ ବୁଦ୍ଧିମ୍ ।

୨ । ଲୋ-ଟା । ସମୁଦ୍ରୀରିତାନି ପ୍ରକାଶିତାନି ବିର୍ଯ୍ୟାଣି ଶକ୍ତ୍ୟେ ଯେତେ । ‘ସମାରୋପିତ-
ବିକ୍ରମାଃ’ କୃତବିକ୍ରମାଃ ।

୩ । ଲୋ-ଟା । ସାନ୍ତୁନି ଅହାନି ପର୍ବତୈକଦେଶାନିତି ଯାବଂ, ‘ଶୃଙ୍କାଣୀ’ତି ବା ପାଠଃ ।

ତଥନ ଅଙ୍ଗଦେର କଥା ଶୁନିଥା ମହାକାଯ ବାନରଗଣ ନିବୃତ୍ତ ହଇଯା ନୈଷିତିକ ବୁଦ୍ଧି
ଅବଲମ୍ବନପୂର୍ବକ ସଂଗ୍ରାମକାଞ୍ଜଳାୟ ଅବସ୍ଥାନ କରିତେ ଲାଗିଲ ॥ ୧ ॥

ଅଙ୍ଗଦ ବାକ୍ୟାଦ୍ୱାରା ବାନରଦିଗକେ ଅବସ୍ଥାନ କରାଇଲେନ, ତିନି ତାହାଦେର ବୀରତ୍ଵେର
କଥା ବଲିଲେନ ଏବଂ ତାହାଦେର ଉପର ପରାକ୍ରମେର ଆରୋପ କରିଲେନ ॥ ୨ ॥

ବାନରଗଣ ଆନନ୍ଦେ ଉତ୍ସାହିତ ହଇଯା ମୃତ୍ୟୁର ଜନ୍ମ ‘କୃତସଂକଳ୍ପ’ ହଇଲ ଏବଂ
ଜୀବନେର ଆଶା ତ୍ୟାଗ କରିଯା ଯୁଦ୍ଧ କରିତେ ଲାଗିଲ ॥ ୩ ॥

ବାନରଗଣ ସତର ବିଶାଳ ବିଶାଳ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଶୁବିଶାଳ ପର୍ବତସାମୁ ଉଂପାଟିତ କରିଯା
କୁନ୍ତକର୍ଣେର ପ୍ରତି ଧାବିତ ହଇଲ ॥ ୪ ॥

୧ । ଛ ‘ମର୍ଦ୍ଦେ’ । ୨ । ଛ.ଅତଃ ଗରଃ ‘ଅହର୍ଷାଦାଗତାମର୍ଦ୍ଦାଃ ସଂଗ୍ରାମେ କୃତନିଶ୍ଚଯାଃ’ ଇତାଥିକମ୍ । ୩ । ଛ ଇଦମର୍ଦ୍ଦଃ
ନାତି । ୪ । ଛ ‘ବାରାଃ’ । ୫ । ଛ ‘ଚ ମହାତି ଚ’ ।

ତାନ୍ ସମ୍ମାପନତୋ ଦୃଷ୍ଟୁ । କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ: ପ୍ରତାପବାନ୍ ।

ବ୍ୟଜ୍ରାବୟଃ ଶୁସଂରଙ୍ଗୋ ମେଘାନିବ ସଦ୍ବାଗତିଃ ॥ ୫ ॥

ତତ୍ପ୍ରତ ତଃ ମହାବୀର୍ଯ୍ୟଃ ନବ ବାନରୟୁଥପାଃ ।

ଶିଲାଶ୍ଚୋଦ୍ୟମ୍ ବିପୁଲାଃ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣମୁପାଦ୍ରବନ୍ ॥ ୬ ॥

ଅଞ୍ଜନଃ କୁମୁଦୋ ନୌଲୋ ଗବାକ୍ଷଚନ୍ଦନୋ ହରିଃ ।

ମୈନ୍ଦେହିଥ ଦ୍ଵିବିଦୀଶ୍ଚବ ଜାନ୍ମବାନ୍ ବିନତକ୍ଷତା ॥ ୭ ॥

ସୁଗପ୍ତ ପ୍ରାହରନ୍ ସର୍ବେ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ମହାବଲେ ।

ତତ୍ତ୍ଵ ଗାତ୍ରେ ବିନିର୍ଗ୍ମାଃ ଶିଲାଃ ଶୈଲନିଭାନ୍ତଥା ।

ଧର୍ଜଙ୍ ରଥଃ ଖରାଂଶ୍ଚବ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁଞ୍ଚବ ବ୍ୟାପୋଥୟନ୍ ॥ ୮ ॥

ମୋହବନ୍ଧୁ ତ୍ୟ ରଥାବୀରଃ ଶୁଲମୁଦ୍ୟମ୍ ସତ୍ତରଃ ।

ବେଗେନାଭ୍ୟେପପାତାଥ ପକ୍ଷବାନିବ ପର୍ବତଃ ॥ ୯ ॥

୧ । ଲୋ-ଟା । ସଦ୍ବାଗତିର୍ବୀୟଃ ।

୮ । ଲୋ-ଟା । ବିନିର୍ଗ୍ମା ବିବିଧପ୍ରକାରେଣ ଭଗ୍ନାଃ । ‘ବିଭିନ୍ନାନ୍ତ’ ଇତି ବା ପାଠଃ ।

ପ୍ରତାପଶାଲୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ତାହାଦିଗକେ ଆସିତେ ଦେଖିଯା ଅତିଶୟ ତୁଳ ହଇୟା ବାୟ ଯେମନ ମେଘସମ୍ମହକେ ବିଜ୍ଞାବିତ କରେ ସେଇରାପ ତାହାଦିଗକେ ବିଜ୍ଞାବିତ କରିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୫ ॥

ତାର ପର ଅଞ୍ଜନ, କୁମୁଦ, ନୌଲ, ଗବାକ୍ଷ, ଚନ୍ଦନ, ମୈନ୍ଦ, ଦ୍ଵିବିଦ, ଜାନ୍ମବାନ୍ ଓ ବିନତ ଏହି ନୟଜନ ଦଳପତି ବିଶାଳ ଶିଲା ଉତ୍ତୋଳିତ କରିଯା କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ପ୍ରତି ଧାବିତ ହଇଲେନ ॥ ୬-୭ ॥

ମହାବଲଶପଳୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ଉପର ତୋହାରା ସକଳେଇ ଏକସଙ୍ଗେ ପ୍ରହାର କରିତେ ଲାଗିଲେନ । ପର୍ବତମୂଳଶ ଶିଲାସମ୍ମହ ତୋହାର ଗାତ୍ରସଂପର୍ଶେ ଖଣ ଖଣ ହଇୟା ଧର, ରଥ, ଗର୍ଭତମୂଳ ଓ ଦାରଥିକେ ନିହତ କରିଲ ॥ ୮ ॥

ବୀର କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷରାସ୍ତିତ ହଇୟା ରଥ ହଇତେ ଲାଫାଇୟା ପଡ଼ିଯା ଶୁଲ ଉତ୍ତୋଳନପୂର୍ବକ

୧ । ଛ ‘ମୈନ୍ଦକ୍ଷ’ । ୨ । ଛ ‘ବାନ୍ମ’ । ୩ । ଛ ‘କର୍ଣ୍ଣ: ମହାବନ୍ମ’ । ୪ । ‘ତିରୀ’ । ୫ । ଛ ‘ନାଗାତନ୍ମ’

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣଃ ସୁମଂକ୍ରୁଦ୍ଧଃ ଶୁଲଗୁତ୍ୟ ସନ୍ତ୍ରମାଂ ।
 ଆର୍ଦ୍ଦୟଃ ସ ମହାବେଗଃ ମନ୍ତ୍ରାଦ୍ଵିକ୍ଷିପନ୍ ରିପୁନ୍ ॥ ୧୦ ॥
 ଶତାନି ସମ୍ପୁ ଚାଷ୍ଟେ ଚ ସହାରି ଚ ବାନରାଃ ।
 ବିକୌର୍ଣ୍ଣଃ ଶେରତେ ଭୂରୋ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣନିପାତିତାଃ ॥ ୧୧ ॥
 ଯୋଡ଼ଶାଷ୍ଟେ ଚ ଦଶ ଚ ତ୍ରିଂଶତଃ ବିଂଶତିଂ ତଥା ।
 ସ ସଂଗୁହ ତୁ ବାହ୍ୟାଂ ନିଷ୍ପିପେଷ ଚ ରାକ୍ଷସଃ ॥ ୧୨ ॥
 ଯଥା ନଲବନଂ ନାଗଃ ଅଭିନ୍ନକରଟୋ ବଲୀ ।
 ତଥା ବାନରମୈଷ୍ଟାନି ସ ହୃଦୟ ପର୍ଯ୍ୟଧାବତ ॥ ୧୩ ॥
 ହଲୁମାନ୍ ଶୈଲଶୃଙ୍ଗାଣି ବୃକ୍ଷାଂକ୍ଷ ବିବିଧାନ୍ ବହୁନ୍ ।
 ବର୍ଷ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣଶ୍ରୀରେ ବାନରର୍ଥଃ ॥ ୧୪ ॥

୧୦ । ଲୋ-ଟୀ । ସଂଲମାଦ ବେଗାଃ, ଆର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଅଡ଼ାଗମାଭାବ ଆର୍ଦ୍ଦଃ ।

୧୧ । ଲୋ-ଟୀ । ସମ୍ପ ଶତାନି ଅଷ୍ଟେ ଚ ଶତାନୀତ୍ୟସ୍ୱରଃ ।

ପଞ୍ଚମୁକ୍ତ ପର୍ବତେର ଆୟ ବେଗେ ଉତ୍ତପତ୍ତିତ ହଇଲେନ ॥ ୯ ॥

ମହାବେଗଶାଲୀ ମେହ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଅତିଶୟ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହଇଯା ସତର ଶୁଲ ଉତ୍ତୋଳନପୂର୍ବକ ଚାରିଦିକେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ କରତ ଶତ୍ରୁଦିଗକେ ସଂହାର କରିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୧୦ ॥

ଆଡ଼ାଇ ହାଜାର ବାନର କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣକର୍ତ୍ତକ ନିହତ ହଇଯା ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଓ ଧରାଶାୟୀ ହଇଲ ॥ ୧୧ ॥

ରାକ୍ଷସ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଆଟ, ଦଶ, ସୋଲ, ବିଶ ଓ ତ୍ରିଶଟି କରିଯା ରାନରକେ ବାହୁପାଶେ ଗ୍ରହଣ କରିଯା ନିଷ୍ପେଷିତ କରିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୧୨ ॥

ବଲବାନ୍ ମତ୍ତହଣ୍ଠୀ ଯେମନ ନଲବନ ବିଧବ୍ସ କରେ, କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ମେହରପ ବାନରମୈଷ୍ଟାଦିଗକେ ମର୍ଦିତ କରିଯା ଧାବିତ ହଇତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୧୩ ॥

ବାନରଶ୍ରେଷ୍ଠ ହଲୁମାନ୍ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ଗାତ୍ରେ ନାନାରକମେର ବହୁ ବୃକ୍ଷ ଓ ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗ ବର୍ଷଣ କରିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୧୪ ॥

୧। ଛ 'ସ ସଂତୁଷ୍ଟ' । ୨। ଛ 'ଆର୍ଦ୍ଦୟମ ମୁହମା-' । ୩। ଛ 'ହୀମ' । ୪। ଛ 'ଆଶେରାଷ୍ଟେ ହତ କୁ-' ।
 ୫। ଛ 'କର୍ମବ ରକ୍ଷା' । ୬। ଛ 'ତ୍ରିଂଶତଃ' । ୭। ଛ 'ସଂପରିଦର୍ଜ' । ୮। ଛ 'ସ' । ୯। ଛ 'ହୃଦୟପାଦାବତ' ।
 ୧୦। ଛ 'ଶିରଶ୍ରବରମାହିତ' ।

তানি পর্বতশৃঙ্গাণি শুলেন তু বিভেদ সঃ ।

ব' বৃক্ষবর্ষঃ চ কুস্তকর্ণো মদোৎকটঃ ॥ ১৫ ॥

ততো হৱণাঃ তদনীকমুগ্রঃ দুদ্রাব শূলঃ নিশিতঃ প্ৰগৃহ ।

তস্মৈ তু তস্মাপততঃ পুরস্তান্মহীধরাগ্রঃ হনুমান্মগ্নীজ্ঞা ॥ ১৬ ॥

স কুস্তকর্ণং কুপিতো জ্ঞান শৈলেন তেন প্লবগপ্রবীরঃ ।

স চাপি তেনাভিহতস্তরস্মী ন চুক্ষুভে কালসমপ্রভাবঃ ॥ ১৭ ॥

স শূলমার্বিধ্য তড়িৎপ্রকাশং গিরিং যথা প্ৰজলিতাগ্রশৃঙ্গম् ।

বাহুস্তরে মারুতিমাজযান গুহোৎচলং ক্রৌঞ্চমিবোগ্রশত্যা ॥ ১৮ ॥

১৬। লো-টী। আপততঃ আগচ্ছতঃ ।

১৮। লো-টী। আবিধা আগমিষ্ঠা বাহুস্তরে বাহুবার্ধে অচলং পর্বতঃ, 'গুহেরিতা
ক্রৌঞ্চমিবোগ্রশত্তি'রিতি পাঠঃ ।

মদোম্বত কুস্তকর্ণ শূল দ্বারা সেই পর্বতশৃঙ্গসমূহ বিদারিত করিলেন এবং
নিক্ষিপ্ত বৃক্ষরাজি ভাঙিয়া ফেলিলেন ॥ ১৫ ॥

তার পর কুস্তকর্ণ শাণিত শূল গ্রহণ করিয়া সেই উগ বানরসৈন্যের প্রতি
ধাবিত হইলেন । হনুমান্পর্বতশিখির গ্রহণ করিয়া সেই ধাবমান কুস্তকর্ণের সম্মুখীন
হইলেন ॥ ১৬ ॥

বানরশ্রেষ্ঠ হনুমান্মুক্তি দ্বারা সেই পর্বতদ্বারা কুস্তকর্ণকে আঘাত
করিলেন । কালতুল্য প্রভাবশালী বেগবান্মুক্তকর্ণ তদ্বারা প্ৰহত হইয়াও বিচলিত
হইলেন না ॥ ১৭ ॥

কাঞ্চিকেয় যেন উগ্রশক্তি দ্বারা ক্রৌঞ্চপৰ্বত বিন্দু করিয়াছিলেন, কুস্তকর্ণ
সেইরূপ হনুমানের বক্ষস্থলে বিদ্যুৎতুল্য প্রভাময় প্ৰজলিত শিখরাগ্রযুক্ত পৰ্বতের
গ্রায় শূল বিন্দু করিলেন ॥ ১৮ ॥

১। ছ 'বিভেদ'। ২। ছ 'মহাবস্থঃ'। ৩। ছ 'বিগৃহ'। ৪। ছ '-তোহৃপেতা'। ৫। ছ
'কপিপ্রবীর' (?)। ৬। ছ '-মাদার'। ৭। ছ '-প্রভাসঃ'। ৮। ছ 'গিরির্ধা'। ৯। ছ '-শৃঙ্গঃ'

স শূলনির্ভিন্নমহাভূজান্তরঃ । স্ববিহ্বলঃ শোণিতমুদিগরন् মুখাং ।

ননাদ ভৌমঃ হহুমান্ মহাহবে তপ্তান্তমেষস্তনিতোপমন্ত্রঃ ॥ ১৯ ॥

ততো বিমেছুঃ সহসা প্রহস্তী রক্ষোগণাস্তং ব্যথিতং নিশম্য ।

প্লবঙ্গমাশ্চাপি তদা ভয়ার্তাঃ প্রহৃতবুন্তে সহসৈব ভৌতাঃ ॥ ২০ ॥

নীলশিক্ষেপ শৈলাগ্রং কুস্তকর্ণায় সংযুগে ।

তমাপতন্তং সম্প্রেক্ষ্য মুষ্টিনাভিজঘান সঃ ॥ ২১ ॥

মুষ্টিপ্রহারাভিহতং শৈলাগ্রং তদ্ব্যশীর্যত ।

সবিশ্ফুলিঙ্গং সজ্জালং পপাত চ মহীতলে ॥ ২২ ॥

১৯। লো-টী। স বিহ্বলঃ অবধঃ ।

২০। লো-টী। তয়েন ঘোরেণ রক্ষসা আর্তাঃ পীড়িতাঃ । ‘প্লবঙ্গমাশ্চাপি হি তদ্বার্থার্তা’ ইতি বা পাঠঃ । ‘তয়ং প্রতিভূতে ঘোরে প্রস্তুনে কুস্তকস্ত চে’তি কোষঃ ।

২১। লো-টী। শৈলাগ্রং শৈলোত্তমঃ । ‘অগ্রোহিকে প্রধানে চ প্রথমে চাঞ্ছিদেববদ্ধি’তি কোষঃ ।

হহুমানের বিশাল বক্ষঃস্থল শূলদ্বারা বিদারিত হইল, হহুমান্ বিহ্বল হইয়া মুখদিয়া রক্ত বমন করিতে করিতে বর্ধাকালীন মেঘগর্জনের শ্বায় গন্তীরন্তরে মহাযুদ্ধে ভৌমণ গর্জন করিতে লাগিলেন ॥ ১৯ ॥

তার পর হহুমানকে ব্যথিত দেখিয়া রাক্ষসগণ সহসা আনন্দিত হইয়া গর্জন করিতে লাগিল এবং বানরগণ সহসা ভয়ার্ত হইয়া পলায়ন করিতে লাগিল ॥ ২০ ॥

যুদ্ধে ‘নীল’ কুস্তকর্ণের প্রতি পর্বতাগ্র নিক্ষেপ করিলেন, তাহা পতিত হইতেছে দেখিয়া কুস্তকর্ণ মুষ্টিদ্বারা আঘাত করিলেন ॥ ২১ ॥

তাহার মুষ্টাঘাতে সেই পর্বতশৃঙ্গ বিদারিত হইল এবং অগ্নিশিখা ও স্ফুলিঙ্গের সহিত ভূতলে পতিত হইল ॥ ২২ ॥

১। ছ ‘সংবি-’ । ২। ছ ‘মুবৰন্’ । ৩। ছ ‘বণাঃ’ । ৪। ছ ‘যুগ্মাঃ’ । ৫। ছ ‘পমনম্’ ।

ছ ‘শচাশ্ব ভয়ার্তান্তরা’ । ৭। ছ ‘কুস্তকর্ণ তৎ প্রেক্ষা’ । ৮। ছ ‘নিপাত ততো তুবি’

ତନ୍ଦୁଷ୍ଟୁ । କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ କର୍ମ ଦାରୁଣମାହବେ ।

ଖସଭଃ ଶରଭୋ ନୀଲୋ ଗବାକ୍ଷୋ ଗନ୍ଧମାଦନଃ ।

ପଞ୍ଚ ବାନରଶାନ୍ତିଲାଃ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣମୁପାଦ୍ରବନ् ॥ ୨୩ ॥

ଶୈଲେହୁଁ କୈକୈଶୈଲେଶୈଚ ମୁଷ୍ଟିଭିଶ୍ଚ ମହାବଲାଃ ।

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ମହାକାଯଃ ତେ ସର୍ବେହଭ୍ୟହନନ୍ ଭୃଷମ୍ ॥ ୨୪ ॥

ସ୍ପର୍ଶାନିବ ପ୍ରହାରାଂସ୍ତାନ୍ ମନ୍ତ୍ରମାନୋ ନ ବିବ୍ୟଥେ ।

ଖସଭଙ୍କ ମହାବୌଦ୍ୟେ ବାହୁଭ୍ୟାଃ ପରିଷସ୍ତଜେ ॥ ୨୫ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣଭୁଜାଭ୍ୟାଃ ତୁ ପୀଡ଼ିତୋ ବାନରୋତ୍ତମଃ ।

ସ ପପାତ ତତୋ ଭୂରୋ ମୁଖାଚ୍ଛୋଗିତମୁଦ୍ରବନ୍ ॥ ୨୬ ॥

ମୁଷ୍ଟିନା ଶରଭଙ୍କ ଚାପି ଜାମୁନା ନୀଲମାହବେ ।

ଆଜଘାନ ଗବାକ୍ଷଙ୍କ ତଳେନେନ୍ଦ୍ରିପୁଷ୍ଟଥା ॥ ୨୭ ॥

୨୬ । ଲୋ-ଟା । ‘ମ ପପାତ’ ଇତ୍ୟଗ୍ରାହିପଦୋ ‘ପପାତ ଖସଭୋ ଭୂରୋ ମୁଖାଗତଶୋଣିତ’ ଇତି କ୍ରଚିଂ ପାଠଃ ।

ଯୁଦ୍ଧେ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ସେଇ ଦାରୁଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରିଯା ଖସଭ, ଶରଭ, ନୀଲ, ଗବାକ୍ଷ ଓ ଗନ୍ଧମାଦନ ଏହି ପାଂଜନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାନର କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ସମ୍ମୁଖୀନ ହଇଲେନ ॥ ୨୩ ॥

ମହାବଲଶାଲୀ ତାହାରା ସକଳେ ପର୍ବତ, ବୃକ୍ଷ, ଚପେଟ ଓ ମୁଷ୍ଟିଦ୍ଵାରା ମହାକାଯ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରହାର କରିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୨୪ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ସେଇ ପ୍ରହାରଗୁଲିକେ ସ୍ପର୍ଶ ମାତ୍ର ମନେ କରିଯା ବ୍ୟଥିତ ହଇଲେନ ନା ଏବଂ ମହାବଲଶାଲୀ ‘ଖସଭ’କେ ଛୁଇ ବାହୁ ଦ୍ଵାରା ଆଲିଙ୍ଗନ କରିଲେନ ॥ ୨୫ ॥

ବାନରଶ୍ରେଷ୍ଠ ଖସଭ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ଭୁଜଦୟେ ପୀଡ଼ିତ ହଇଯା ମୁଖଦ୍ଵୟା ରକ୍ତ ବମନ କରିତେ କୁରିତେ ଭୂତଳେ ପତିତ ହଇଲେନ ॥ ୨୬ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଯୁଦ୍ଧେ ମୁଷ୍ଟିଦ୍ଵାରା ଶରଭକେ ଜାମୁଦ୍ଵାରା ନୀଲକେ ଏବଂ ଗବାକ୍ଷକେ ଚପେଟଦ୍ଵାରା ଆଘାତ କରିଲେନ ॥ ୨୭ ॥

୧ । ଛ ‘-କର୍ମଃ ଅନୁମ୍ବୁ’ । ୨ । ଛ ‘-ବଳମ୍’ । ୩ । ଛ ‘-ର୍ବେହପି ଅଜନ୍ମିରେ’ । ୪ । ଛ ‘ବାନରବିଷ୍ଣଃ’ ।

୫ । ଛ ‘ପପାତ ଖସଭୋ ଭୂରୋ’ । ୬ । ଛ ‘-ମାଗତଶୋଣିତଃ’ । ୭ । ଛ ‘-ସ୍ତଦା’ ।

প্রহারেব্যথিতাস্তে তে মুমুক্ষঃ শোণিতোক্ষিতাঃ ।

নিপেতুশ্চাপি মেদিন্যাঃ নিকৃতা ইব কিংশুকাঃ ॥ ২৮ ॥

তেষু বানরমুখ্যেষু পতিতেষু মহাজ্ঞান ।

বানরাণাঃ সহস্রাণি কুস্তকর্ণং প্রচুরভুঃ ॥ ২৯ ॥

তে শৈলমিব শৈলাভাঃ সমারূপভুক্তথিতাঃ ।

তং নষ্টেন্দুশনৈর্ছেব জামুভিমুষ্টিভিস্তলৈঃ ।

কুস্তকর্ণং মহাকায়মভিজন্মুঃ পরম্পরম ॥ ৩০ ॥

ত্রৈশ্চ বানরসাহস্রেঃ পরিক্ষিণ্যঃ সমস্ততঃ ।

ররাজ রাক্ষসব্যাস্ত্রো গিরিরাজুরুহৈরিব ॥ ৩১ ॥

২৮ । লো-টা । কিংশুকাঃ পলাশবৃক্ষাঃ ।

৩০ । লো-টা । ‘দদংশুক্ষ’তি পাঠঃ, কচিং ব্যন্দংশেতি । পরম্পরং মিলিতা ।
‘প্রবন্ধমা’ ইতি বা পাঠঃ ।

৩১ । লো-টা । পরিক্ষিণ্য বেষ্টিতঃ আজুরুহৈরিব বৃক্ষেরিব ।

তাহারা প্রহারে ব্যথিত ও রক্তাক্ত হইয়া মূর্চ্ছিত হইলেন এবং কর্তৃত
পলাশবৃক্ষের শায় তৃতলে পতিত হইলেন ॥ ২৮ ॥

সেই মহামনাঃ প্রধান প্রধান বানরগণ পতিত হইলে সহস্র সহস্র বানর
কুস্তকর্ণের দিকে ধাবিত হইল ॥ ২৯ ॥

পর্বতসদৃশ সেই বানরগণ পর্বততুল্য বিশালকায় কুস্তকর্ণের উপরে
আরোহণ করিল এবং নথ, দস্ত, জামু, মুষ্টি ও চপেটদ্বারা পরম্পর তাহাকে আঘাত
করিতে লাগিল ॥ ৩০ ॥

পর্বত যেমন উপরিসঞ্চাত বৃক্ষ বা ক্ষুদ্র পর্বতাদি দ্বারা ‘শোভা পায়, রাক্ষস-
শ্রেষ্ঠ কুস্তকর্ণ চারিদিকে সেই সহস্র সহস্র বানরে পরিবেষ্টিত হইয়া সেইরূপ শোভা
পাইতে লাগিলেন ॥ ৩১ ॥

১। ছ ‘ত্রৈশ্চে’ । ২। ‘র্যুপাজ্ঞব্র’ । ৩। ছ ‘তৎ’ । ৪। ছ ‘সর্বতঃ প্রবর্ষণাঃ’ । ৫। ছ ‘স্তুদা’ ।

৬। ছ অতঃ পরঃ ‘সমারূপভুক্ত’ দদংশুক্ষে মহাবলাঃ’ ইতিধিক্ষ । ৭। ছ ‘প্রবন্ধমা’ । ৮। ছ ‘তৎ স’ ।

ବାହୁଭ୍ୟାଃ ବାନରାନ୍ ସର୍ବିନାକୃଷ୍ୟ ସ ମହାବଲଃ ।

ଭକ୍ଷ୍ୟାମାସ ସଂକ୍ରନ୍ତୋ ଗରୁଡ଼ଃ ପନ୍ଥଗାନିବ ॥ ୩୨ ॥

ଅକ୍ଷିଷ୍ଟାଃ କୁନ୍ତକର୍ଣେନ ବନ୍ଦେ ପାତାଳସମ୍ମିତେ ।

ନାସାପୁଟାଭ୍ୟାଃ ନିଷ୍ପେତୁଃ କର୍ଣ୍ଣଭ୍ୟାଃ ଚୈବ ବାନରାଃ ॥ ୩୩ ॥

ମାଂସଶୋଣିତସଂକ୍ଲେଦାଃ କୁର୍ବନ୍ ଭୂମିଃ ସ ରାକ୍ଷସଃ ।

ଚାର ହରିସୈନ୍ୟେ କାଳାଗ୍ନିରିବ ମୁର୍ଚ୍ଛିତଃ ॥ ୩୪ ॥

ବଜ୍ରହଞ୍ଜୋ ସଥା ଶକ୍ରଃ ପାଶହଞ୍ଜୋ ସଥା ସମଃ ।

ଶୂଲହଞ୍ଜୋ ବର୍ତ୍ତୋ ତନ୍ଦ୍ର କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ମହାଯୁଧେ ॥ ୩୫ ॥

ସଥା ଶୁକ୍ଳାଗ୍ନ୍ୟରଣ୍ୟାନି ଗୌଷ୍ଠେ ଦହତି ପାବକଃ ।

ତଥା ବାନରୈନ୍ୟାନି ସ ଦଦାହ ମହାବଲଃ ॥ ୩୬ ॥

୩୪ । ଗୋ-ଟୀ । ମୁର୍ଚ୍ଛିତଃ ମୋଙ୍କୁ ଉତ୍ସନ୍ମବାନିତାର୍ଥଃ । ‘ମୁର୍ଚ୍ଛିତମିପ ମୋଙ୍କୁ ଯେ ଚ ମୁଢ଼ ଚେତି କୋମଃ । କାଳାଗ୍ନିଃ ପ୍ରଳୟକାଳାଗ୍ନିରିବ ।

ଗରୁଡ଼ ଯେମନ ସର୍ପଦିଗକେ ଭୋଜନ କରେ, ମହାବଲଶାଲୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ ତୁଳି ହଇୟା ସେଇକ୍ରମ ସମ୍ମତ ବାନରକେ ଦୁଇ ବାହୁଭ୍ୟା ଆକର୍ଷଣପୂର୍ବକ ଭକ୍ଷଣ କରିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୩୨ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ ବାନରଦିଗକେ ପାତାଳତୁଳ୍ୟ ବଦନବିବରେ ନିଷ୍କେପ କରିଲେନ ଏବଂ ତାହାରା କର୍ଣ ଓ ନାସିକା ଦିନ୍ୟା ବହିଗିର୍ତ୍ତ ହଇତେ ଲାଗିଲ ॥ ୩୩ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ ପୃଥିବୀକେ ମାଂସ ଓ ଶୋଣିତ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷ କରିଯା ବାନରୈନ୍ୟମଧ୍ୟ ପ୍ରଦୀପ କାଳାଗ୍ନିର ଶ୍ଵାସ ବିଚରଣ କରିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୩୪ ॥

ମହାୟୁଦ୍ଧେ ଶୂଲଧାରୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ ବଜ୍ରଧାରୀ ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ପାଶଧାରୀ ସମେର ଶ୍ଵାସ ଶୋଭା ପାଇତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୩୫ ॥

ଅଗ୍ନି ଯେମନ ଗୌଷ୍ଠକାଲେ ଶୁକ୍ଳ ଅରଣ୍ୟ ଦକ୍ଷ କରେ, ମହାବଲଶାଲୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ ସେଇକ୍ରମ

୧ । ହ ‘ନ ଅଶ୍ଵତ୍ତ ତୁ’ । ୨ । ହ ଅତଃ ପରଃ ‘ଭକ୍ଷ୍ୟାମାସ ସଂକ୍ରନ୍ତୋ ହଶୀନ୍ ପରିତ୍ୱର୍ତ୍ତାନ୍ । ସୁଧ୍ୟ ନ ଅହାରାଂଶ ପରିତ୍ୱର୍ତ୍ତାର୍ଥମହାବଲଃ’ । ଇତାଥିକର୍ମ । ୩ । ହ ‘ଅର୍ଜିନ୍’ ।

ততস্তে হন্ত্যানাস্তে হত্যথা বিনায়কাঃ ।

বানরা ভয়সংবিশ্বা বিনেছুর্বিকৃতস্ত্রাঃ ॥ ৩৭ ॥

ততো নিপীড়যানাস্তে কুস্তকর্ণেন বানরাঃ ।

২
রাঘবাভ্যাঃ সমাজগ্যুৰ্য্যথার্তা নষ্টচেতসঃ ॥ ৩৮ ॥

তথাপতন্তং সংপ্রেক্ষ্য কুস্তকর্ণং মহাবলম্ ।

উৎপপাত ততো বীরঃ শুগ্রীবো বানরাধিপঃ ॥ ৩৯ ॥

৩
স সালবৃক্ষং সহসা সংপ্রাগ্ন্য মহাকপিঃ ।

৪
অভিছুজ্বাব বেগেন কুস্তকর্ণং মহাহবে ॥ ৪০ ॥

৩৭ । লো-টী । বিক্রতস্ত্রাঃ বিশেষেণ কৃতস্ত্রা উচ্চেস্ত্রা ইতার্থঃ । ‘বিক্রতৈ়’রিতি বা পাঠঃ ।

৩৮ । লো-টী । ‘যথা বিশুং দিবৌকসঃ’ ‘যথার্তা নষ্টচেতসঃ’ ইতি বা পাঠঃ ।

৪০ । লো-টী । ‘সশাখবৃক্ষং’ ‘স সালবৃক্ষ’মিতি বা পাঠঃ ।

বানরসৈন্যদিগকে দন্ত করিতে লাগিলেন ॥ ৩৬ ॥

তার পর সেই নায়কহীন যুথাঞ্চ বানরগণ হত্যার ভয়ে উদ্বিগ্ন হইয়া বিক্রত-
স্ত্রে চীৎকার করিতে লাগিল ॥ ৩৭ ॥

তার পর সেই বানরগণ কুস্তকর্ণকর্তৃক নিপীড়িত হইয়া বেদনায় কাতর ও
নিরঙ্গসাহ হইয়া রামলক্ষ্মণের সহিত সম্মিলিত হইল ॥ ৩৮ ॥

তার পর মহাবলশালী কুস্তকর্ণকে আসিতে দেখিয়া বানররাজ বীর শুগ্রীব
উৎপত্তি হইলেন ॥ ৩৯ ॥

মহাযুদ্ধে মহাকপি শুগ্রীব সহসা শালবৃক্ষ গ্রহণ করিয়া বেগে কুস্তকর্ণের
প্রতি ধাবিত হইলেন ॥ ৪০ ॥

১। ছ ‘বিক্রতং স্ত্রম্’ । ২। ছ ‘র্য্যথা বিশুং দিবৌকসঃ’ । ৩। ছ ‘শালঃ’ । ৪। ছ ‘বশঃ’ ।

କପିଶୋଣିତଦିଙ୍ଗାଙ୍ଗଃ ଭକ୍ଷ୍ୟନ୍ତଃ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ् ।

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣଃ ହିତଃ ଦୃଷ୍ଟି । ସୁଗ୍ରୀବୋ ବାକ୍ୟମତ୍ରବୀଏ ॥ ୪୧ ॥

ନିହତା ଯେ ଦ୍ଵୟା ବୀରାଃ କୃତଃ କର୍ମ ମୁଦ୍ରକରମ୍ ।

ତ୍ରାସିତାନି ଚ ଦୈତ୍ୟାନି ପ୍ରାପ୍ତଃ ତେ ପରମଃ ସଞ୍ଚଃ ॥ ୪୨ ॥

ତ୍ୟଜେତାନ୍ ବାନରାନ୍ ସର୍ବାନ୍ କିମେଭିତ୍ତଃ କରିଷ୍ୟମ୍ ।

ମହିଷେକଃ ନିପାତଃ ଯେ ଶାଲବୁକ୍ଷଶ୍ଚ ରାକ୍ଷସ ॥ ୪୩ ॥

ତଦ୍ୱାକ୍ୟଃ ହରିରାଜଶ୍ଚ ସର୍ବଧୈର୍ଯ୍ୟମନ୍ତ୍ରିତମ୍ ।

ଶ୍ରୀରାକ୍ଷସଶାର୍ଦ୍ଦୁଳଃ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣୋହତ୍ରବୀଦ୍ଵଚଃ ॥ ୪୪ ॥

[ଶୋ-ଟୀ] । ବିବୃତାନି ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥ ବିକୃତାନି ସର୍ବାଣି ନଥୁଥଲାଙ୍ଗୁଲାଦୀତଙ୍ଗାନି ଯେନ ସଃ ବିବୃତମର୍ବାଙ୍ଗଃ । ‘ବିବୃତା କୁଦ୍ରକୁଗଭେଦେ ବିକୃତେ ଅଭିଧେୟବଦି’ତି କୋଷଃ । ‘ବିକୃତମର୍ବାଙ୍ଗ’ ଇତି ପାଠେ ବିକୃତାନି ବିକୃତଃ ପ୍ରାପିତାନି ସର୍ବାଙ୍ଗାନି ଯେନ ସଃ ।

୪୪ । ଶୋ-ଟୀ । ସର୍ବଧୈର୍ଯ୍ୟମନ୍ତ୍ରିତଃ ସତ୍ତଃ ବଲଃ ଧୈର୍ଯ୍ୟକୁ ତାଭ୍ୟାଃ ସମ୍ବନ୍ଧତଃ ‘ସାଧିକ୍ଷେପ- ସମ୍ବନ୍ଧିତ’ରିତି ବା ପାଠଃ ।

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ବାନରଦିଗକେ ଭକ୍ଷଣ କରିତେଛେନ, ବାନରେର ରକ୍ତେ ତ୍ାହାର ଗାତ୍ର ସିକ୍ତ, ସୁଗ୍ରୀବ ତ୍ାହାକେ ତାଦୃଶ ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଯା ବଲିଲେନ—॥ ୪୫ ॥

ତୁମି ଆମାର ବହୁ ବୀରକେ ନିହତ କରିଯାଇ, ଅତି ଦୁଷ୍ଟର କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯାଇ, ସୈଶଦିଗକେ ସଞ୍ଚାରିତ କରିଯାଇ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଶୋଲାଭ କରିଯାଇ ॥ ୪୨ ॥

ଏହି ସମସ୍ତ ବାନରଗଣକେ ତୁମି ପରିତ୍ୟାଗ କର, ଇହାଦିଗକେ ଦିଯା ତୁମି କି କରିବେ ? ହେ ରାକ୍ଷସ ! ତୁମି ଆମାର ଶାଲବୁକ୍ଷେର ଏକଟି ଆଘାତ ସହ କର ॥ ୪୩ ॥

ରାକ୍ଷସଶ୍ରେଷ୍ଠ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ବାନରାଜ ସୁଗ୍ରୀବେର ବଲ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟଯୁକ୍ତ ମେହି ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରିଯା ବଲିଲେ ଲାଗିଲେନ—॥ ୪୪ ॥

୧ । ହ ଅତଃ ପରଃ ‘ତେହେ ବିକୃତମର୍ବାଙ୍ଗୋ ବାନରେତ୍ରଃ ମୟୁମ୍ବକଃ । ତମାପତନ୍ତଃ ସଂପ୍ରେକ୍ଷ ରାକ୍ଷସଃ ଶାମରାଧିପଃ’ । ଇତାଧିକମ୍ । ୨ । ହ ‘ଭକ୍ଷିତାମୌହ’ । ୩ । ହ ‘ତାଜାନ୍ତଃ ବାନରାଃ ମର୍ବେ’ ।

ପ୍ରଜାପତେଷ୍ଠ ପୌତ୍ରଙ୍କୁ ତତୈବକ୍ଷ'ରଜୁଃସ୍ତତଃ ।

ଜାତସ୍ତୁ ତତ୍ତ୍ଵ ଚ କ୍ଷେତ୍ରେ ଭାସ୍ତରେଣ ମହାତ୍ମନା ॥ ୪୫ ॥

ଶ୍ରୀତପୌତ୍ରମଞ୍ଜମଃ କମ୍ମାଦ ଗର୍ଜିଲି ବାନର ।

କର୍ମଣ । ଦର୍ଶ୍ୟାତ୍ମାନଂ ଯାବେ ହାଂ ପ୍ରଥାମ୍ୟହୟ ॥ ୪୬ ॥

ସ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ବଚୋ ନିଶମ୍ୟ ବ୍ୟାବିଧି ସାଲଂ ସହସା ମୁମୋଚ ।

ତେନାଜଘାନୋରସି କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରକ୍ଷେଣ କାଳାନଲସମ୍ମିଭେନ ॥ ୪୭ ॥

୩

ସ ସାଲବ୍ରକ୍ଷଃ ସହସା ଚ ଭଗୋ ଭୁଜାନ୍ତରେ ତତ୍ତ୍ଵ ତଦା ନିମଗ୍ନଃ ।

ତତୋ ବିଷେଦୁଃ ସହସା ପ୍ରବଙ୍ଗା ରକ୍ଷେଣଗାଶ୍ଚାପି ମୁଦା ବିନେତୁଃ ॥ ୪୮ ॥

୪୫ । ଲୋ-ଟୀ । ପ୍ରଜାପତେ: କଶ୍ମପଶ ଖକରାଜଶ ଅକ୍ଷିରଜ୍ସଃ (?) ସମ୍ଭତଃ ପ୍ରିୟ: 'ବିଶ୍ଵାତ' ଇତି ବା ପାଠଃ, ଇତୋକଂ ବାକ୍ୟମ, ତତ୍ତ୍ଵ କ୍ଷେତ୍ରେ ଏଂ ଜାତ ଇତ୍ୟପରମ ।

୪୬ । ଲୋ-ଟୀ । ଭୁଜାନ୍ତରେ ନିମଗ୍ନଃ ପତିତଃ । ସ ନ ଭଗ୍ନ: 'ତଦା ନିଶାଲେ' ଇତି ବା ପାଠଃ ।

ତୁମି ପ୍ରଜାପତିର ପୌତ୍ର ଏବଂ ଖକରଜାର ପୁତ୍ର, ତୁମି ତାହାର କ୍ଷେତ୍ରେ ମହାତ୍ମା ଭାସ୍ତରେଣ ଓରସେ ଜୟାଗ୍ରହଣ କରିଯାଇ ॥ ୪୫ ॥

ହେ ବାନର, ତୁମି ଜ୍ଞାନୀ ଓ ପରାକ୍ରମଶାଲୀ, ତୁମି ଗର୍ଜନ କରିତେଛ କେନ ? ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମି ତୋମାକେ ପ୍ରଥିତ କରି, ତତକଣ ତୁମି କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କର ॥ ୪୬ ॥

ଶୁଗ୍ରୀବ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର କଥା ଶୁନିଯା ସହସା ଏକଟି ଶାଲବ୍ରକ୍ଷ ଉତ୍ପାଟିତ କରିଯା ନିକ୍ଷେପ କରିଲେନ ଏବଂ ସେଇ କାଳାନଲତୁଲ୍ୟ ବୃକ୍ଷଦ୍ୱାରା କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳେ ପ୍ରହାର କରିଲେନ ॥ ୪୭ ॥

ମେହି ଶାଲବ୍ରକ୍ଷ ସହସା କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳେ ପତିତ ହଇଯା ଭାଙ୍ଗିଯା ଗେଲ, ତାହାତେ ବାନରଗଣ ବିଷଳ ହଇଲ ଏବଂ ରାକ୍ଷସଗଣ ଉତ୍ସାହବନି କରିତେ ଲାଗିଲ ॥ ୪୮ ॥

୧ । ଛ 'ମୃକରାଜଶ ସମ୍ଭତଃ' । ୨ । ଛ 'ଶାଲଂ' । ୩ । ଛ 'ସଥତେଣ' । ୪ । ଛ 'ବିଭଗୋ' । ୫ । ଛ 'ଜମା' ।

ସ ଶାଲବ୍ରକ୍ଷାଭିହତଶୁକୋପ ଜହାସ ଚୈବାଥ ବିବ୍ରତ୍ୟ ବକ୍ତ୍ରମ ।
 ସାବିଧ୍ୟ ଶୁଲକ୍ଷ ତଡ଼ିଏପକାଶଃ ଚିକ୍ଷେପ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷପତେର୍ଵଧାୟ ॥ ୪୯ ॥

ତେ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ୍ସ ଭୂଜ ପ୍ରଶ୍ଟଂ ଶୁଲଃ ଶିତଂ କାଂକନବଜ୍ରକୁଟ୍ଟମ ।
 କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ସମୁଦ୍ରତ୍ୟ ନିଗୃହ ଦୋର୍ଯ୍ୟଃ ବତ୍ରଙ୍ଗ ବୀରସ୍ତରମା ବଲେନ ॥ ୫୦ ॥

କୃତଃ ଭାରମହତ୍ରେଣ ଶୁଲଃ କାଂକନୀୟମଃ ଦୃଢମ ।
 ବତ୍ରଙ୍ଗ ଜାନୁମାରୋପ୍ୟ ପ୍ରହଞ୍ଚଃ ପ୍ରବଗର୍ଭଃ ॥ ୫୧ ॥

ସ ତଃ ତଦା ଭଗ୍ନମବେକ୍ଷ୍ୟ ଶୁଲଃ ଚୁକୋପ ରକ୍ଷେତ୍ରଧିପତିର୍ମହାତ୍ମା ।
 ଉତ୍ପାଟ୍ୟ ଶୃଙ୍ଗଃ ସହମାଚଳଶ୍ଵର ଜୟାନ ସୁଗ୍ରୀବମୁପେତ୍ୟ ତେନ ॥ ୫୨ ॥

୫୧ । ଲୋ-ଟୀ । ବିବ୍ରତ୍ୟ ସାଦାୟ, ସାବିଧ୍ୟ ଆମୟିଷା ତଙ୍କ ଶୁଲଃ ‘ଶୁଲକ୍ଷ’ତି ବା ପାଠଃ ।

୫୦ । ଲୋ-ଟୀ । ତରମା ବେଗେନ, ଭୂଜାପ୍ରଶ୍ଟଃ ଭୂଜୟା ଭୂଜେନ ପ୍ରଶ୍ଟଃ ତ୍ୟକ୍ତମ । ‘ଅଭୂଜ-
 ପ୍ରଶ୍ଟ’ମିତି ବା ପାଠଃ । ‘ଭୂଜ ସ୍ବରୋଃ କରେ ବାହେ’ ଇତି କୋଷଃ । ବଜ୍ରା ହୀରକଃ, ନିଗୃହ ଗୃହୀତା ।

୫୧ । ଲୋ-ଟୀ । ଭାରଃ ପତ୍ରମହତ୍ତ୍ଵର୍ଥ, ତେମହତ୍ରେଣ କୃତଃ ତେମହତ୍ରେଣ ନିର୍ମିତମିତ୍ୟର୍ଥଃ ।
 ‘ଭାରଃ ଶାନ୍ତିବିଧେ ବିକ୍ଷେପ ପଚାନାଃ ଦିସଃତ୍ରକେ’ ଇତି କୋଷଃ ।

୫୨ । ଲୋ-ଟୀ । ଅଚଲଶ୍ଵର ପର୍ବତଶ୍ଵର ।

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଶାଲବ୍ରକ୍ଷଦ୍ଵାରା ପ୍ରହତ ହଇୟା କୁପିତ ହଇୟା ମୁଖ୍ୟାଦାନପୂର୍ବକ ହାସିତେ
 ଲାଗିଲେନ ଏବଂ ସୁଗ୍ରୀବକେ ବଧ କରିବାର ଜଣ ବିଛାତେର ଶାୟ ପ୍ରଭାମୟ ଶୁଲ ଆମିତ
 କରିୟା ନିକ୍ଷେପ କରିଲେନ ॥ ୪୯ ॥

ବୀର ସୁଗ୍ରୀବ ଦ୍ରବ୍ରତ ଉତ୍ତରମନ କରିୟା କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ହତ୍ତନିକିଷ୍ଟ ସେଇ ଶୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ହୀରକ-
 ସମସ୍ତିତ ଶାନ୍ତିତ ଶୁଲ ଦୁଇ ହାତେ ଗ୍ରହଣ କରିୟା ବଲପୂର୍ବକ ଭାଙ୍ଗିୟା ଫେଲିଲେନ ॥ ୫୦ ॥

ବାନ୍ଧୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁଗ୍ରୀବ ସହତ୍ର‘ଭାର’ କୁନ୍ତଲୋହନିର୍ମିତ ସେଇ ଦୃଢମୁକ୍ତିକୁ ଶୁଲକେ ସାମନ୍ଦେ
 ଜାମୁର ଉପର ଚାପନ କରିୟା ଭାଙ୍ଗିୟା ଫେଲିଲେନ ॥ ୫୧ ॥

ମହାମନା ରାକ୍ଷସାଧିପତି କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ସେଇ ଶୁଲ ଭାଙ୍ଗିୟା ଗେଲ ଦେଖିୟା କୁନ୍ତ ହଇଲେନ
 ଏବଂ ସହସା ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗ ଉତ୍ପାଟିତ କରିୟା ସୁଗ୍ରୀବେର ନିକଟ ଗମନ କରିୟା ତଦ୍ଵାରା
 ତୁଳାକୁ ଆଘାତ କରିଲେନ ॥ ୫୨ ॥

স শৈলশৃঙ্গাভিহতো বিসংজ্ঞঃ পপাত ভূর্মো যুধি বানরেন্দ্রঃ ।

তং প্রেক্ষ্য ভূর্মো পতিতং বিসংজ্ঞং নেহুঃ অহষ্টা যুধি যাতুধানাঃ ॥ ৫৩ ॥

তমভূয়েত্যাত্মতঘোরবীর্যঃ স কুন্তকর্ণে। যুধি বানরেন্দ্রম্ ।

জহার সুগ্রীবমভিপ্রগৃহ যথানিলো মেষমতিপ্রচণ্ডঃ ॥ ৫৪ ॥

স তং সমৃৎপাট্য জগাম বৌরঃ সংস্তুয়মানো যুধি রাক্ষসৌঘৈঃ ।

শৃখন্ম নিনাদং ত্রিদিবালয়ানাং প্লবঙ্গরাজগ্রহবিশ্বিতানাম্য ॥ ৫৫ ॥

ততস্তমাদায় তদা স মেনে হরীজ্ঞমিত্রে। পম্বিজ্ঞবীর্যঃ ।

অশ্বিন হতে সর্বমিদং বিপন্নং সরাঘবং সৈন্যমিতীজ্ঞশক্রঃ ॥ ৫৬ ॥

৫৪। লো-টা। জহার নীতবান् ।

৫৫। লো-টা। উৎপাট্য গৃহীত্বা উত্তোলা বা ।

[লো-টা]। মেষপ্রতিমানং মেরতুল্যং হোল্যে রূপং শরীরং যস্ত সঃ । ‘মেষপ্রতিমান-
রূপ’ ইতি পাঠঃ । মানং রূপকে উচ্চতায়াং দৃষ্টান্তঃ, এহো গ্রহণং বিশ্বস্তং হিংসিত্য ।

বানররাজ সুগ্রীব যুদ্ধে পর্বতশৃঙ্গের আঘাতে অচেতন হইয়া ভূতলে পতিত
হইলেন, তাঁহাকে ভূপর্তিত ও সংজ্ঞাহীন দেখিয়া রাক্ষসগণ রণক্ষেত্রে সানন্দে হৃক্ষার
করিতে লাগিল ॥ ৫৩ ॥

অন্তু এবং ভীষণ পরাক্রমশালী সেই কুন্তকর্ণ যুদ্ধক্ষেত্রে বানররাজ সুগ্রীবের
সমীপবর্তী হইয়া অতি অচণ্ড বায়ু যেমন মেঘকে হরণ করে সেইরূপ সুগ্রীবকে
ধ্বারণপূর্বক অপহরণ করিলেন ॥ ৫৪ ॥

বানররাজ সুগ্রীব ধৃত হওয়ায় দেবগণ বিশ্বিত হইলেন, বৌর কুন্তকর্ণ সুগ্রীবকে
উত্তোলিত করিয়া দেবগণের হাহাকার শ্রবণ করিতে করিতে গমন করিলেন,
যুদ্ধক্ষেত্রে রাক্ষসগণ তাঁহার প্রশংসা করিতে লাগিল ॥ ৫৫ ॥

তাঁর পর ইন্দ্রের শক্ত ইল্লুল্য পরাক্রমশালী কুন্তকর্ণ ইল্লুল্য বানররাজ
সুগ্রীবকে গ্রহণ করিয়া মনে করিলেন—“ইহাকে বধ করিলে রামের সহিত এই
সমস্ত সৈন্যই বিপন্ন হইবে” ॥ ৫৬ ॥

১। ছ ‘বীক্ষা’। ২। ছ ‘ক্রগং’। ৩। ছ ‘জগাম’। ৪। অতঃ পংঃ ‘স তং মহামেষবিকাশকূপ-
মৃৎপাট্য গচ্ছন্ত যুধি কুন্তকর্ণঃ। রাবরাজ মেষঃ প্রতিমোহনুরূপো মেষর্থাতুজ্ঞ তচারশৃঙ্গঃ’। ইত্যধিক্য । ৫। ছ ততঃ ।
৬। ক ‘তুল্যঃ’। ৭। ছ ‘বিনষ্টঃ’। ৮। ছ ‘সেজ্জমিতীজ্ঞশক্রঃ’।

ବିଜ୍ଞତାଃ ସ୍ଵାହିନୀଃ ଦୃଷ୍ଟ୍ରୀ ବାନରାଣଃ ତତ୍ତ୍ଵତଃ ।

କୁନ୍ତକର୍ଣେ ଶୁଣ୍ଠୀବଃ ଗୃହୀତକୁ ହରୀଶ୍ଵରମ୍ ॥ ୫୭ ॥

ହନୁମାଃ ଶିଷ୍ଟଯାମାସ ମତିମାନ୍ ପବନାତ୍ମଜଃ ।

ଏବଃ ଗୃହୀତେ ଶୁଣ୍ଠୀବେ କିଂ କାର୍ଯ୍ୟଂ ବୈ ମୟା ଭବେ ॥ ୫୮ ॥

୩
୪ ଯେ ତୁ ଅୟାଃ ମୟା କର୍ତ୍ତୁଃ ତେ କରିଯାମି ସର୍ବଥା ।

ମହାପର୍ବତସଙ୍କଳଃ ନାଶ୍ୟାମି ରାକ୍ଷସମ୍ ॥ ୫୯ ॥

ମୟା ହତେ ସମ୍ପ୍ରତି କୁନ୍ତକର୍ଣେ ମହାବଲେ ମୁଣ୍ଡନିପାତଭଗେ ।

୪
୫ ବିମୋଳିତେ ବାନରପାର୍ଥବେ ଚ ଭବନ୍ତ ତୁର୍ଣ୍ଣାଃ ପ୍ଲବଗାଃ ସମ୍ପତ୍ତାଃ ॥ ୬୦ ॥

ଅଥବା ସ୍ଵଯମେବୈ ଆତ୍ମାନଃ ମୋକ୍ଷଯିଷ୍ୟତି ।

ଗୃହୀତୋ ସନ୍ତୁଷ୍ଟି ଭବେ ତ୍ରିଦୈଶ୍ଵରୀନରାଧିପଃ ॥ ୬୧ ॥

୫୮ । ଲୋ-ଟୀ । ‘ଘରେବ ଚ’ ଇତି ପାଠଃ । ‘ମୟା ଭବେଦି’ତି ବା ପାଠଃ ।

୬୦ । ଲୋ-ଟୀ । ମୁଣ୍ଡବିକିର୍ଣ୍ଣଦେହେ ମୁଣ୍ଡଚିଛନ୍ଦେହେ ।

ସୈଶାନ୍ଦିଗକେ ଚାରିଦିକେ ପଲାୟନ କରିତେ ଦେଖିଯା ଏବଃ ବାନରରାଜ ଶୁଣ୍ଠୀବକେ
କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣକର୍ତ୍ତକ ଗୃହୀତ ଦେଖିଯା ପବନନଦନ ବୁଦ୍ଧିମାନ ହନୁମାନ ଚିନ୍ତା କରିତେ ଲାଗିଲେନ—
ଶୁଣ୍ଠୀବ ଏହିଭାବେ ଧୂତ ହଇଲେ ଆମାଦ୍ଵାରା କୋନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହଇବେ ? ॥ ୫୭-୫୮ ॥

ଯାହା ଆମାର କରା ଉଚିତ ତାହା ସର୍ବପ୍ରକାରେଇ ସମ୍ପାଦନ କରିବ, ଆମି ଏହି
ବିଶାଳ ପର୍ବତସନ୍ଦୂଶ ରାକ୍ଷସକେ ବ୍ୟଥ କରିବ ॥ ୫୯ ॥

ସମ୍ପ୍ରତି ଆମି ମହାବଲଶାଲୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣକେ ମୁଣ୍ଡ୍ୟାଘାତେ ନିହତ କରିଲେ ଏବଃ ବାନର-
ରାଜ ଶୁଣ୍ଠୀବକେ ମୁକ୍ତ କରିଲେ ବାନରଗଣ ସକଳେ ସମ୍ମତ ହଇବେ ॥ ୬୦ ॥

ଅଥବା—ଏହି ବାନରରାଜ ଶୁଣ୍ଠୀବ ଯଦି ଦେବଗଣକର୍ତ୍ତକ ଓ ଧୂତ ହନ, ତଥାପି ନିଜେଇ
ନିଜକେ ମୁକ୍ତ କରିଯା ଲାଇବେନ ॥ ୬୧ ॥

୧ । ହ ‘ରାଗାମିତତ୍ତ୍ଵଃ’ । ୨ । ହ ‘କର୍ତ୍ତ୍ୟଃ’ । ୩ । ହ ‘ଯଦେ’ । ୪ । ହ-ଅତଃ ପରଃ ‘ମୋକ୍ଷଯାମି
ଶୁଣ୍ଠୀବ ହସା ତଃ ଦେବକଟ୍ଟକ୍ୟ’ ଇତ୍ୟଧିକମ୍ । ୫ । ହ ‘ବିକାରଦେହେ’ । ୬ । ହ ‘ବିମୋଳିତେ’ । ୭ । ହ ‘ମୋକ୍ଷ-
ଆପ୍ନ୍ୟାତ ପାର୍ବିକ’ । ୮ । ହ ‘ଶୈଃ ମମହୋରଗୈ’ ।

ମନେ ନ ତାବଦାଜ୍ଞାନଂ ବୁଦ୍ୟତେ ବାନରାଧିପଃ ।

ଶୈଲପ୍ରହାରାଭିହତः କୁନ୍ତକର୍ଣେ ସଂୟୁଗେ ॥ ୬୨ ॥

ଅୟଃ ମୁହୂର୍ତ୍ତାଂ ସୁତ୍ରୀବୋ ଲକ୍ଷମଂଜୋ ମହାବଳଃ ।

ଆୟନୋ ବାନରାଣାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରେ ପଥ୍ୟଂ ତେ କରିଯୁତି ॥ ୬୩ ॥

ମୟା ତୁ ମୋକ୍ଷିତସ୍ତାନ୍ତ ସୁତ୍ରୀବନ୍ତ ମହାଜ୍ଞନଃ ।

ଅପ୍ରୀତିଶ ଭବେ କଷ୍ଟା କୌର୍ତ୍ତିନାଶଚ ଶାଖତଃ ॥ ୬୪ ॥

ତମ୍ଭୁମୁହୂର୍ତ୍ତଂ କାଞ୍ଜିକ୍ଷ୍ୟେ ବିକ୍ରମଂ ପାର୍ଥିବନ୍ତ ତୁ ।

ଭିରଙ୍କ ବାନରାନୌକଂ ସାବଦାଖାସଯାମ୍ୟହୟ ॥ ୬୫ ॥

ଇତ୍ୟେବ ଚିନ୍ତ୍ୟିତ୍ଵା ସ ହନୂମାନ୍ ମାର୍ତ୍ତତାଜ୍ଞଃ ।

ଭୂଯଃ ସଂକ୍ଷତ୍ସ୍ତ୍ରୟାମାସ ବାନରାଣଃ ମହାଚମ୍ଭୁ ॥ ୬୬ ॥

୬୩ । ଲୋ-ଟୀ । ପଥ୍ୟଂ ହିତମ् ।

୬୪ । ଲୋ-ଟୀ । ଶାଖତଃ । ନିରସରମକୌର୍ତ୍ତିଂ ତନା ଗାନ୍ଧିତ୍ୟର୍ଥଃ ।

୬୫ । ଲୋ-ଟୀ । ଭିରଙ୍କ ବିଦାରିତମ् ।

୬୬ । ଲୋ-ଟୀ । ସଂକ୍ଷତ୍ସ୍ତ୍ରୟାମାସ ହିତୀଚକାର ।

ମନେ ହୟ, ବାନରାଜ ଯୁଦ୍ଧେ କୁନ୍ତକର୍ଣେ ଶୈଲପ୍ରହାରେ ଆହତ ହଇୟା ଆୟବୋଧ
ହାରାଇୟା ଫେଲିଯାଛେ ॥ ୬୨ ॥

ଏହି ମହାବଲଶାଲୀ ସୁତ୍ରୀବ ମୁହୂର୍ତ୍ତମଧ୍ୟେଇ ସଂଜାଲାଭ କରିଯା ନିଜେର ଏବଂ
ବାନରଦେର ତାହା ହିତକର ତାହା କରିବେନ ॥ ୬୩ ॥

ଆମି ଯଦି ଏହି ମହାଜ୍ଞ ସୁତ୍ରୀବକେ ମୁକ୍ତିଦାନ କରି, ତାହା ହଇଲେ ଇହାର କଷ୍ଟ-
ଦାୟକ ଅସଂଗ୍ରେଷ୍ୟ ଏବଂ ଚିରଦିନେର ଜଣ୍ଠ କୌର୍ତ୍ତିକ୍ଷୟ ହଇବେ ॥ ୬୪ ॥

ସୁତରାଂ ଆମି ମୁହୂର୍ତ୍ତକାଳ ମହାରାଜ ସୁତ୍ରୀବର ବିକ୍ରମପ୍ରକାଶେର ଆକାଙ୍କ୍ଷା
କରିବ । ତତକ୍ଷଣ ବିଛିନ୍ନ ବାନରମୈଶ୍ୱରିଦିଗକେ ଆଶ୍ଵାସିତ କରି ॥ ୬୫ ॥

ସେଇ ପବନନଳନ ହନୂମାନ୍ ଏଇକ୍ଲପ ଚିନ୍ତା କରିଯା ବିଶାଲ ବାନରବାହିନୀକେ
ପୁନରାୟ ସୁର୍ତ୍ତିର କରିଲେନ ॥ ୬୬ ॥

କୁଞ୍ଜେ^୧ ଚ ସମ୍ମଶ୍ଵର ସଂଗମ୍ୟ ଚ ତତ୍ତ୍ଵତଃ^୨ ।

ବୃକ୍ଷାଦ୍ଵିହସ୍ତା ହରଯତ୍କୁଳୁ^୩ ସଂଗ୍ରାମମୁଦ୍ରିନି ॥ ୬୭ ॥

ସ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣୀଥ ବିବେଶ ଲକ୍ଷ୍ମିଃ କୁରୁତ୍ତମାଦୀଯ ମହାହରୀଶମ୍ ।

ବିମାନଚର୍ଯ୍ୟଗୃହଗୋପୁରତ୍ରୈରବକୀର୍ଯ୍ୟମାଣଃ ॥ ୬୮ ॥

ତତଃ ସ ସଂଜ୍ଞାଃ ପ୍ରତିଲଭ୍ୟ କୁଞ୍ଜାଦ୍ ବଲୌଯସତ୍ତ୍ଵ ଭୂଜାନ୍ତରତଃ ।

ଅବେକ୍ଷମାଣଃ ପୁରାଜମାର୍ଗଃ ବିଚିନ୍ତ୍ୟମାସ ମୁହର୍ମହାତ୍ମା ॥ ୬୯ ॥

ଏବଃ ଗୃହୀତେନ କଥଃ ତୁ ନାମ ଶକ୍ୟ ମୟା ମନ୍ତ୍ରାତ୍ମିକର୍ତ୍ତୁ ମତ୍ୟ ।

ତଥା କରିଯାମି ଯଥା ହରୀଣଃ ଭବିଷ୍ୟତୀକ୍ଷଟଃ ମମ ଚାପି ପଥ୍ୟମ୍ ॥ ୭୦ ॥

୬୭ । ଲୋ-ଟୀ । ସଂଗ୍ରାମମୁଦ୍ରିନି ତୁମ୍ଭୁ: ‘ଆଲେଖିତା ଇବେ’ତି ପାଠେ ଚିତ୍ରିତା ଇବ ।

୬୮ । ଲୋ-ଟୀ । ବିମାନଚର୍ଯ୍ୟ ବିମାନେ ଚର୍ଯ୍ୟ । ଚରଣଂ ଗମନଂ ଧାସାଂ ତା ବିମାନୋପଚାରିଣ୍-
ଶାତିଗ୍ରହାଦିଷ୍ଟିର୍ଜିନେକ୍, ‘ବିମାନପୂର୍ଣ୍ଣାଗୃହଗୋପୁରତ୍ରୈ’ରିତି ପାଠେ ବିମାନପୁରି ସେ ସାନ୍ତି ତେ ବିମାନ-
ପୂର୍ଣ୍ଣାତ୍ମେକ ଗୃହଗୋପୁରତ୍ରୈତ୍ୱର୍ତ୍ତ୍ୟରଃ । ମାଲାଗ୍ରବର୍ଦ୍ଧମାର୍ଯ୍ୟାନାଂ ପୁନ୍ତାମାତ୍ରେ ପ୍ରଥମେ ବର୍ଣ୍ଣଂ ବର୍ଣ୍ଣଂ ଯେବାଂ
ଲାଜାନୀନାଂ ତୈଃ ପଞ୍ଚାଂ ଲାଜାଦିଭିବରକିର୍ଯ୍ୟମାଣ ଇତାର୍ଥଃ ।

ବାନରଗଣ ବଞ୍ଚକଟେ ଆଶ୍ଵସ୍ତ ହଇୟା ଏବଃ ଚାରିଦିକ ହଇତେ ସମ୍ପିଲିତ ହଇୟା ବୃକ୍ଷ
ଓ ପର୍ବତ ହଞ୍ଚେ ସଂଗ୍ରାମେର ପୁରୋଭାଗେ ଅବସ୍ଥାନ କରିତେ ଲାଗିଲ ॥ ୬୭ ॥

ଏହିକେ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ କମ୍ପମାନ ବାନରାଜ ମୁଗ୍ରୀବକେ ଲାଇୟା ବିମାନ, ବିହାରଭବନ ଓ
ପୁରଦ୍ଵାରେ ଅବଶ୍ଵିତ ବ୍ୟକ୍ତିବୃନ୍ଦେର . ମାଲ୍ୟବର୍ଧଣେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହଇୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରବେଶ
କରିଲେନ ॥ ୬୮ ॥

ତାର ପର ବଲବାନ୍ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣର ଭୂଜମଧ୍ୟାନ୍ତିତ ମହାଜ୍ଞା ମୁଗ୍ରୀବ ଅତିକଟେ ସଂଜ୍ଞା
ଲାଭ କରିଯା ପୁରମାର୍ଗ ଅବଲୋକନ କରିତେ କରିତେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଚିନ୍ତା କରିତେ
ଲାଗିଲେନ—॥ ୬୯ ॥

ଆମି ଏଇକୁପେ ଧୂତ ହଇୟାଛି, ଏକ୍ଷଣେ କିନ୍କରିପେ ଇହାର ପ୍ରତୀକାର କରିତେ
ପାରି? ଏଇକୁପ କିଛୁଇ କରିବ, ଯାହାତେ ବାନରଦିଗେର ଅଭୀଷ୍ଟ ସିନ୍ଦ ହୟ ଏବଃ ଆମାରେ
ମଙ୍ଗଳ ହୟ ॥ ୭୦ ॥

୧ । ହ ‘ତୁ’ । ୨ । ହ ‘-କୁରୁଲିଥିତା ଇବ’ । ୩ । ହ ‘ର୍ଯ୍ୟ: ଅବି-’ । ୪ । ହ ‘ତତୋ ହ୍ୟୀ’ । ୫ । ହ
‘ଆଲେଖିତା-ଶାତି’ । ୬ । ହ ‘ର୍ଯ୍ୟ’ । ୭ । ହ ‘ଚୈବ’ ।

ততঃ করাগ্রেঃ সহসোর্দিমেত্য রাজা হরীগাম্যরেন্দ্রশত্রোঃ ।

চকর্ত কর্ণেী দশনৈশ্চ নামাং দদার পার্শ্বে চ কৃষ্টকর্ম ॥ ৭১ ॥

স কৃষ্টকর্ণেী হতকর্ণনামো ভূং নদন্ত বেদনয়ার্দিতশ্চ ।

রোষাভিভূতো রুধিরোক্ষিতশ্চ সুগ্রীবমাবিধ্য পিপেষ ভূর্মো ॥ ৭২ ॥

স ভূতলে ঘন্তঃ কপিপ্রবীরঃ স্বরারিভিত্তেরভিহন্ত্যমানঃ ।

জগাম বেগাদ্বিযদভূপেত্য পুনশ্চ রাযং সহসা জগাম ॥ ৭৩ ॥

কর্ণনামাবিহীনস্ত কৃষ্টকর্ণেী মহাবলঃ ।

রংজ শোণিতোৎসেকের্গিরিঃ প্রস্তরণৈরিব ॥ ৭৪ ॥

৭২ । লো-টী । হতো ছিঙ্গো কর্ণেী নামে চ যত্থ সঃ । বমনু রক্তমিত্যার্থঃ । ‘রসঞ্চ’তি পাঠে শব্দং কুর্বনু ‘নদন্ত’তি বা পাঠঃ । আবিধা ভ্রাময়িত্বা পিপেষ ভূর্মো চূর্ণীকর্তু মুগ্ধতঃ ।

৭৩ । লো-টী । কৃষ্টকপিপ্রবীরঃ কৃষ্টকর্ণঃ ‘ভীমবলো নিপিষ্ট’ ইতি বা পাঠঃ । বিয়ৎ আকাশমূল অভূপেত্য প্রাপ্য ।

[লো-টী] । তমাপত্তুক্ষেপঃ (?) অসমীক্ষ্য সর্বে ইতি ‘তমাগতজ্ঞাক্ষ্য’মিথ্যাপত্তং সমীক্ষ্যে’তি কঠিন । স্মসংহিতঃ স্মদদশঃ ।

৭৪ । লো-টী । শোণিতোৎসেকেঃ শোণিতোদ্বেক্ষেকেঃ, প্রস্তরণৈরিবঃ (?) ।

তার পর বানররাজ সুগ্রীব সহসা উর্দ্ধে উথিত হইয়া করাগ্রভাগদ্বারা কৃষ্টকর্ণের কর্ণদ্বয় ছেদন করিলেন, দন্তদ্বারা তাহার নাসিকা কর্তন করিলেন এবং পার্শ্বদেশ বিদ্যারিত করিলেন ॥ ৭১ ॥

কর্ণ ও নাসিকাবিহীন সেই কৃষ্টকর্ণ বেদনায় কাতর হইয়া রক্তাক্ত দেহে অতিশয় আর্তনাদ করিতে করিতে ক্রোধাভিভূত হইয়া সুগ্রীবকে চাপিয়া ধরিয়া ভূতলে নিষ্পেষিত করিতে লাগিলেন ॥ ৭২ ॥

বানরশ্রেষ্ঠ সুগ্রীব ভূতলে সঞ্চিবেশিত এবং সেই রাক্ষসগণকর্তৃক প্রাহত হইয়া সহসা বেগে আকাশে আরোহণ করিলেন এবং পুনরায় রামের সমীক্ষে গমন করিলেন ॥ ৭৩ ॥

কর্ণ ও নাসিকাবিহীন মহাবলশালী কৃষ্টকর্ণ রক্তধারায় প্রস্তবণযুক্ত পর্বতের

১। ছ ‘শাক সহস্রশতোঃ’ । ২। ছ ‘তৃপ্ত তথেনয়া-’ । ৩। ছ ‘ভূতঃ কর্তজাতিষ্ঠতঃ’ । ৪। ছ ‘ভীমবলো নিষ্ঠিঃ’ । ৫। ছ ‘ধং বেগবলাভূপেতঃ’ । ৬। ছ ‘যামেণ সমাজগাত্ম’ । ৭। ছ অতঃ পরঃ ‘তমাগত ভার্ক্ষ’মিথ্যাপত্তং সমীক্ষ্য হষ্টা যুধি বাবরেজ্জ্বাঃ । ৮। চাপি বেগেন মহামুত্তাং সমেত্য রামেণ ক্ষমাহিতোদ্বৃত্ত’ । ইতাধিক্ষয় । ৯। ছ ‘ক্ষ’ ।

ତତଃ ସ ପୂର୍ଯ୍ୟାଃ ସହସା ମହାଆ ନିଜମ୍ୟ ତଦ୍ଵାନରମୈତ୍ୟମୁଗ୍ରୟ ।
 ଅଭକ୍ଷୟେ କ୍ରୋଧବିବୁଦ୍ଧନେତଃ ପ୍ରଜା ଯୁଗାନ୍ତେହିଗିରିବ ପ୍ରଦୀପଃ ॥ ୭୫ ॥
 ବୁଦ୍ଧକ୍ଷିତଃ ଶୋଣିତମାଂସଗୃହୁଃ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ତଦ୍ଵାନରମୈତ୍ୟମାଣୁ ।
 ଚଥାଦ ରକ୍ଷାଂସି ହରୌଂଶ୍ଚ ରକ୍ଷ ଆକ୍ଷାଂଶ୍ଚ ମୋହାଦ୍ ଯୁଧି କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ॥ ୭୬ ॥
 ଏକଂ ଦ୍ରୋ ତ୍ରୋ ନ୍ତ୍ରୋ ବହୁଂଚାପି ବାନରାନ୍ ରାକ୍ଷମୈଃ ସହ ।
 ସମାଦୀଯେକହତେନ ମୁଖେ ପ୍ରକ୍ରିପତି ଶ୍ଵର ସଃ ॥ ୭୭ ॥
 ମୁଖପ୍ରସ୍ତମେଦୋହସ୍ତଗ୍ ଘୋରରମପଃ ସ ରାକ୍ଷମଃ ।
 ବର୍ଦ୍ଧମାନୋ ନଗେନ୍ଦ୍ରାଭୋ ଭକ୍ଷୟମାସ ବାନରାନ୍ ॥ ୭୮ ॥

୭୫ । ଲୋଟୀ । ‘ତତଃ ସ’ ଇତି ପାଠଃ, ‘ପୁନଃ ସ’ ଇତି ବା ପାଠଃ । କ୍ରୋଧେନ ବିବୁଦ୍ଧେ
ବିପରୀତତଃ ପ୍ରାପ୍ତେ ନେତ୍ରେ ସତ ସଃ ।

୭୬ । ଲୋଟୀ । ଶୋଣିତମାଂସଗୃହୁଃ ତତ୍ସାକାଙ୍କ୍ଷଃ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ରକ୍ଷ ଇତାସ୍ଥଃ । ଆକ୍ଷାନ୍
ଭୁକ୍ତାନ୍ ମୋହାଦ୍ କ୍ରୋଧେନ ସ୍ଵପରଭାନ୍ତ୍ରାନ୍ (?) ।

୭୮ । ଲୋଟୀ । ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତତଃ ନିଃସ୍ତତଃ ଯେ ମେଦୋ ମାଂସବିଶେଷଃ ଅନ୍ତକ୍ ଚ ତାତ୍ତାଂ
ରୋହରମପଃ ।

ଶ୍ଵର ଶୋଭା ପାଇତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୭୮ ॥

କ୍ରୋଧେ ତୋହାର ନେତ୍ର ଘୃଣିତ ହଇତେ ଲାଗିଲ । ପ୍ରଳୟକାଳେ ପ୍ରଦୀପ ଅଗ୍ନି
ଯେମନ ଲୋକ ସଂହାର କରେ, ସେଇକୁପ ମହାଆ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ପୁରମଧ୍ୟ ହଇତେ ନିଜାନ୍ତ ହଇଯା
ଦେଇ ଉପି ବାନରମୈତ୍ୟଦିଗକେ ଭକ୍ଷଣ କରିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୭୯ ॥

ରଙ୍ଗ ଓ ମାଂସଲୋଲୁପ ବୁଦ୍ଧକ୍ଷିତ ରାକ୍ଷମ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ସତର ଦେଇ ବାନରମୈତ୍ୟମଧ୍ୟ
ପ୍ରବେଶ କରିଯା ତ୍ରୁଟିମେ ବାନର, ଭଲ୍ଲୁକ ଓ ରାକ୍ଷମଦିଗକେ ଭକ୍ଷଣ କରିତେ
ଲାଗିଲେନ ॥ ୭୬ ॥

ତିନି ରାକ୍ଷମଦିଗେର ସହିତ ଏକ, ଦୁଇ, ତିନ ବା ବହୁସଂଖ୍ୟକ ବାନରକେ ଏକ ହତେ
ଗ୍ରହଣ କରିଯା ମୁଖମଧ୍ୟେ ନିକ୍ଷେପ କରିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୭୧ ॥

ଭୀଷଣାକୃତି ବର୍ଦ୍ଧିତକାଯ ପର୍ବତତୁଳ୍ୟ ରାକ୍ଷମ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ବାନରଦିଗକେ ଭକ୍ଷଣ

ତେ ବଧ୍ୟମାନା ହରଯୋ ରାମଂ ଜଗୁ ସ୍ତଦା ଗତିମ୍ ।

ରାଘବଶ୍ଚ ସମ୍ମପତ୍ୟ ଧନ୍ତ୍ଵାଂ ସମାଦଦେ ॥ ୭୯ ॥

ସ ଚାପମାଦାୟ ଭୁଜଙ୍ଗକଳ୍ପଃ ଦୃଢ଼ଜ୍ୟମୁଖୀଃ ତପନୀୟପୃଷ୍ଠମ୍ ।

ହରୌନ୍ ସମାଖ୍ୟାନ୍ୟ ସମ୍ମପାତ ରାମୋ ନିବକ୍ଷୋତ୍ତମବାଣତୂଣଃ ॥ ୮୦ ॥

ସ ବାନରଗର୍ଣ୍ଣୈଣ୍ଟ୍ରେନ୍ସ ବୃତ୍ତଃ ପରପୁରଞ୍ଜୟଃ ।

ଲକ୍ଷଣମୁଚ୍ଚରୋ ରାମଃ ସଂପ୍ରତସେ ମହାଧନୁଃ ॥ ୮୧ ॥

୭୯ । ଲୋ-ଟୀ । ଗତିଂ ସରଣଃ ‘ମହାବଳ’ମିତି ବା ପାଠଃ । ସମ୍ମପତ୍ୟ ସମାଗମଃ ।

୮୦ । ଲୋ-ଟୀ । ‘ଭୁଜଙ୍ଗକଳ୍ପ’ମିତି ଦୈର୍ଘ୍ୟତ ତୁଳନା, ଦୃଢ଼ା ଅୟା ଶୁଣେ ସମ୍ମିଳିତ ।

କରିତେ ଲାଗିଲେନ, ତୀହାର ମୁଖ ହଇତେ ମେଦ ଓ ରକ୍ତ ପ୍ରବାହିତ ହଇତେ ଲାଗିଲ ॥ ୭୮ ॥

ବାନରଗଣ ଆହତ ହଇଯା ରାମେର ଶରଣାପନ୍ନ ହଇଲ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଉଥାନପୂର୍ବକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧନ୍ତ୍ଵକ ଗ୍ରେହଣ କରିଲେନ ॥ ୭୯ ॥

ସେଇ ରାମ ଉତ୍ତମ ବାଣପୂର୍ଣ୍ଣ ତୁଣ ବନ୍ଧନ କରିଯା ଏବଂ ଦୃଢ଼-ଜ୍ୟାଯୁକ୍ତ ପଞ୍ଚାନ୍ତାଗେ ଶ୍ଵରଣ-ମଣିତ ସର୍ପତୁଳ୍ୟ ଭୀଷଣ ଧନ୍ତ୍ଵକ ଗ୍ରେହଣ କରିଯା ବାନରଦିଗକେ ଆଶ୍ଵାସ ଦାନପୂର୍ବକ ଉତ୍ସିତ ହଇଲେନ ॥ ୮୦ ॥

ଶର୍ପପୁରବିଜୟୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସେଇ ବାନରବୁନ୍ଦେ ପରିବୃତ ହଇଯା ମହାଧନୁଃ ଧାରଣପୂର୍ବକ ଲକ୍ଷଣରେ ସହିତ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିଲେନ ॥ ୮୧ ॥

୧ । ଛ ‘ବୋହପି’ । ୨ । ଛ ‘କଳ୍ପ’ । ୩ । ଛ ‘ରାମତୁମ ତୁଣଗୁହୀତବାଣଃ’ । ୪ । ଛ-ପୁରୁଷକେ ଅତଃ ପରଃ ‘ପୁରତାତ୍ରାୟବନ୍ତାର୍ଥେ ଗଦାପାପିବିତୀବନଃ’ । ଅଭିନ୍ଦୁତାବ ବେଗେନ ଆତି ଆତମହାବେ । ବିଭୀତଃ ପୁରୋ ଦୃଷ୍ଟି । କୁତୁକର୍ଣ୍ଣହୃଦୟିବିଦୟ । ଏହରୁ ରଖେ କୀର୍ତ୍ତିରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହିତୋ ତ୍ଵ । ଆତ୍ମବ୍ରଦ୍ଧିଂ ପରିଭାଜି ରାଘବଶ୍ଚ ପ୍ରିୟ କୁରୁ । ଅସ୍ତରକ୍ଷେତ୍ରଃ କୃତଃ ବ୍ୟକ୍ତଃ ରାମପୋଗତଃ । ଦୟକେକେ ରକ୍ଷସାଂ ଲୋକେ ସତ୍ୟଧ୍ଵାନରକ୍ଷିତା । ନାତି ସତ୍ୟାଭିଭିତ୍ତାନାଃ ବ୍ୟନନ୍ତ କଳାଚନ । ସତ୍ୟାନାର୍ଥଃ ଦୟଦୈକଃ କୁଳକ୍ଷାନ୍ତ ଭବିତ୍ସି । ହୀର୍ବକ ପ୍ରସାଦାଚ ରକ୍ଷସାଂ ରାଜମାପାଦି । ଅଭିତା କ୍ଷାଣ୍ଡହର୍ଵର୍ଦ୍ଦିତ୍ରିଃ ମାର୍ଗାଦପାତ୍ରଃ । ନ ହୀର୍ବକ ପୁରତାର୍ଥେ ସଂଭବାନ୍ତ-ଚେତ୍ସ । ନ ଦେଖି ମଂଗ୍ଲେ ମତଃ ବାନ ପଗନ ବା ନିଶଚର । ରକ୍ଷୀରୋହମି ମେ ବ୍ୟକ୍ତ ମତାମେତ୍ତୁ ବୀରି ତେ । ଏବୁତୁଚ୍ଛେତେ କୁତୁକର୍ଣ୍ଣରେ ଦୀର୍ଘତା । ବିଭୀତାନ୍ତେ ମହାବାହଃ କୁତୁକର୍ମଭାବତ । ଗଦିତ ମେ କୁଳକ୍ଷାନ୍ତ ରକ୍ଷଣାର୍ଥମରିଲିମ । ନ କୃତ ସର୍ବ-ରକ୍ଷେତ୍ରିଷ୍ଟେନାହିଁ ରାମମାଗତଃ । ତେ କୃତ୍ସମ୍ଭାବଃ ହେଉଥାଏ ମୁହଁତ ହୁକୁତ୍ର ବା । ଏବୁତ୍ର ଅପୂର୍ଣ୍ଣକୋ ଗଦାପାପିବିତୀବନଃ । ଏକାତ୍ମମାଜିତୋ ଦୂରା ଚିତ୍ତରାମାନ ତ୍ରକରମ୍ । ଇତାବିକୟ ।

ସ ଦଦର୍ଶ ମହାଆନଂ କିରୀଟିନବସ୍ଥିତମ୍ ।

ଶୋଣିତମୁତସର୍ବାଙ୍ଗଃ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ ମହାବଲମ୍ ॥ ୮୨ ॥

ସର୍ବାଲ୍ ସମତିଧାବନ୍ତଃ ଯଥା ଦୁଷ୍ଟଃ ମହାଗଜମ୍ ।

ମାର୍ଗମାଣଂ ହରୀନ୍ କ୍ରୁଦ୍ଧଃ ରାକ୍ଷ୍ମେସେଃ ପରିବାରିତମ୍ ॥ ୮୩ ॥

ବିଷ୍ଣ୍ୟମନ୍ଦରମଙ୍ଗାଶଂ କାଞ୍ଚନାଞ୍ଜୁତଭୂଷଣମ୍ ।

ଅବନ୍ତଃ କୁର୍ବିରଃ ଗାତ୍ରାମହାମୋହସମସ୍ଥିତମ୍ ॥ ୮୪ ॥

ଲେଲିହାନମମୟଗ୍ ବକ୍ତ୍ରାଜ୍ଜିହ୍ଵଯା ଶୋଣିତୋଙ୍କିତମ୍ ।

ଅନ୍ଦନ୍ତଃ ବାନରାନ୍ ସଂଖ୍ୟେ କାଳାନ୍ତକ୍ୟମୋପମୟ ॥ ୮୫ ॥

ତଃ ଦୃଷ୍ଟୁ । ରାକ୍ଷ୍ମୟମଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ପ୍ରଦୌଣ୍ଠିବ ତେଜସା ।

ରାମୋ ବିଷ୍ଣ୍ୟାରଯାମାସ କାମ୍ରୁକଂ ପୁରୁଷର୍ଭଃ ॥ ୮୬ ॥

୮୨-୮୫ । ଗୋ-ଟି । ‘ସ ଦଦର୍ଶ’ ଇତ୍ୟାଦି । ‘କାଳାନ୍ତକ୍ୟମୋପମ’ମିତ୍ୟାନ୍ତେ ଚତୁର୍ଦୟେନାସ୍ତଃ । ବକ୍ତ୍ରାଜ୍ଜିହ୍ଵରେ ଅବନ୍ତମୁଦ୍ରିଗରତମ୍ ଅଶ୍ଵ ରଙ୍ଗଃ ଲେଲିହାନଂ ରଙ୍ଗଃ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣମିତ୍ୟାସ୍ତଃ । ମହାଆନଂ ଅବନ୍ତଃ ଧାନ୍ତମିତ୍ୟାଦି ବିଶେଷଃ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣୟ । ଅଶ୍ଵ ରଙ୍ଗଃ ଜିହ୍ଵଯା ଲେଲିହାନମ୍ ‘ଅଶ୍ଵକ୍ତୁ’ମିତି ପାଠେ ଅଶ୍ଵଗ ଯୁକ୍ତବକ୍ତୁମ୍, ଲେଲିହାନଂ ଶ୍ଵକ୍ଷମିତି ଶେଷଃ ।

୮୬ । ଗୋ-ଟି । ବିଷ୍ଣ୍ୟାରଯାମାସ କାମ୍ରୁକଂ ଧନିଧୂତଂ ଚକାର । ‘ବିଷ୍ଣ୍ୟାରୋ ଧନ୍ୟଃ ଧନି’ରିତି ରତ୍ନମାଳା ।

ତିନି ଦେଖିଲେନ—କିରୀଟଧାରୀ ମହାବଲଶାଲୀ ମହାଆ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ ସର୍ବାଙ୍ଗେ ରଙ୍ଗାଙ୍ଗୁତ ହଇଯା ଅବନ୍ତାନ କରିତେଛେ ॥ ୮୨ ॥

କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ କୁର୍ଦ୍ଧ ହଇଯା ବିଶାଲକାଯ ଛଟ ହଞ୍ଚିର ଶ୍ରାୟ ସକଳେର ଦିକେ ଧାବିତ ହଇତେଛେ, ବାନରଦିଗକେ ଅଷ୍ଟେଣ କରିତେଛେ ଏବଂ ରାକ୍ଷ୍ମୟମଣି ତୀହାକେ ସିରିଯା ରହିଯାଛେ ॥ ୮୩ ॥

ବିଷ୍ଣ୍ୟ ଏବଂ ମନ୍ଦରପର୍ବତସଦୃଶ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ତୁତ ଶୁର୍ବଣ୍ଣଲଙ୍ଘାରେ ଅଳଂକୃତ, ତୀହାର ଗାତ୍ର ହଇତେ କୁର୍ବିରତ୍ରିପଥ ହଇତେଛେ, ତିନି ମହାମୋହସମସ୍ଥିତ ॥ ୮୪ ॥

ତିନି ରଙ୍ଗାଙ୍ଗ ଏବଂ ଜିହ୍ଵାଦାରୀ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ହଇତେ ରଙ୍ଗ ଲେହନ କରିତେଛେ, ତିନି ଶୁଦ୍ଧ କାଳାନ୍ତକ ଯମେର ଶ୍ରାୟ ବାନରଦିଗକେ ମର୍ଦିତ କରିତେଛେ ॥ ୮୫ ॥

ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠ ରାମ ସେଇ ତେଜୋଦୌଣ୍ଠ ରାକ୍ଷ୍ମୟଶ୍ରେଷ୍ଠ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣକେ ଦେଖିଯା ଧମୁକ

୧ । ହ ‘ଦେଶରହିତିର୍ମତମ୍’ । ୨ । ହ ‘-ଅନ୍ତରୁ’ । ୩ । ହ ‘-ବକ୍ତ୍ର-’ । ୪ । ହ ‘-ମେରିବୋଧିତମ୍’ ।
୫ । ହ ‘ଧାରଣ’ ।

১
স তন্ত্র ধনুর্নির্দোষং শৃঙ্গা চ নৈখ'তর্ষভঃ ।

অমৃত্যুবাণস্তং ঘোষমভিদুদ্বাব রাঘবম् ॥ ৮৭ ॥

তশ্চিন্ম কালে সুমিত্রায়াঃ পুত্রঃ পরবলাদিনঃ ।

২
প্রাদুর্ধচক্রে মহাঘোরমন্ত্রমন্ত্রবিশারদঃ ॥ ৮৮ ॥

স কুস্তকর্ণস্ত শরান্ শরীরে সপ্ত বীর্যবান् ।

নিচথানাদদে চান্যান् বিসসর্জ চ লক্ষণঃ ॥ ৮৯ ॥

৩
অতিক্রম্য তু সৌমিত্রিং কুস্তকর্ণে মহাবলঃ ।

রামমেবাভিদুদ্বাব নাদয়মিব মেদিনীম্ ॥ ৯০ ॥

৮৭ । শো.ট। ধনুর্নির্দোষম् উকারাস্তোহপি ধনুশক্রঃ । ‘ধনুঃ পুমান् পিয়ালজ্ঞে
রাশিতেদে শরাসনে’ ইতি নবিতমে কোষঃ । ‘চাপনির্দোষ’মিতি বা পাঠঃ । ‘তৈঁকেন’মিতি পাঠঃ,
‘তং ঘোষং’ বা ।

৮৮ । শো.ট। নিচথান অবেশয়াবাস ।

বিফারিত করিলেন ॥ ৮৬ ॥

রাক্ষসশ্রেষ্ঠ কুস্তকর্ণ রামের ধনুকের শব্দ শুনিয়া তাহা সহ করিতে না
পারিয়া তাহার অভিমুখে ধাবিত হইলেন ॥ ৮৭ ॥

সেই সময়ে শক্রসেন্য-নিশুদ্ধন অন্ত্রবিশারদ সুমিত্রানন্দন লক্ষণ অতিতীব্যণ
অন্ত্র নিষ্কাশিত করিলেন ॥ ৮৮ ॥

বীর্যবান্ লক্ষণ কুস্তকর্ণের গাত্রে সাতটী শর প্রোথিত করিলেন এবং আরও
শর সুইয়া নিষ্কেপ করিতে লাগিলেন ॥ ৮৯ ॥

মহাবলশালী কুস্তকর্ণ লক্ষণকে অতিক্রম করিয়া রামের প্রতিই ধাবিত
হইলেন । তাহার গতিভরে পৃথিবী যেন কম্পিত হইতে লাগিল ॥ ৯০ ॥

ততস্তু বাতোক্তমেষকলং ভুজঙ্গরাজোন্তমভোগবাহুম ।

তমাপতন্তঃ ধরণীধরাত্ম উবাচ রামো যুধি কুস্তকর্ণম্ ॥ ৯১ ॥

আগচ্ছ রক্ষেছাধিপ মৎসমীপম্ অয়ঃ স্থিতোহহং শরচাপপাণিঃ ।

অবেহি মাঃ মৃত্যুপস্থিতং স্বং প্রেতো মুহূর্তান্তবিতাসি পাপ ॥ ৯২ ॥

রামোহয়মিতি বিজ্ঞায় জহাস বিপুলস্বনম্ ।

পাটয়ালির সর্বেষাং হৃদয়ানি বনৌকসাম্ ॥ ৯৩ ॥

প্রহস্য বিকৃতং ভৌঘং স মেষস্তনিতোপমম্ ।

কুস্তকর্ণে। মহাতেজা রাঘবং বাক্যমত্রবীৈ ॥ ৯৪ ॥

১। লো-টা। বাতোক্তমেষকলং বাতেন কল্পিতমেষতুল্যম্ ভুজঙ্গরাজোন্তম-
ভোগবাহুঃ। ভোগবাহুব্যা (?) পাঠঃ ।

২। লো-টা। অয়মহং মৎসকাশং ‘মৎসমীপং’ বা পাঠঃ। অচেতাঃ চেতনাশূলো
ভবিতাসি ভবিষ্যসি ।

৩। লো-টা। বিপুলস্বনম্ উচ্চৈঃস্বনং যথা। ‘বিকৃতস্বরং’ বা পাঠঃ ।

অনন্তর যুদ্ধক্ষেত্রে রাম বায়ুচালিত মেষতুল্য ভুজঙ্গরাজের শরীরের শ্যায়
বাহুবিশিষ্ট সেই পর্বতপ্রমাণ ধাবমান কুস্তকর্ণকে বলিলেন—॥ ৯১ ॥

হে রাঙ্কসাধিপতে ! আমার সমীপে আগমন কর, এই আমি ধনুর্বণ
হস্তে লইয়া অবস্থান করিতেছি। হে পাপিষ্ঠ, আমাকে উপস্থিত মৃত্যু অবগত হও,
তুমি মুহূর্তমধ্যেই প্রেতস্ত প্রাণ্য হইবে ॥ ৯২ ॥

কুস্তকর্ণ ‘এই রাম’ ইহা জানিতে পারিয়া যেন সমস্ত বানরের হৃদয় বিদ্যারিত
করিয়াই মহাশব্দে অট্টহাস্ত করিলেন ॥ ৯৩ ॥

মহাতেজস্বী কুস্তকর্ণ মেষগর্জনের শ্যায় বিকৃতস্বরে ভৌষণ হাস্য করিয়া রামকে
বলিলেন—॥ ৯৪ ॥

১। হ ‘অগ্রহীতাপঃ’। ২। হ ‘স্মশিন্মুহূর্তে ভবিতাস্তচেতাঃ’। ৩। হ ‘বিকৃতস্বনম্’। ৪। হ
‘পাত্ররিব’। ৫। হ ‘রিপুং শরবর্জনম্’।

নাহং বিরাধো বিজ্ঞেয়ে। ন খরো। ন চ দৃষ্ণঃ।

ন মারীচো। ন বালী চ কুস্তকর্গমবেহি মাঘঃ ॥ ৯৫ ॥

পশ্য মে মুদ্গরং ঘোরং সর্বকালায়সং দৃঢ়ম् ।

অনেন নির্জিতা দেবা দানবাশ্চ ময়া পুরা ॥ ৯৬ ॥

কর্ণনাসাবিহীনোহ্যমবজ্ঞামিতি মা কৃথাঃ ।

অল্পাপি হি ন মে পীড়া কর্ণনাসাবিকর্ত্তনে ॥ ৯৭ ॥

দর্শয়েক্ষ্মাকুশার্দ্ধল বীর্যং গাত্রেযু মে লঘু ।

ততস্ত্রাং ভক্ষয়িয্যামি দৃষ্ট্বা পৌরুষবিক্রম ॥ ৯৮ ॥

স কুস্তকর্গস্য বচো নিশম্য শরান্ স্বপুর্খান্ বিসমর্জ রামঃ ।

তৈরাহতৈ় বজ্ঞসমানবেগেন্ত চুক্ষুভে সংযতি কুস্তকর্ণঃ ॥ ৯৯ ॥

১৫। লোটী। ‘নাহং বিরাধো বিজ্ঞেয়ে। ন খরো। ন চ দৃষ্ণ’ ইতি। কচিঃ ‘নাহং বিরাধো ন খরো ন কবক্ষো ন দৃষ্ণ’ ইতি।

১৬। লোটী। লঘু শৈত্রং কৃতং দর্শিতং পৌরুষং পুরুষকর্ম বিক্রমঃ শক্তিসম্পন্ন যেন তম ।

১৭। লোটী। তেন রামেণ। ‘তৈরাহত’ ইতি কচিঃ পাঠঃ। ‘কালসমপ্রভাব’ ইতি পাঠঃ। ‘সংযতি কুস্তকর্ণ’ ইতি কচিঃ।

আমাকে বিরাধ, খর, দৃষ্ণ, মারীচ বা বালী মনে করিও না ; জানিও, আমি কুস্তকর্ণ ॥ ৯৫ ॥

আগামোড়া কুঢ়লোহনির্ধিত আমার এই ভীষণ মুদ্গর অবশ্যেকন কর, আমি পূর্বে ইহাদ্বারা দেবতা ও দানবদিগকে জয় করিয়াছি ॥ ৯৬ ॥

কর্ণ ও নাসিকাবিহীন বলিয়া আমাকে অবজ্ঞা করিও না, কর্ণ ও নাসিকা ছেদনে আমার এতাটুকুও ক্লেশ হয় নাই ॥ ৯৭ ॥

হে ইক্ষুকুশার্দ্ধল, সহ্য আমার দেহের উপর পরাক্রম প্রদর্শন কর, তোমার পৌরুষ ও পরাক্রম দর্শন করিয়া তার পর তোমাকে ভক্ষণ করিব ॥ ৯৮ ॥

সেই রাম কুস্তকর্ণের কথা শুনিয়া উত্তরপুর্খাযুক্ত শরনিকর নিষ্ক্রেপ করিলেন,

১। হ ‘কবক্ষঃ খরো ন চ’। ২। হ ‘বালী ন চ মারীচঃ’। ৩। হ ‘বিজিতা’। ৪। হ ‘ন হি’।
৫। হ ‘পিতৃপৌরুষঃ’। ৬। হ ‘রামঃ স্বপুর্খান্ বিসমর্জ বাণান্’। ৭। হ ‘ন শার্থিতশ্চ বীরঃ’।

ମୈ: ସାଯିକେତ୍ତାଲବରା ନିକୁତ୍ତା ବାଲୀ ହତୋ ରାକ୍ଷସପୁନ୍ଦବାଞ୍ଚ ।
 ତେ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ୍ଣ ଶରା: ଶରୀରେ ବଜ୍ରାପମା ନ ବ୍ୟଥଯାନ୍ତବୁଦ୍ଧଃ ॥ ୧୦୦ ॥
 ସ ବାରିଧାରା ଇବ ସାଯକାଂତାନ୍ ପିବନ୍ ଶରୀରେଣ ମହେନ୍ଦ୍ରଶକ୍ରଃ ।
 ଜଧାନ ରାଗନ୍ ଶରପ୍ରବେଗଃ ବ୍ୟାବିଧ୍ୟ ତଃ ମୁଦ୍ଗରମୁଗ୍ରବେଗମ୍ ॥ ୧୦୧ ॥
 ସ ଶକ୍ରଗାତ୍ର କ୍ଷତଜାନୁଲିଙ୍ଗଃ ବିତ୍ରାସନଃ ଦେବମହାଚମ୍ବନାମ୍ ।
 ୦ ବ୍ୟାବିଧ୍ୟ ତଃ ମୁଦ୍ଗରମୁଗ୍ରବେଗଃ ବିତ୍ରାସଯାମାସ ରମ୍ପରୀରମ୍ ॥ ୧୦୨ ॥
 ଅଥାଶୁ ସମରେ ରାମୋ ଦିଵ୍ୟମନ୍ତ୍ରମୂଦୀରଯନ୍ ।
 କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟେ ନିଚଖାନ ଶରୋତ୍ମାନ୍ ॥ ୧୦୩ ॥

୧୦୧ । ଲୋ-ଟୀ । ଶରୀରେଣ ଶରୀରାବସ୍ଥବେଳ ମୁଖେନ ଇତାର୍ଥଃ । ବ୍ୟଥଯାନ୍ତବ (?) ବ୍ୟଥାଂ
ଜନ୍ମାମାସ ।

୧୦୨ । ଲୋ-ଟୀ । ‘ଦେବମହାଚମ୍ବନାମ୍’ ଇତି ପାଠଃ । ‘ସଂବତ୍ତ ଦେବତାନା’ମିତି କଟିଏ ।

୧୦୩ । ଲୋ-ଟୀ । ‘ଅଥାଶୁ ସମରେ ରାମ’ ଇତି ପାଠଃ । ‘ଅଥ ଦାଶରଥୀ ରାମ’ ଇତି, ‘ରୌତ୍ର-
ମସ୍ତ’ମିତି ବା ପାଠଃ ।

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଯୁଦ୍ଧେ ସେଇ ବଜ୍ରତୁଳ୍ୟ ବେଗଶାଲୀ ଶରଜାଲେ ଆହତ ହଇୟାଓ ବିଚଲିତ
ହଇଲେନ ନା ॥ ୯ ॥

ସେ ଶରମୟୁଦ୍ଧ ସମ୍ପତ୍ତାଳ ହେଦନ କରିଯାଛିଲ ଏବଂ ବାଲୀ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରାକ୍ଷସଗଣକେ
ନିହତ କରିଯାଛିଲ, ସେଇ ବଜ୍ରତୁଳ୍ୟ ଶରରାଜୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ଶରୀରେ ବେଦନାର ସଙ୍କାର
କରିଲ ନା ॥ ୧୦୦ ॥

ଇଲ୍ଲଶକ୍ର ସେଇ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଶରୀରଦ୍ଵାରା ସେଇ ଶରରାଜିକେ ବାରିଧାରାର ଜ୍ଞାଯ ଗ୍ରହଣ
କରତ ସେଇ ଉତ୍ତରବେଗଶାଲୀ ମୁଦ୍ଗର ଚାଲନା କରିଯା ରାମେର ଶରବେଗ ନିବାରିତ
କରିଲେନ ॥ ୧୦୧ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଦେବତାଦିଗେର ବିଶାଲ ବାହିନୀର ସନ୍ତ୍ରାସଜନକ ଶତଶୋଣିତଲିଙ୍ଗ ଉତ୍ତରବେଗ-
ଶାଲୀ ସେଇ ମୁଦ୍ଗର ଭାରିତ କରିଯା ରାମେର ଭୟ ଉତ୍ପାଦନ କରିଲେନ ॥ ୧୦୨ ॥

ଅନୁଷ୍ଠର ରାମ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରେ ସହର ଦିଵ୍ୟ ଅନ୍ତଃ (ଧର୍ମକ) ଉତ୍ତୋଳନପୂର୍ବକ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର
ହୃଦୟେ ଉତ୍ତମ ଶରରାଜୀ ବିଜ୍ଞ କରିଲେନ ॥ ୧୦୩ ॥

তস্য রামেণ বিক্ষ্য সহসাভিপ্রাণবতঃ ।

অঙ্গারমিশ্রাঃ ক্রুদ্ধস্য মুখামিশ্চেরুরচিষঃ ॥ ১০৪ ॥

তস্মোরসি নিমগ্নাস্তে শরা বর্হণপত্রিণঃ ।

হৃদয়ং পীড়্যামাস্তঃ ক্রোধমুক্তা মহাভূনা ।

হস্তাচাস্য পপাতোর্ব্যাঃ বিহ্বলশ্য মহাযুধম् ॥ ১০৫ ॥

স নিরাযুধমাত্মানং যদা মেনে মহাবলঃ ।

মুষ্টিভ্যাঃ চরণাভ্যাঞ্চ চকার কদনং মহৎ ॥ ১০৬ ॥

স বাষণেরতিবিদ্বাঙ্গঃ ক্ষতজেন সমুক্ষিতঃ ।

রুধিরং পরিমুচ্ছাব গিরিঃ প্রস্রবণেরিব ॥ ১০৭ ॥

১০৪ । লো-টা । অর্চিখো জাগাঃ ।

১০৫ । লো-টা । বর্হণলক্ষণা ময়ুরপুচ্ছচিহ্নাঃ, ক্রোধমুক্তাঃ ক্রোধত্যক্তাঃ ।

১০৭ । লো-টা । পরিমুচ্ছাব তত্যাঙ্গ ।

রামকর্তৃক সহসা শরবিক্ষ হইয়া ধাবমান কুস্তকর্ণের মুখ হইতে অঙ্গারমিশ্রিত
শিখা নির্গত হইতে লাগিল ॥ ১০৪ ॥

মহাভ্রা রামকর্তৃক সক্রোধে নিষ্পিণ্ঠ সেই ময়ুরপুচ্ছযুক্ত শররাজি তাহার
বক্ষঃস্থলে নিমগ্ন হইয়া তাহার হৃদয়কে পীড়িত করিতে লাগিল, তিনি বিহ্বল হইয়া
পড়িলেন এবং তাহার হাত হইতে বিশাল অস্ত্র ভূতলে পতিত হইল ॥ ১০৫ ॥

মহাবলশালী কুস্তকর্ণ যখন নিজেকে নিরস্ত্র মনে করিলেন, তখন মুষ্টি ও
পদাঘাতে ভয়ানক সংহারলীলা সম্পাদন করিতে লাগিলেন ॥ ১০৬ ॥

কুস্তকর্ণ বাণবিদ্ধ হইয়া রক্তাক্ত হইলেন, পর্বতের প্রস্রবণের শায় তাহার
গাত্র হইতে রুধিরস্ত্রাব হইতে লাগিল ॥ ১০৭ ॥

১। হ'-সা-বি'-। ২। হ'-ক'। ৩। হ'-পক্ষিণঃ'। ৪। হ 'ব্যাযুম'। ৫। হ'-পুতকে
অরং মোক্ষে মাস্তি ।

ସ ତୌତ୍ରେଣ ଚ କୋପେନ ରୁଧିରେଣ ସମୁଜ୍ଜ୍ଞିତଃ ।

ବାନରାନ୍ ରାକ୍ଷସାଂଶୈଚବ ଥାଦନ୍ ବୈ ପରିଧାବତି ॥ ୧୦୮ ॥

ତଶ୍ଚିନ୍ କାଳେ ତୁ ଧର୍ମାଜ୍ଞା ଲକ୍ଷଣାଗୋ ବାକ୍ୟମତ୍ରବୌତ୍ ।

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣବଧେ ସୁତ୍ରେ ଯୋଗାନ୍ ପରିମୃଶନ୍ ବହୁନ୍ ॥ ୧୦୯ ॥

ନୈବାୟଂ ବାନରାନ୍ ଥାଦନ୍ ନୈବ ଜାନାତି ରାକ୍ଷସାନ୍ ।

ଅତଃ ଶୋଣିତଗଙ୍କେନ ସାନ୍ ପରାଂଶୈଚବ ଥାଦତି ॥ ୧୧୦ ॥

ସର୍ବେ ତମଭିରୋହନ୍ତ ସର୍ବତୋ ବାନରର୍ଭଭାଃ ।

ଯୁଥପାଞ୍ଚ ଯଥା ମୁଖ୍ୟାନ୍ତିଷ୍ଠଲ୍ଲନ୍ ସମୀପତଃ ॥ ୧୧୧ ॥

ଅର୍ଥାୟଂ ଦୁର୍ଘର୍ତ୍ତିଃ ପାପୋ ଗୁରୁଭାରପ୍ରୀଣିତିଃ ।

ନିପତେନ୍ ରାକ୍ଷେନୋ ତୁମୋ ନାତ୍ୟାନ୍ ହତ୍ୟାଂ ପ୍ରସ୍ତରମାନ୍ ॥ ୧୧୨ ॥

୧୦୯ । ଲୋ-ଟୀ । ଯୁକ୍ତଃ ଯୋଗାନ୍ ଉପାୟାନ୍ ପରିମୃଶନ୍ ବିଚାରିନ୍ ।

୧୧୧ । ଲୋ-ଟୀ । ସର୍ବେନାତ୍ମୀବାହନ୍ (?) କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣମତ୍ୟର୍ଥାଏ ସାଧେନ ସମରୋହନ୍ (?) ଇତି
କଟିଂ ପାଠଃ । ସର୍ବତଃ ସର୍ବଶରୀରେ ।

୧୧୨ । ଲୋ-ଟୀ । ଭାବପରାୟନ୍ ବୋଢୁ ମିତି ଶେଷଃ । ‘ଉପାୟାନ୍’ତି ବା ପାଠଃ । ତତୋ
ହତ୍ୟାନ୍ତାନ୍ତାର୍ଥଃ । ‘ତତୋ ହତ୍ୟଃ ପ୍ରସ୍ତରମାନି’ତି ବା ପାଠଃ । ‘ନ ନୋ ହତ୍ୟାଂ ପ୍ରସ୍ତରମାନି’ତି ବା
ପାଠେ ନୋହ୍ୟାକଂ ପ୍ରସ୍ତରମାନ୍ ।

ରୁଧିରସିନ୍ତ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ତୌତ୍ରକୋପେ ବାନର ଓ ରାକ୍ଷସଦିଗକେ ଭକ୍ଷଣ କରିତେ
କରିତେ ବିଚରଣ କରିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୧୦୮ ॥

ମେହି ସମୟେ ଧର୍ମାଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘନ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ବଧେ ଉତ୍ତୋଗୀ ହଇୟା ବହୁ ଉପାୟ ବିଚାର-
ପୂର୍ବକ ବଲିଲେନ— ॥ ୧୦୯ ॥

“ଏହି ଭୋଜନରତ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ରକ୍ତଗଙ୍କେ ଉଗ୍ରତ ହଇୟା ବାନର ଓ ରାକ୍ଷସଦିଗକେ
ଚିନିତେ ପାରିତେଛେ ନୀ, ସ୍ଵପନ୍କ ଓ ଶକ୍ତିପନ୍କ ଉତ୍ୟକେଇ ଭୋଜନ କରିତେଛେ ॥ ୧୧୦ ॥

ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାନରଗଣ ସକଳେଇ ଚାରିଦିକ ହଟିତେ ଇହାର ଉପରେ ଆରୋହଣ କରନ ଏବଂ
ଦଲପତ୍ରିଗଣ ପ୍ରାଦାନ୍ତାମୁଦ୍ରାରେ ଇହାର ସମୀପେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ ॥ ୧୧୧ ॥

ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏହି ପାପିଷ୍ଠ ଦୁର୍ଘର୍ତ୍ତି ରାକ୍ଷସ ଗୁରୁତର ଭାବେ ପ୍ରୀଣିତ ହଇୟା ଭୂତଲେ

୧ । ହ ‘ପ୍ରୀଣିତ’ । ୨ । ହ ‘ଦୋଧାର’ । ୩ । ହ ‘ମ ବୈ’ । ୪ । ହ ‘ମୁଖ୍ୟ ତିଷ୍ଠ’ । ୫ । ହ ‘ଅଗ୍ରର’ ।
୬ । ହ ‘କାଣ୍ଡେ’ । ୭ । ହ ‘ମଧ୍ୟାରାନ୍’ ।

ତସ୍ଯ ତରୁଚନଂ ଶ୍ରୀଷ୍ଠା ରାଜପୁତ୍ରଶ୍ଚ ଧୀମତଃ ।

ଗୋଦା ଗବାକ୍ଷେତ୍ର ଗବୟଃ ଶରଭୋ ଗନ୍ଧମାଦନଃ ॥ ୧୧୩ ॥

ନୀଲଶ୍ଚ କୁମୁଦଶୈଚବ ସ୍ଵବାହୁରଙ୍ଗଦନ୍ତଥା ।

ତେ ସମାରକଳହ୍ର'ଷ୍ଟାଃ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରବସ୍ତମାଃ ॥ ୧୧୪ ॥

କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ ସଂକ୍ରୁଦ୍ଧଃ ସମାରକଟ୍ଟିଃ ପବନ୍ତୈଃ ।

ବ୍ୟାଧୁନୟଃ ତାନ୍ ବେଗେନ ଛଟ୍ଟହଞ୍ଚୀବ ହଞ୍ଚିପାନ୍ ॥ ୧୧୫ ॥

ସ ତାନ୍ ଦୃଷ୍ଟି । ବିନିଧୁ'ତାନ୍ ରାମୋ ବାନରଯୁଥପାନ୍ ।

ମହାପ୍ରଭାବଃ ଜ୍ଞାନ୍ତା ତଃ ଦିବ୍ୟାଶ୍ରାଣି ସନ୍ଦର୍ଭେ ॥ ୧୧୬ ॥

୧୧୪ । ଲୋ-ଟୀ । ‘ସ୍ଵବାହୁରଙ୍ଗଦନ୍ତଥେ’ତି ପାଠଃ । ‘ଆସବାନଙ୍ଗଦନ୍ତଥେ’ତି ବା ।

୧୧୫ । ଲୋ-ଟୀ । ବ୍ୟାଧୁନୟତ ଅକ୍ଷପ୍ରତ ।

ପାତିତ ହଇବେ ଏବଂ ଅନ୍ତ ବାନରକେ ବଧ କରିତେ ପାରିବେ ନା” ॥ ୧୧୨ ॥

ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ରାଜପୁତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମେନ ସେଇ କଥା ଶୁଣିଯା ଗୟ, ଗବାକ୍ଷ, ଗବୟ, ଗନ୍ଧମାଦନ, ଶରଭ, ନୀଲ, କୁମୁଦ, ସ୍ଵବାହୁ ଓ ଅଙ୍ଗଦ ଏହି ବାନରଗଣ ସାମନ୍ଦେ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣର ଉପରେ ଆରୋହଣ କରିଲେନ ॥ ୧୧୩ ॥

ଛଷ୍ଟ ହଞ୍ଚୀ ଯେମନ ହଞ୍ଚିପାଳକଦିଗକେ ନିକ୍ଷେପ କରେ, ବାନରଗଣେର ଆରୋହଣେ ତୁଳ୍ବ ହଇଯା କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ ସେଇକ୍ରମ ବେଗେ ତାହାଦିଗକେ କଞ୍ଚିତ କରିଯା ନିକ୍ଷେପ କରିଲେନ ॥ ୧୧୪-୧୧୫ ॥

ରାମ ସେଇ ବାନରଦଳପତିଦିଗକେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ହଇତେ ଦେଖିଯା କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣକେ ମହାପ୍ରଭାବ- ଶାଲୀ ବୁଦ୍ଧିଯା ଦିବ୍ୟ ଅନ୍ତ ସନ୍ଧାନ କରିଲେନ ॥ ୧୧୬ ॥

୧ । ହ ‘ଶରଭୋ’ । ୨ । ହ ‘ଆସବାନଙ୍ଗ-’ । ୩ । ହ ‘ମହାବଲାଃ’ । ୪ । ହ ‘ବ୍ୟାଧୁନୟ ବେଗେନ’ । ୫ । ହ ‘ତାନ୍ ଦୃଷ୍ଟି । ବିନିଧୁ’ତାନ୍ ରାମୋ ରୋମାଣ୍-’ ।

বায়ব্যমাহুয় ততো মহাত্ম্রং রামঃ প্রচিক্ষেপ নিশাচরায় ।

সমুদ্গরং তেন জহার বাহুং স কৃত্বাহস্তমুলং ননাদ ॥ ১১৭ ॥

স তস্মি বাহুর্গিরশৃঙ্গকল্পঃ সমুদ্গরো রাঘববাণকৃতঃ ।

পপাত তস্মিন् হরিসৈন্যমধ্যে জগান তাঃ বানরবাহিনীঞ্চ ॥ ১১৮ ॥

তে বানরা ভগ্ববলাবশেষাঃ পর্যন্তমাণিত্য ভয়াবসন্নাঃ ।

প্ৰবেপিতাঙ্গ। দদৃশঃ স্বঘোৱং নরেন্দ্ৰক্ষেপাহ্বিপসৰ্পিপাতম্ ॥ ১১৯ ॥

স কুস্তকর্ণে^১হস্তনিকৃতবাহুনিকৃতপক্ষে^২ ইবাচলেন্দ্ৰঃ ।

উৎপাটয়ামাস করেণ সালং ততোহভিহৃত্বাৰ রণে নরেন্দ্ৰম্ ॥ ১২০ ॥

১১৭ । গো-টা । বায়ব্যমাহুয় মহাত্ম্রবাণে বায়দেবমাহুয় । ‘ষষ্ঠ চাহুৰ’ ইতি বা পাঠঃ ।
নিশাচরায় নিশাচরং হস্তং, জহার চকৰ্ত, তুমুলমতীৰ ।

১১৯ । গো-টা । পর্যন্তং শৰণদমেকাস্তং নরেন্দ্ৰাদ্বামাত্রক্ষেপাহ্বিপতের্নিপাতং দদৃশঃ ।

১২০ । গো-টা । করেণ বামেন ।

তার পৱ রাম বায়ব্যাস্ত্রের আবাহন করিয়া কুস্তকর্ণের প্রতি নিক্ষেপ করিলেন
এবং তদ্বারা তাহার মুদ্গরযুক্ত বাহুটী ছেদন করিলেন, বাহু ছিন্ন হওয়ায় কুস্তকর্ণ
তুমুল আর্তনাদ করিতে লাগিলেন ॥ ১১৭ ॥

তাহার সেই মুদ্গরযুক্ত পৰ্বতশৃঙ্গতুল্য বাহুটী রামের বাণে ছিন্ন হইয়া
সেই বানরসৈন্যমধ্যে পতিত হইল এবং সেই বানরবাহিনীকে নিহত
করিল ॥ ১.৮ ॥

হতাবশিষ্ট বানরসৈন্যগণ ভয়ে অবসন্ন হইয়া কাঁপিতে কাঁপিতে এক
গোষ্ঠে অবস্থানপূর্বক । রাম ও কুস্তকর্ণের ভীষণ সংঘর্ষ অবশেষে করিতে
লাগিল ॥ ১.৯ ॥

ছিন্নপক্ষ পৰ্বতরাজের মত সেই ছিমবাহু কুস্তকর্ণ অপর হস্তে একটী সালবৃক্ষ
উৎপাটিত করিলেন এবং তাহার পৱ যুক্তে রামের প্রতি ধাবিত হইলেন ॥ ১২০ ॥

১। হ ‘ৰ্ণস্ত নিকৃ’ । ২। হ ‘পক্ষৈব ইবা’ । ৩। হ ‘হৃক্ষ’ ।

স তন্ত বাহং সহসালুক্ষং সমুদ্ধতং পশ্চগভোগকল্পম্ ।

ইন্দ্রান্ত্রযুক্তেন জহার রামো বাণেন বজ্রাশনিসমিতেন ॥ ১২১ ॥

স কৃষ্ণকর্ণশ্চ ভূজো নিহৃতঃ পতমিবাহিঃ পতগেন্দ্রমুক্তঃ ।

বিচেষ্টমানোহভিজবান তত্ত্ব শিলা দ্রুবান् রাক্ষসবানরাঙ্গচ ॥ ১২২ ॥

তং কৃতবাহং প্রসমীক্ষ্য রামঃ সমাপত্তং সহসোমদন্তম্ ।

ঘাৰ্দ্বক্ষেত্রে নিশিতো গৃহীত্বা চিছেন পাদো যুধি রাক্ষসম্ভ ॥ ১২৩ ॥

স কৃতবাহুর্বিনিকৃতপাদো বিবর্ত্য বক্তুং বড়বামুখাভয় ।

ছজ্বাব রামং সহসাভিগর্জন্ত রাহুর্যথা চন্দ্রমিবাস্তৱীক্ষে ॥ ১২৪ ॥

১২১। লো-টা। সমুদ্ধতং প্রহর্তুমিত্যার্থঃ। ‘সমুদ্ধত’ বিত্তি পাঠে মহাত্মম্। ইন্দ্রান্ত্রযুক্তেন বজ্রবৎ হীরকবৎ তৌক্ষেণ অশ্বিবদ্ম দৃঢ়েন, বজ্রাশনির্বজ্ঞং বা তত্ত্বলোনেত্যার্থঃ।

১২২। লো-টা। পতগেন্দ্রমুক্তঃ পতগেন্দ্রেণ গঢ়বড়ে মুক্তস্ত্যক্ষেত্রাহিতিরিব ।

১২৩। লো-টা। চন্দ্রার্দ্বক্ষেত্রে চক্রে বাণবিশেষঃ। ‘ঘাৰ্দ্বক্ষেত্রাঃ’ বিত্তি বা পাঠঃ।

১২৪। লো-টা। বিহৃত্য ব্যাদায় বড়বামুখে বড়বামলঃ পাতাসং বা, তদাভয় ।

রাম কৃষ্ণকর্ণের সালুক্ষযুক্ত সর্পদেহসদৃশ সমুন্নত বাহুটাকে হীরকের ন্যায় তৌক্ষ ও বজ্রের ন্যায় দৃঢ় ইন্দ্রান্ত্রযুক্ত বাণবারা ছেদন করিলেন ॥ ১২১ ॥

কৃষ্ণকর্ণের সেই ছিন্ন বাহু গুরুড়-পরিত্যক্ত সর্পের ন্যায় পতিত হইয়া ছিট-কাইতে লাগিল এবং তত্ত্ব শিলা, বৃক্ষ, রাক্ষস ও বানরদিগকে নিহত করিল ॥ ১২২ ॥

রাম ছিন্নবাহু কৃষ্ণকর্ণকে উচ্চেষ্ট্বে গর্জন করিতে করিতে আসিতে দেখিয়া সহসা দুইটী শাণিত অর্দ্ধচন্দ্র গ্রহণপূর্বক যুদ্ধক্ষেত্রে তাহার পদব্রহ্ম ছেদন করিলেন ॥ ১২৩ ॥

আকাশে রাহু যেমন চন্দ্রের প্রতি ধাবিত হয়, সেইরূপ হস্তপদহীন কৃষ্ণকর্ণ অগ্নিতুল্য মুখ ব্যাদানপূর্বক [গড়াইতে গড়াইতে] গর্জন সহকারে সহসা রামের দিকে ধাবিত হইলেন ॥ ১২৪ ॥

১। ছ ‘অতোহস্ত’। ২। ছ ‘সা সবুঁ’। ৩। ছ ‘-হস্তঁ’। ৪। ছ ‘শিলান্ত’। ৫। ছ ‘-পুরুষাংশ্চ’।
৬। ছ ‘সা সবুঁ’। ৭। ছ ‘পর্মণি চন্দ্রবিদ্যম্’।

ଅପୁରୟେ ତତ୍ତ୍ଵ ମୁଖଂ ଶିତ୍ତାତ୍ମେଃ ରାମଃ ଶରୈରେମପିନନ୍ଦପୁଷ୍ଟେଃ ।

ସ ପୂର୍ଣ୍ଣବଜ୍ରୋ ନ ଶଶାକ ବଜ୍ରୁଂ ଚୁକୁଜ କୁଞ୍ଚୁଣ ମୁହଁଏହ ଚାପି ॥ ୧୨୫ ॥

ଅଥାଦଦେ ସୂର୍ଯ୍ୟମରୀଚିକଙ୍ଗଃ ସ ବ୍ରନ୍ଦଦଣ୍ଡନକାଳତୁଲ୍ୟମ୍ ।

ଅରିପ୍ରମୈନ୍ଦ୍ରଃ ନିଶିତଃ ଶୁପୁଞ୍ଜଃ ରାମଃ ଶରଂ ମାରୁତତୁଲ୍ୟବେଗମ୍ ॥ ୧୨୬ ॥

ଅବାରଣୀଯଃ ବିଶିଥଃ ବୀର୍ଯ୍ୟବତ୍ତଃ ଶୁଦ୍ଧାରଣମ୍ ।

ଭୟକ୍ରମମିତ୍ରାଣଃ ଜ୍ଞାତୀନଃ ନନ୍ଦିବର୍ଦ୍ଧନମ୍ ॥ ୧୨୭ ॥

ତଃ କମ୍ପୁର୍କେ ସମାଧୀଯ ବିକୃଷ୍ଟ ଚ ମହାବଲଃ ।

ମର୍ଜ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣତ୍ତ୍ଵ ବଧାୟ ଶରମୁତ୍ତମମ୍ ।

ଦିବ୍ୟଃ ଅସରତା ଦତ୍ତଃ ଜଳତ୍ତମିବ ତେଜସା ॥ ୧୨୮ ॥

୧୨୬ । ଲୋ-ଟୀ । ସ ରାମ ଇତ୍ୟବସଃ । ବ୍ରନ୍ଦଦଣ୍ଡ ବିଶ୍ରାପଃ । ଇତ୍ୟମତ୍ତମିତଃ ଶରମ୍ ।

: ୨୭-୨୮ । ଲୋ-ଟୀ । ଅବାରଣୀଯଃ ବାରହିତୁମଶକ୍ତଃ ବିଶିଥଃ ବିଶିଷ୍ଟା ଶିଥା ଅଗ୍ରଭାଗୋ
ଯତ୍ତ ତଃ ଶରଂ କମ୍ପୁର୍କେ ଧ୍ରୁଷି ସମାଧୀଯ ନୀତା ‘ସମାନୀୟ’ ଇତି ବା ପାଠଃ । ବିକୃଷ୍ଟ ଆକୃଷ୍ୟ ଚ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶୁବର୍ଗମଣିତ-ପୂର୍ବଦେଶ୍ୟୁକ୍ତ ଶାଣିତାତ୍ର ଶରଜାଲେ ତାହାର ମୁଖଗହର
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଯା ଫେଲିଲେନ, ମୁଖ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହତ୍ୟାଯ କୁନ୍ତକର୍ଣ କଥା ବଲିତେ ପାରିଲେନ ନା,
ଅତିକୃତେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଶବ୍ଦ କରିତେ ଲାଗିଲେନ ଏବଂ ମୁଛିତ ହଇଯା ପଡ଼ିଲେନ ॥ ୧୨୫ ॥

ଅନୁତ୍ତର ରାମ ସଂହାରକାରୀ କାଳ ଏବଂ ବ୍ରନ୍ଦଦଣ୍ଡତୁଲ୍ୟ ଶୂର୍ଯ୍ୟକିରଣକଣ୍ଠ
ଇତ୍ୟମତ୍ତେ ଅଭିମତ୍ତିତ ବାୟର ଆୟ ବେଗବାନ୍ ଉତ୍ତମ-ପୂର୍ବୟୁକ୍ତ ଶତ୍ରୁଘାତୀ ଶର ଗ୍ରହଣ
କରିଲେନ ॥ ୧୨୬ ॥

ମହାବଲଶାଲୀ ରାମ ଶତ୍ରୁଦିଗେର ଭୟାବହ ଓ ମିତ୍ରବର୍ଗେର ଆନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧକ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ
ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ଦାରୁଣ ଶର ଧରୁକେ ଯୋଜନା କରିଯା ଆକର୍ଷଣପୂର୍ବକ କୁନ୍ତକର୍ଣେର ବଧାର୍ଥେ ମେହ
ତେଜଃପ୍ରଭାବେ ଦୀଙ୍ଗତ୍ୟାଙ୍କ ଇତ୍ୟଦନ୍ତ ସର୍ଗୀୟ ଉତ୍ତମ ଶର ନିକ୍ଷେପ କରିଲେନ ॥ ୧୨୭-୧୨୮ ॥

୧। ହ ‘ନିବକ୍ଷ-’ । ୨। ହ ‘ହତୀକ-’ । ୩। ହ ‘ବୀର-’ ।

স বিশ্টক্তে। বলবত্তা রামেণ নিশিতঃ শরঃ ।

কুন্তকর্ণস্য হৃদয়ঃ ভিত্তা ধরণিমাৰ্বিষৎ ॥ ১২৯ ॥

অথাদদে খরং চাত্যং দিব্যং নিত্যাভিৱক্ষিতম্ ।

পূজিতং ত্রিদশৈঃ সেন্দ্রেঃ কান্দণুমিবাপরম् ॥ ১৩০ ॥

তং বজ্রজান্মুনদচিত্পুষ্টং প্রদীপ্তসূর্যজ্ঞলন প্রকাশম্ ।

মহেন্দ্রবজ্রাশনিতুল্যবেগং বাণং প্রচক্ষেপ মিশাচরায় ॥ ১৩১ ॥

স সায়কে। রাঘববাহুবিজ্ঞাতো দিশঃ স্বভাসা দশ সম্প্রকাশযন্ত ।

বিধূমৈবশ্঵ানরতুল্যদর্শনো জগাম শক্রাশনিতুল্যবিক্রমঃ ॥ ১৩২ ॥

স তম্ভাপর্বতকূটসমিভং বিবৃতদংষ্ট্রোজ্জলচারকুণ্ডলম্ ।

চকর্ত রক্ষোহধিপতেস্তদা শিরো যথৈব বৃত্রস্ত পুরা পুরন্দরঃ ॥ ১৩৩ ॥

১৩০। শো-টা। অপরং কালাস্তকং কাগসহিতাস্তকমিব ‘অশয়কালীনাস্তক’ মিতি বা ।

১৩১। লো-টা। অগনোহগ্নিঃ বজ্রস্ত অশেবিহ্বাতশ্চ তুল্যো বেগো গতিৰ্থস্ত তম্ ।

১৩২। লো-টা। বিবৃতাঃ প্রকাশিতা দংষ্ট্রা যেন উজ্জলে চাকুলী কুণ্ডলে যশ্চ তৎ চ তৎ চ ।

বলবান্ রামকর্তৃক নিক্ষিপ্ত সেই শাণিত শর কুন্তকর্ণের হৃদয় ভেদপূর্বক তৃগর্ভে প্রবেশ করিল ॥ ১২৯ ॥

অনন্তর রাম ইল্লের সহিত দেবগণের প্রশংসিত সর্বদা সুরক্ষিত দ্বিতীয় কালদণ্ডের শ্বায় অপর একটা দিব্য শর গ্রহণ করিলেন ॥ ১৩০ ॥

তিনি হীরক ও মুরৰমণিত-পুষ্যাকু প্রদীপ্ত সূর্য ও অনন্তুল্য ইল্লের বজ্র ও বিহ্যাতের শ্বায় বেগশালী সেই বাণটা কুন্তকর্ণের প্রতি নিক্ষেপ করিলেন ॥ ১৩১ ॥

দেখিত ধূমহীন অগ্নির শ্বায় এবং ইল্লের বজ্রের শ্বায় বেগগামী রামচন্দ্রের হস্তচূড় সেই শর স্বীয় প্রভায় দশদিক্ষ উন্তাসিত করিয়া গমন করিল ॥ ১৩২ ॥

পুরাকালে ইল্ল যেমন বৃত্তান্তুরের শিরশেছেদ করিয়াছিলেন, তিনি তখন

১। হ ‘নিষ্ঠ’। ২। হ ‘ভূযমথাবিষৎ’। ৩। হ ‘দিষ্যমাত্তিমন্তিম’। ৪। হ ‘সৈ’।

৫। হ ‘রাম’। ৬। হ ‘শার’। ৭। হ ‘অভাসিঃ বদিষঃ অকা’। ৮। হ ‘-দীপ্তবর্ণ’। ৯। হ ‘-স্তৰ্থা’। ১০। অতঃ পরং হ-‘অজামবাণাভিহতং পগাত রক্ষশিঃঃ পর্বতসরিকাশ্মু। যতঙ্গ পূর্ণা গৃহগোপুগালি আকার-মাট্টামৰাঙ্ক তত্ত্ব’। ইতাধিকম্।

বিনগ্য সুমহানাদং ন্যপতদু রাক্ষসো হতঃ ।

বানরাণাং সহস্রে দ্বে কায়েনাথ ন্যপোথয়ৎ ॥ ১৩৪ ॥

সংপ্রাকম্পন্ত লক্ষ্যাঃ প্রকারাঞ্চেৱণানি চ ।

তশ্চিন্ন নিপতিতে ভূমৌ চুক্ষুভে চ মহোদধিঃ ॥ ১৩৫ ॥

তং তু ভূমৌ নিপতিতং দৃষ্ট় । বিক্ষিপ্তভূষণম् ।

বভুবুর্যথিভাঃ সর্বে হতশেষা নিশ্চাচরাঃ ॥ ১৩৬ ॥

তে বিষঘমুখা দীনাঃ প্রহারজনিতশ্চামাঃ ।

বিনেছুরুচৈর্বহুবো রাক্ষসা বিহৃতৈঃ স্বরৈঃ ॥ ১৩৭ ॥

স কুস্তকর্ণঃ সুরশক্রমুত্তমং মহৎসু যুদ্ধেজিতং কদাচন ।

নবন্দ হস্তা ভরতাগ্রজো রণে মহাসুরং বৃত্রমিবামরাধিপঃ ॥ ১৩৮ ॥

১৩৭ । শো-টা । প্রধারজনিতশ্চামাঃ প্রহারজনিতহৃঃশাঃ ।

সেইরূপ রাক্ষসাধিপতি কুস্তকর্ণের অনাবৃত দন্ত ও উজ্জল মনোরম কুণ্ডলযুক্ত বিশাল পর্বতশৃঙ্গতুল্য মস্তক ছেদন করিলেন ॥ ১৩৩ ॥

নিহত কুস্তকর্ণ মহাশদে গর্জন করিয়া পতিত হইলেন, তাহার শরীরের ঢাপে দুই সহস্র বানর নিহত হইল ॥ ১৩৪ ॥

কুস্তকর্ণ ভূতলে নিপতিত হইলে লক্ষার প্রাচীর ও তোরণরাজি কচ্ছিপত হইল এবং মহাসমুদ্র বিকুল হইয়া উঠিল ॥ ১৩৫ ॥

তাহাকে ভূপতিত দেখিয়া এবং তাহার অলক্ষ্মারাশি নিক্ষিপ্ত দেখিয়া হতাবশিষ্ট রাক্ষসগণ সকলেই ব্যথিত হইল ॥ ১৩৬ ॥

প্রহারে তাহারা পরিআন্ত ও দীনভাবাপন্ন হইয়াছিল, তাহাদের মুখমণ্ডল বিষঘ হইল, বহু রাক্ষস বিকৃতকণ্ঠে উচ্চৈঃস্বরে চীৎকার করিতে শাগিল ॥ ১৩৭ ॥

বৃত্রাসুরকে বধ করিয়া ইল্ল যেমন আনন্দিত হইয়াছিলেন, মহাযুক্ত কদাচি

১। হ 'চ মহ-' । ২। চ '-নাসো বাপো-' । ৩। হ 'আকম্পন্ত চ-' । ৪। হ 'বিবিধেঃ' । ৫। হ

অত গ্রোকস্ত হালে 'স চাতিকারো হিমবৎপ্রকাশে রক্ষোধিপত্তোরনিধে সমীক্ষে । প্রাহান্ম যহামীনবংশান্ম ভূরস্থান্ম সংক্ষেপ্ত ভূমৌ চ তদা পগত । তরিখ হতে রাক্ষসদেবশত্রো যাহালে সংবতি কুস্তকর্ণে । চতুর্ম ভূমু মিধুরাস্ত সর্বে র্ধান্ত দেৰাঃ অসক্ত বিনেছুঃ'। ইতি পাঠঃ।

ଅହର୍ଯୁତ୍କା ବହସଚ ବାନରାଃ ପ୍ରବୁଦ୍ଧପଦ୍ମପତ୍ରିମୈରଥାନନ୍ଦେଃ ।

ଅପୁଜୟମ୍ ରାଘବମିଷ୍ଟଭାଗିନଂ ହତେ ରିପୋ ଭୌମବଳେ ନିଶାଚରେ ॥ ୧୩୯ ॥

ତତ୍ସ୍ତ ଦେଵର୍ଥିହର୍ଷିଗୁହକାଃ ଶୁରାଶୁରା ଭୂତମୁପର୍ଗପରମଗାଃ ।

ମୟକ୍ଷଗନ୍ଧକର୍ବମୈତ୍ୟଦାନବାଃ ଅହର୍ଷିତା ରାମପରାକ୍ରମାଂ ତଦା ॥ ୧୪୦ ॥

ଇତ୍ୟାଖେ ବାନୀକୀର୍ତ୍ତେ ରାମାୟଣେ ଆଦିକାବ୍ୟେ ଯୁଦ୍ଧକାଣେ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣବଧେ ନାମ
ସ୍ତର୍ଚକ୍ରାରିଂଶଃ ସର୍ଗଃ ॥ ୪୬ ॥

୧୩୯ । ଲୋ-ଟୀ । ଇଟ୍ଟଃ ପ୍ରଶଂସାର୍ଥଃ ଭାଗୋ ଭାଗ୍ୟଃ ତତ୍ସ୍ତମ୍ ।

୧୪୦ । ଲୋ-ଟୀ । ଦେଵର୍ଥୋ ନାରଦାଦସରଃ, ମହର୍ଷୋ ଭୂଥାଦସଃ ।

ଶକ୍ତାକାଣେ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣବଧଃ ॥ ୪୬ ॥

ଅପରାଜିତ ଦେବତାଦିଗେର ଉତ୍ତମ ଶତ୍ରୁ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣକେ ବଧ କରିଯା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସେଇନାମ
ଆନନ୍ଦିତ ହଇଲେ ॥ ୧୩୮ ॥

ମହାବଲଶାଲୀ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ ନିହତ ହଇଲେ ବଙ୍ଗବାନର ଆନନ୍ଦିତ ହଇଲ, ତାହାଦେଇ
ମୁଖମଣ୍ଡଳ ବିକ୍ଷିତ ପଞ୍ଚେର ନ୍ୟାୟ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହଇଲ, ତାହାରା ଆଶାମୁକ୍ଳପ ସୌଭାଗ୍ୟଶାଲୀ
ରାମଚନ୍ଦ୍ରର ପୂଜା କରିତେ ଲାଗିଲ ॥ ୧୩୯ ॥

ତାର ପର ତଥନ ରାମଚନ୍ଦ୍ରର ପରାକ୍ରମେ ଦେଵର୍ଥି, ମହାର୍ଥି, ଗୁହକ, ଦେବତା, ଅସୁର,
ଭୂତ, ଦୈତ୍ୟ, ଦାମବ, ସକ୍ଷ, ରକ୍ଷଃ, ଗନ୍ଧକର୍ବ ସକଳେଇ ଆନନ୍ଦିତ ହଇଲ ॥ ୧୪୦ ॥

ମହାର୍ଥ ବାନୀକି ପ୍ରଣିତ ଆଦିକାବ୍ୟ ରାମାୟଣେର ଯୁଦ୍ଧକାଣେ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣବଧ-ନାମକ

୪୬ଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ॥ ୪୬ ॥

୧। ଛ ‘ଶୁରାସରେ’ । ୨। ଛ ଅତଃ ପରଃ ‘ସ କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ ଶୁରମୈତ୍ୟଦୂଷରଃ ମହତ୍ତ୍ଵ ଶୁଦ୍ଧବଜିତଃ ବନାଚନ । ବନଳ ହଜା

ତରତାପରୋ ରଥେ ମହାହୃଦୀ ଶୁଦ୍ଧବଜିତରେଃ ।’ ଇତାଦିକ୍ୟ ।

(୪୭) ସମ୍ପର୍କଜ୍ଞାରିଂଶ୍ଳଃ ସର୍ଗ୍ୟ

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ହତଂ ଶ୍ରୀତା ରାଘବେଣ ମହାଜ୍ଞନ ।
 ରାକ୍ଷସା ରାକ୍ଷସେନ୍ଦ୍ରୀଯ ରାବଣୀଯ ନ୍ୟବେଦଯନ ॥ ୧ ॥
 ସ ଶ୍ରୀତା ନିହତଂ ସଂଥ୍ୟେ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ମହାବଲମ୍ ।
 ରାବଣଃ ଶୋକମନ୍ତ୍ରେ ମୁମୋହ ଚ ପପାତ ଚ ॥ ୨ ॥
 ପିତୃବ୍ୟଂ ପତିତଂ ଶ୍ରୀତା ଦେବାନ୍ତକନରାନ୍ତକେ ।
 ତ୍ରିଶିରାଶ୍ଚାତିକାଯଶ୍ଚ ବତ୍ତବୁଃ ଶୋକପୀଡ଼ିତାଃ ॥ ୩ ॥
 ଆତରଂ ନିହତଂ ଶ୍ରୀତା ରାମେଣାନ୍ତିକର୍ମଣ ।
 ମହୋଦରମହାପାର୍ଵେ ଶୋକକ୍ରାନ୍ତେ ବତ୍ତବୁଃ ॥ ୪ ॥
 ତତଃ କୁନ୍ତୁଃ ୯ ସମାସାନ୍ତ ସଂଜ୍ଞାଃ ରାକ୍ଷସପୁନ୍ନବଃ ।
 କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣବଧାଦୌନୋ ବିଲଲାପାଥ ରାବଣଃ ॥ ୫ ॥

- ୩ । ଲୋ-ଟା । ବ୍ୟଥିତଂ ସଂଜ୍ଞାତବ୍ୟଥୟ ।
 ୪ । ଲୋ-ଟା । ମହାବଲୋ ‘ବତ୍ତବୁ’ରିତି ବା ପାଠଃ ।
 ୫ । ଲୋ-ଟା । ସମାସାନ୍ତ ପ୍ରାପ୍ୟ ।

ମହାଜ୍ଞା ରାମଚନ୍ଦ୍ରକର୍ତ୍ତକ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ନିହତ ହଇୟାଛେନ ଶୁନିଯା ରାକ୍ଷସଗଣ ରାକ୍ଷସରାଜ
ରାବଣେର ନିକଟ ଜ୍ଞାପନ କରିଲ ॥ ୧ ॥

ମହାବଲାଶାଲୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଯୁଦ୍ଧ ନିହତ ହଇୟାଛେନ ଶୁନିଯା ମେଇ ରାବଣ ଶୋକମନ୍ତ୍ରେ,
ଭୂପତିତ ଏବଂ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହଇଲେନ ॥ ୨ ॥

ଦେବାନ୍ତକ, ନରାନ୍ତକ, ତ୍ରିଶିରାଃ ଏବଂ ଅତିକାଯ ଈହାରା ପିତୃବ୍ୟ ନିପତିତ
[ହଇୟାଛେନ] ଶୁନିଯା-ଶୋକମନ୍ତ୍ରପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ହଇଲେନ ॥ ୩ ॥

ଅନ୍ତିକର୍ମ୍ୟ ରାମକର୍ତ୍ତକ ଆତା କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ନିହତ ହଇୟାଛେନ ଶୁନିଯା ମହୋଦର ଓ
ମହାପାର୍ବତୀ ଉତ୍ତରେ ଶୋକାର୍ତ୍ତ ହଇୟା ପଡ଼ିଲେନ ॥ ୪ ॥

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣର ବଧେ ଦୌନଭାବାପନ ରାକ୍ଷସଶ୍ରେଷ୍ଠ ରାବଣ ଅତିକଟ୍ଟେ ସଂଜ୍ଞା ଲାଭ
କରିଯା ବିଲାପ କରିତେ ଲାଗିଲେନ— ॥ ୫ ॥

ହା ବୀର ରିପୁଦର୍ପର୍ଵ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ମହାବଲ ।

୨ । ମାଂ ବିହାୟ ବୈ ଦୈବାଦ୍ୟ ଯାତୋହସି ଯମସାଦନମ୍ ॥ ୬ ॥

ଇଦାନୀଂ ଥଲ୍ଲହଂ ନାଶ୍ଚ ସଞ୍ଚ ମେ ପତିତୋ ଭୁଜଃ ।

ଦକ୍ଷିଣେ ଯଃ ସମାଧିତ୍ୟ ନ ବିଭେମି ଦିର୍ବୌକସାମ୍ ॥ ୭ ॥

କଥମେବଂବିଧୋ ନାମ ଦେବଦାନବଦର୍ପହା ।

କାଳାଶିପ୍ରତିମଃ ସଂଖ୍ୟେ ରାଘବେଣ ନିପାତିତଃ ॥ ୮ ॥

୩ । ନମ୍ ତେ ବଜ୍ରନିଷ୍ପେଷା ସଞ୍ଚ କୁର୍ବଣ୍ଟି ନ ବ୍ୟଥାମ୍ ।

ସ କଥଂ ରାମବାଗାର୍ତ୍ତଃ ପ୍ରଶ୍ନୋହସି ମହୀତଳେ ॥ ୯ ॥

୪ । ଏତେ ଦେବଗଣାଃ ସର୍ବେ ଆସ୍ୟୋ ଗଗନେ ହିତାଃ ।

୫ । ନିହତଂ ତ୍ରାଂ ରଣେ ଦୃଷ୍ଟୁ । ବିନନ୍ଦନ୍ତି ଅର୍ଥର୍ଥତାଃ ॥ ୧୦ ॥

୭ । ଲୋ-ଟୀ । ନାଶ୍ଚ ନ ଭ୍ରାତି ନ ପଞ୍ଚାମୀତ୍ୟର୍ଥଃ । ଦିଗୋକ୍ମାଂ ଦିବୋକୋତ୍ୟଃ ।

୮ । ଲୋ-ଟୀ । ନାମ ସଂଭାବନାଯାମ୍ । ଏବଂବିଧୋ ଜନଃ ରାଘବେଣ ନିପାତିତ ଇତି କଥଂ
ସଙ୍କାବ୍ୟତେ ! କାଳାଶିପ୍ରତିମଃ ପ୍ରଳୟକାଳାଶିତୁଳଃ ।

୯ । ଲୋ-ଟୀ । ବଜ୍ରନିଷ୍ପେଷଃଃ ବଜ୍ରମ୍-ସ୍ଟୋରନମ୍ । ବଜ୍ରନିପାତା ବା ।

ହାୟ, ଶକ୍ରଦର୍ପହାରୀ ମହାବଲଶାଲୀ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ, ତୁମି ଆମାକେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଯା
ଦୈବବଶେ ଯମାଲୟେ ଗମନ କରିଲେ ॥ ୬ ॥

ସମ୍ପ୍ରତି ଆମି [ଥାକିଯାଓ] ନାହି, ଯାହାର ଆଶ୍ୟେ ଆମି ଦେବଗଣକେଓ ଭୟ
କରିତାମ ନା, ଆମାର ସେଇ ଦକ୍ଷିଣବାହୁ ପତିତ ହଇଯାଛେ ॥ ୭ ॥

ଯୁଦ୍ଧେ କାଳାଶିତୁଳ୍ୟ ଦେବଦାନବେର ଦର୍ପହାରୀ ଏବଂବିଧ ବ୍ୟକ୍ତିକେ ରାଘବ କିରାପେ
ନିହତ କରିଲ ॥ ୮ ॥

ବଜ୍ରେ ନିଷ୍ପେଷଣେ ଯେ-ତୋମାର ବେଦନା ଉତ୍ପାଦନ କରେ ନା, ସେଇ ତୁମି ରାମେର
ବାଣେ କାତର ହଇଯା ଭୁତଳେ ନିଜିତ ହଇଲେ କେନ ? ॥ ୯ ॥

ତୋମାକେ ଯୁଦ୍ଧେ ନିହତ ଦେଖିଯା ଏଇ ଦେବତା ଓ ଆସିଗଣ ଆକାଶେ ଅବସ୍ଥାନ-
ପୂର୍ବକ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିତେଛେ ॥ ୧୦ ॥

୧ । ହ 'ଶକ୍ରଦେଶପତାଗ୍ରେକଃ କ ମାଂ ସଞ୍ଚାତ୍ୟ ଗଜ୍ଜସି' । ୨ । ହ 'ସତ୍ତାକୁର୍ବତ' । ୩ । ହ 'ଗଣେ-
ଶର୍ଵୟ-ୟ-' । ୪ । ହ 'ନିନ-' ।

ଶ୍ରୀବନ୍ଦେବ ସଂହଷ୍ଟି । ଲକ୍ଷମକ୍ଷ୍ଯାଃ ପ୍ରବନ୍ଧମାଃ ।

୨
ସମାରୋକ୍ଷ୍ୟସ୍ତି ତୁର୍ଗାଣି ଲକ୍ଷାଦ୍ଵାରାଣି ସର୍ବତଃ ॥ ୧୧ ॥

ରାଜ୍ୟେନ ନାନ୍ତି ମେ କାର୍ଯ୍ୟଂ କିଂ କରିଯାମି ସୌତୟା ।

କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣବିହୀନଶ୍ଚ ଜୋବିତେ ନାନ୍ତି ମେ ଶୃହା ॥ ୧୨ ॥

ସନ୍ତୁଃଃ ଭାତ୍ରହଞ୍ଚାରଂ ନ ହନ୍ତି ଯୁଧି ରାଘବମ୍ ।

ତତୋ ମେ ମରଣଂ ଶ୍ରୋଯୋ ନ ତ୍ରିଦଂ ବ୍ୟର୍ତ୍ତଜୀବିତମ୍ ॥ ୧୩ ॥

ଅତ୍ୟେବ ତଂ ଗମିଷ୍ୟାମି ଦେଶଂ ସତ୍ରାନୁଜୋ ମମ ।

ନ ହି ଭାତ୍ରପରିତ୍ୟକ୍ତଃ ଶୁଖଂ ଜୋବିତୁମୁଁସହେ ॥ ୧୪ ॥

ଦେବା ମାଃ ପ୍ରହସିଷ୍ୟସ୍ତି ହଷ୍ଟାଃ ପୂର୍ବାପକାରିଗମ୍ ।

କଥିମିନ୍ଦଂ ବିଜେଧ୍ୟାମି କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ହତେ ତ୍ଵୟି ।

କଥଃ ବୈବଦ୍ଧତଃ ଦେବଃ ବର୍ଣ୍ଣକ ମହାବଲମ୍ ॥ ୧୫ ॥

୧୧ । ଲୋ-ଟୀ । ଲକ୍ଷମକ୍ଷ୍ଯା ଲକ୍ଷରବା । ଲକ୍ଷଛିଦ୍ରା ଇତ୍ୟାର୍ଥ: ।

ବାନରଗଣ ଆନନ୍ଦିତ ହଇଯା ଏହି ସୁଧୋଗେ ଆଜଇ ନିଶ୍ଚୟ ଚାରିଦିକେ ତୁର୍ଗମ
ଲକ୍ଷାଦ୍ଵାରସମ୍ମୁହେ ଆରୋହଣ କରିବେ ॥ ୧୧ ॥

ଆମାର ରାଜ୍ୟେର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ, ସୌତାକେ ଲଇଯାଇ ବା ଆମି କି କରିବ ?
କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣକେ ହାରାଇଯା ଆମାର ଜୀବନେର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥

ଯଦି ଆମି ଯୁଦ୍ଧ ଭାତ୍ରହଞ୍ଚ ରାମକେ ନିହତ ନା କରି, ତବେ ଆମାର ମରଣଟି ଶ୍ରେୟ:,
ବୃଥା ବୀଚିଯା ଥାକିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥

ଆମାର ଅମୁଜ୍ଜକୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ସେଥାନେ ଆହେ, ଆମି ଅଗ୍ରହୀ ମେଇଷ୍ଠାନେ ଗମନ କରିବ,
ଭାତ୍ରହିନ ହଇଯା ଶୁଖେ ବୀଚିଯା ଥାକିତେ ଚାହି ନା ॥ ୧୪ ॥

ହେ କୁନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ, ତୁମି ନିହତ ହଇଯାଛ, ଏକଣେ ଆମି ଇନ୍ଦ୍ରକେ ଏବଂ ଯମଦେବ ଓ
ମହାବଲଶାଲୀ ବର୍ଣ୍ଣକେ ଜୟ କରିବ କିନ୍ତୁ ? ଆନନ୍ଦିତ ଦେବଗଣ ପୂର୍ବାପକାରୀ
ଆମାକେ ଉପହାସ କରିବେ ॥ ୧୫ ॥

ତଦିଦଃ ମାତ୍ରମୁପ୍ରାପ୍ତଃ ବିଭୀଷଣବଚଃ ଶୁଭମ୍ ।

ସଦଜ୍ଞାନାମ୍ବୟା ତତ୍ତ୍ଵ ନ ଗୃହୀତଃ ଗହାତ୍ମନଃ ॥ ୧୬ ॥

ବିଭୀଷଣାଭିଶାପୋହୟଃ କୁଞ୍ଚକର୍ଣ୍ଣପ୍ରହଞ୍ଚ୍ୟୋଃ ।

ବିନାଶୋ ବୈ ସମୁଖପରେ ମାଃ ପୀଡ୍ଯାତି ଦାରୁଙ୍ଗଃ ॥ ୧୭ ॥

ତତ୍ତ୍ଵାୟଃ କର୍ମଣଃ ପ୍ରାପ୍ତୋ ବିପାକୋ ମମ ଶୋକଦଃ ।

ସମ୍ଭୟା ଧାର୍ମିକଃ ଶ୍ରୀମାନ୍ ସ ନିରଞ୍ଜୋ ବିଭୀଷଣଃ ॥ ୧୮ ॥

ଇତି ରଜନିଚରାଧିପତ୍ନୀ ପିତୃପତିରାଷ୍ଟ୍ରଗତଃ ନିଶଚ୍ୟ ତମ୍ ।

ଅମୁଜମମୁଶୁଶ୍ରୋଚ ନୈକଥା ମରଣମପଶ୍ଚଦିବାତ୍ମନତ୍ତନୀ ॥ ୧୯ ॥

ଇତ୍ୟାର୍ଥେ ବାନୀକୌରେ ରାମାୟଣେ ଆଦିକାବୋ ସ୍ମୃତକାଣେ ରାବଣବିଳାପୋ ନାମ
ସଂପ୍ରଚଚ୍ଛାରିଂଖଃ ସର୍ଗଃ ॥ ୪୭ ॥

୧୬ । ଲୋ-ଟୀ । ତଦିଦିତି । 'ସୋହର୍ବ ବିଷୁଃ ଶୁରୈ: ଶାର୍ଦ୍ଧଃ ମାତୁଷ୍ଵମୁପାଗତଃ । ରାମାଭିଧାନ' ହିତ୍ୟାଦି 'ସକାମା ନ ଚ ବୈ ଦେବା ଭବିଷ୍ୟତି ନିରଞ୍ଜମା' ଇତାତ୍ମେଚତ୍ରତିଃ ମୋଟିକଃ ରକ୍ଷେବଧାର୍ବ ବିକ୍ଷେଃ ଶୁରୈଃ ମହାବତରଗ୍ରମ ତତ୍ତ୍ଵାତ୍ ରାମାତ୍ ସୌତ୍ତାଂ ଦୟା ସନ୍ଧିଂ କୁର୍ବନ୍, ଅକରଣେ ଚ ଦେବାଃ ସକାମା ଭବିଷ୍ୟତୀତି ଯଦିଦଃ ଶତଃ କୁଞ୍ଚକର୍ଣ୍ଣ ବଚସ୍ତ ତମକରଣେ ଅନର୍ଥୀ ମାଃ ପ୍ରାପ୍ତ ଇତାଥ୍ ।

୧୮ । ଲୋ-ଟୀ । ବାକାଂ ସମ୍ଭୂତଃ ତତ୍ତ୍ଵ ଅଗ୍ରହଙ୍କରପଣ କର୍ମଣଃ ବିପାକ ଇତ୍ୟବସଃ, ବିଗାଃ କା
ବିସମୃଶଃ ଫଳମ୍ ।

ଶକ୍ତାକାଣେ ରାବଣବିଳାପଃ ॥ ୪୭ ॥

ଆମି ଅଞ୍ଜନବଶତଃ ଯାହା ଗ୍ରହଣ କରି ନାହିଁ, ମହାତ୍ମା ବିଭୀଷଣେର ସେଇ ହିତବାକ୍ୟରେ
ଏହି ସଫଳ ହଇଲେ ॥ ୧୬ ॥

କୁଞ୍ଚକର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ପ୍ରହଞ୍ଚେର ଦାରୁଳ ନିଧନ ସଂଘଟିତ ହଇୟା ଆମାକେ ଶୀର୍ଷିତ
କରିଛେ—ଇହା ବିଭୀଷଣେର ଅଭିଶାପ ॥ ୧୭ ॥

ଆମି ଯେ ସେଇ ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ଶ୍ରୀମାନ୍ ବିଭୀଷଣକେ ତାଡ଼ାଇୟା ଦିଯାଛି, ସେଇ [ଅପ-]
କର୍ମେରଇ ଏହି ଶୋକପ୍ରଦ ପରିଗାମ ଉପକ୍ଷିତ ହଇୟାଛେ ॥ ୧୮ ॥

କୁଞ୍ଚକର୍ଣ୍ଣକେ ଯଦରାଜ୍ୟଗତ ଶୁନିୟା ତଥନ ରାକ୍ଷସରାଜ କନିଷ୍ଠେର ଜନ୍ମ ଏହିକ୍ଳାପେ
ନାନାପ୍ରକାରେ ଶୋକ କରିତେ ଲାଗିଲେନ ଏବଂ ତଥନ ଯେନ ନିଜେର ମରଣ [ଆସନ୍ନ]
ଦେଖିତେ ପାଇଲେନ ॥ ୧୯ ॥

ମହାବିନୀକି-ପ୍ରଣୀତ ଆଦିକାବ୍ୟ ରାମାୟଣେର ଶୁଭକାଣେ ରାବଣବିଳାପ-ନାମକ
ସଂଖ୍ୟ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ॥ ୪୭ ॥

୧ । ହ 'ରାଜମାଃ ଶୀର୍ଷତେ ଭୂଶମ୍' । ୨ । ଅତଃ ପରଃ 'ସମ୍ବାଦଃ କୁଞ୍ଚକର୍ଣ୍ଣ-ଶୁରାଶୀତତ ଚ ସବ୍ଦଃ । ଉତ୍ତର
ବିଭୀଷଣେଲାପି ହିତଃ ପଥକ ମାଧୁଚ' । ଇତ୍ୟଧିକମ୍ । ୩ । ହ 'ନିରଞ୍ଜୋହ୍ସୋ' । ୪ । ହ 'ରୂପା' । ୫ । ହ 'ଧୀମୋ' ।
୬ । ହ 'ତ୍ରମାଚ' ।

বাল্মীকিকৃত

রামাযণ

(গোড়ীয়-পাঠ)

রামায়ণের নিয়মাবলী--

- ১। রামায়ণের এক এক খণ্ডে প্রতিমাসে বাহির হইবে ।
- ২। প্রত্যেক খণ্ডে রয়েল আউপেজী আকারের অনুন ১০৪
পৃষ্ঠা থাকিবে ।

৩। প্রাঞ্জল বঙ্গানুবাদ, প্রয়োজনমত টিপ্পনী, বড় বাঙ্গালা অঙ্করে
মূল, লোকনাথ চক্রবর্তীর টীকা ও পাঠ্যস্তর প্রতিখণ্ডে প্রদত্ত হইবে ।

৪। রামায়ণের প্রতিখণ্ডের মূল্য—সাধারণ সংস্করণ ১, টাকা,
রাজসংস্করণ ২, টাকা, গ্রাহকগণের পক্ষে ভি. পি. খরচ লাগিবে না ।

পত্র লিখিসেই গ্রাহকশ্রেণীভুক্ত করিয়া গ্রাহকের অভিপ্রায়ানুসারে
রামাযণ প্রেরিত হইবে ।

চিঠিপত্র টাকাপয়সা নিম্নলিখিত ঠিকানায় পাঠাইতে হইবে ।

কল্পসাচন--

গেট্টোপলিটান প্রিণ্টিং এণ্ড পাবলিশিং হাউস লিঃ,
৯০, লোয়ার সাকুর্লার রোড, কলিকাতা ।

*'গেট্টোপলিটান প্রিণ্টিং এণ্ড পাবলিশিং হাউস লিঃ' হইতে শিল্পনথিয়ার সরকার কর্তৃক মন্তব্য ও প্রকাশিত।

